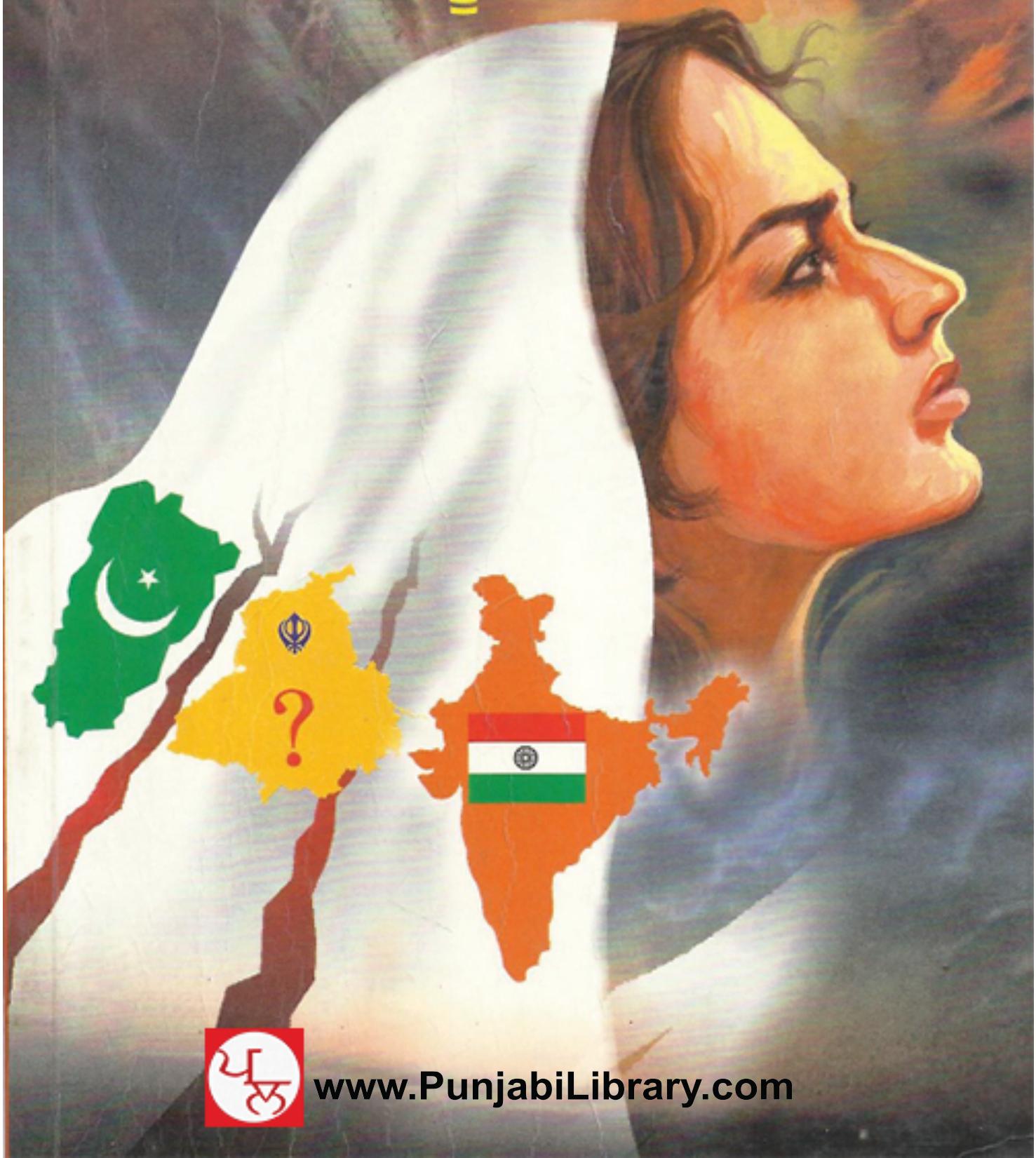

ਪਿੱਟੀ ਚੁੱਨੀ

ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਡੂਮੇਵਾਲ

www.PunjabiLibrary.com

ਇਸੇ ਕਲਮ ਤੋਂ
ਸੰਤਾਪ (ਨਾਵਲ) ਮੌਲਿਕ, ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਕਲਪਿਤ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ

ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ

ਲੇਖਕ :
ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਡੂਮੇਵਾਲ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :
ਗੁਰਮਤਿ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ
ਦੁਕਾਨ ਨੰ : 31, ਘੰਟਾ ਘਰ ਮਾਰਕੀਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

CHITTI CHUNNI

by

Shamsher Singh Dumewal

Vill. Dumewal, P.O. Jhaj,

Teh. Sri Anandpur Sahib,

Distt. Roop Nagar (Pb.)

Mobile : 98723-31999

© प्रकाशक

पहिली वार : 2008

सरदरक : सुखवंड सिं�

प्रकाशक :

भाई सुखदेव सिंघ

गुरਮति पुस्तक डंडार

31, चैंक घंटा घर मारकीट, अੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਫੋਨ : 0183-5101231, ਮੋਬਾਇਲ : 98726-58302

ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ : 98151-61234

ਛਾਪਕ :

ਪੰਟਵੈਲ

146, ਫੌਕਲ ਪੁਆਇੰਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਕੀਮਤ : 60-00 ਰੁਪਏ

Printed in India

ਦੋ ਹਰਦ

ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਡੂਮੇਵਾਲ ਨਾਵਲਾਂ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਉਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਹਰ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਛੁੰਘਾ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੋਹਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਹੱਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਆਕੁਲ ਹੈ।

'ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ' ਨਾਵਲ ਦੇ ਹਰ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਵਿਉਂਤਣ ਵਿਚ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਮਕਾਲੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ 'ਚ ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤਾਮਕਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪਾਤਰ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲੇ ਸੰਵਾਦ ਬੋਲਣੋਂ ਖੁੰਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਰਚੇ ਸੰਵਾਦ ਮੌਲਿਕਤਾ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਅੱਖਰਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ 'ਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਵਲ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਬਾਬੂਬੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਵੇਂ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਾਵਲਕਾਰੀ 'ਚ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

—ਮਿੰਦਰ

ਹੁਕ

ਸੂਫ਼ ਹਨੇਰੀਆਂ ਕੂਟਾਂ ਵੱਲ ਟੁਰ ਗਿਉਂ ਤੂੰ,
ਮੈਂ ਸੁਣਿਐ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਕੋਈ ਨਾ।
ਉਹਨਾਂ ਠਾਹਰਾਂ ਦੇ ਕਬਰੀਂ ਸੁੱਤੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ,
ਉੱਥੇ ਵਸਲਾਂ ਦਾ ਲਾਗੂ ਨਿਜ਼ਾਮ ਕੋਈ ਨਾ।
ਕਾਗਾਂ ਕਾਸਦਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਖੜ੍ਹੇ ਦੇਣੋਂ ਸੁਨੇਹੇ,
ਓਸ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਸਾਲਸ ਗਰਾਮ ਕੋਈ ਨਾ।

ਪੱਗ ਲੱਡ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ ਜਾ ਤੱਤੀ ਆਹ ਆਹ ਗੱਲ,
ਤੇਰੇ ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡਿਆਂ 'ਚ ਕੰਮ ਆਉਗੀ।
ਜਦੋਂ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਵੀਣੀ 'ਚ ਛਣਕੂੰਗੇ ਚੂੜੇ,
ਤੇਰੀ ਮੋਹ ਮੱਤੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਨਮ ਆਉਗੀ।
ਤੀਬਰ ਤਾਂਘਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਤੈਥੋਂ ਭਰ ਨਹੀਉਂ ਹੋਣੈ,
ਸੂਫ਼ ਹਿਜਰਾਂ ਦੀ ਨੇਰੀ ਜੰਮ-ਜੰਮ ਆਉਗੀ।

ਗਲ ਪੈਣੀਆਂ ਅੰਤ ਜਦੋਂ ਭੱਜੀਆਂ ਜੋ ਬਾਹਵਾਂ,
ਵਰਦੇ ਸਾਵਣਾਂ 'ਚ ਤੀਆਂ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਿਆਉਣੀਆਂ।
ਜੂਹਾਂ ਖੂਹਾਂ ਤੇ ਖੌਫ਼ ਅੱਖਾਂ ਕੱਢ-ਕੱਢ ਘੂਰ੍ਹ,
ਨਾਹੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬਾਤਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ।
ਬੁਝੇ ਹੋਣੇ ਉਦੋਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਵਿਉਂ ਚਿਗਾਗਾ,
ਘੜੀ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਹੋਜੂੰ ਬੀਤੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ।

ਐਵੇਂ ਪੁੱਛੀਂ ਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਈ ਪਿੱਪਲੀ ਦੇ ਕੋਲੋਂ,
ਉੱਚੇ ਪੀੰਘ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਕਿਥੇ ਖੋ ਗਏ ਨੇ ?
ਕੌਣ ਚਾਟੀਆਂ 'ਚੋਂ ਮੱਖਣ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਐ,
ਸਾਉਂ ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਦੁਪੱਟੇ ਕਿਥੇ ਖੋ ਗਏ ਨੇ ?
ਰਿੱਝੇ ਪੂੜਿਆਂ 'ਤੇ ਲਹੂ ਆਹ ਕੀਹਦਾ ਡੁੱਲਿਐ,
ਰੰਗ ਚੁੰਨੀਆਂ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ?

ਫਿਰ ਐਵੇਂ ਨਾ ਨਿਚੋੜੀਂ ਖੱਟੇ ਰਸ 'ਚ ਕਸ,
 ਤੇਰੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਹਾਸੀ ਸਾਰਾ ਜੱਗ ਹੱਸੇਗਾ।
 ਕਿਥੇ ਖੋ ਗਏ ਟੁੱਟੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਦੇ ਬੋਰ,
 ਤੂੰ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਸੁੰਨੇ ਰਾਹਾਂ ਥਾਣੀਂ ਨੱਸੇਂਗਾ।
 ਜਦੋਂ ਪੁੱਛੇਂਗਾ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਿਦਕ ਦਾ ਰਾਹ,
 ਤੈਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਜੀਰਾਨ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਦੱਸੇਗਾ।

ਪਰ ਹਨੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੇ ਕਦੋਂ ਬੁੱਝੇ ਹੋਏ ਚਿਰਾਗਾ,
 ਟੁੱਟੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੀ ਕਦੇ ਥਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।
 ਲਹੂ ਘੁਲੇ ਸੰਧੂਰੋਂ ਪੁੱਛੀਂ ਮੇਰੀ ਤੂੰ ਇੰਤਹਾ,
 ਰੋਹੀ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਭਾਲੀਂ ਐਵੇਂ ਛਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।
 ਬਲਦੇ ਵਕਤ ਦੀ ਸੱਜਣਾ ਇਕੋ ਸੂਹੀ ਪੈੜ,
 ਇੰਤਹਾਸ ਬਿਨਾਂ **ਦੂਰਾ** ਇਹਦਾ ਨਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।

ਦੂਰਾ

—ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਭੁਮੇਵਾਲ

ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਲਾਹ ਦੇ ਕੁੜੀਏ,
ਪਹਿਨ ਛਕੀਰਾਂ ਦੀ ਲੋਈ।
ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਨੂੰ ਦਾਗ ਹਜ਼ਾਰਾਂ,
ਲੋਈ ਨੂੰ ਦਾਗ ਨਾ ਕੋਈ।

(ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਕਾਂਡ ਪਹਿਲਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ 'ਚ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰਦਾ "ਖਰਲ ਕਲਾਂ" ਘੁੱਗ ਵਸਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਮੋਹ-ਮਿਹਨਤ ਮੱਤੇ ਲੋਕ ਕੌਮੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਲੋਅ 'ਚ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਵਿਰਤ ਕਰਦੇ। ਸੁਘੜ ਸੁਆਣੀਆਂ ਜੰਮਦੇ ਜੁਆਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਿੰਦੀਆਂ। ਲੋਕ-ਇਤਫਾਕ 'ਚ ਰੰਗੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਸੱਥਾਂ ਤਕ ਛਣਕਦੀਆਂ। ਲਾਜਵਾਬ ਸ਼ਬਾਬ ਤੀਆਂ-ਤਿੰਝਣਾਂ 'ਚ ਨੱਚਦਾ-ਕੱਤਦਾ, ਮੋਰ ਗਸ਼ ਖਾ-ਖਾ ਢਿੱਗਦੇ। ਗਿੱਧੇ 'ਚ ਧਮਾਲਾਂ, ਪਿੜਾਂ 'ਚ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ-ਕਬੱਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਜਵਾਨੀ ਨਿਸੰਗ ਢੋਲੇ ਦੀਆਂ ਹੋਕਾਂ ਲਾਉਂਦੀ ਮਸਤ-ਮਲੰਗ, ਪਰ ਗੱਦਾਰਾਂ 'ਚ ਕਟਾਰ ਬਣ ਵੱਜਦੀ ! ਪੱਗ-ਪੱਤ ਲਈ ਛਵੀਆਂ ਦੇ ਕਿੱਲ ਟੁੱਟਦੇ, ਗੰਡਾਸਿਆਂ ਦੇ ਦੰਦ ਭੁਰਦੇ। ਜਮੀਰ-ਪ੍ਰਸਤ ਲਹੂ ਉਬਾਲੇ ਭਰਦਾ ! ਉੱਝ ਅਸੂਲ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਪਾਸਾ ਵੱਟਦੀ ਨਫਰਤ ਖਜੂਰਾਂ ਵਾਲੀ ਜੂਹ ਨਾ ਵੜਦੀ।

ਲਹਿੰਦੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਪੁਰਾਤਨ ਤਹਿਜੀਬ ਦੇ ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ 'ਚ ਛੁਪਿਆ ਵੱਡਾ ਖੂਹ ਸੀ, ਮੁਗਲ ਖੂਹ ! ਸੰਤਾਲੀ 'ਚ ਫਿਰਕੂ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਝੁੱਲੀ, ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਤਕਸੀਮ ਹੋ ਗਏ। ਫਿਰਕੂ ਕੁੜੱਤਣ ਨੇ ਮਾਵਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਜ਼ਹਿਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਇਸਲਾਮਪ੍ਰਸਤੀ ਮਜ਼ਹਬੀ ਕੱਟੜਤਾ ਹੱਥੋਂ ਰੰਡੀ ਹੋ ਗਈ ਮੀਲਾਂ ਤੱਕ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਖਰਲਾਂ ਦੀ ਜੂਹ ਆ ਵੜਿਆ ਪਾਕ ਸ਼ਰੂ ਦੀਆਂ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਆਣੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਅਖੰਤੀ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਣ ਗਈ। ਗੱਲ ਬੇਵੱਸ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਦੀ ਨੀਲਾਮੀ 'ਤੇ ਮੁੱਕੀ। ਫਿਰਕੂ ਅਕਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲਖ ਮਲ ਸਿਦਕਮੱਤੀਆਂ ਸੁਆਣੀਆਂ ਤੇ ਅਣਵਿਆਹੀਆਂ ਹੂਰਾਂ ਬਾ-ਆਬਰੂ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਚ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਗਈਆਂ ਕਾਲੇ ਬੁਰਕਿਆਂ 'ਚ ਨਰਜਿੰਦ ਮਿਲੇ ਕਲਬੂਤ ਤਮਾਮ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਨਾਂਅ ਸਦੀਵੀ ਨਸੂਰ, ਅਮਿੱਟ ਕਲੰਕ ਹੋ ਨਿਬੜੇ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਅਰਸੇ ਪਿੱਛੋਂ ਖੂਹ ਫਟ ਗਿਆ, ਤਰਕ ਭਰਪੂਰ ਹਕੀਕਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਲੋਕ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰੜ ਸਿਦਕ ਦੀਆਂ ਜਾਈਆਂ ਦਾ ਸਰਾਪ ਸਮਝ ਸਵੀਕਾਰਿਆਂ ਤੇ ਇਹੋ ਤਲਖ ਰਹੱਸ ਅੱਜ ਤੱਕ ਲੋਕ-ਰੂਹਾਂ 'ਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਸੀ, ਉੱਝ ਵੀ ਕਦੇ ਕੋਈ ਇਸ ਖੂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤਦਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਇੱਟਾਂ ਘਸ-ਘਸ ਕੇ ਸੁਰਖ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ।

ਕਦੇ ਮੱਸਿਆ-ਪੁੰਨਿਆ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਬਾਨੋ ਆਉਂਦੀ, ਖੂਹ ਦੀ ਮੌਣ 'ਤੇ ਚਿਰਾਗ ਬਾਲਦੀ ! ਤੇਲ ਮੁੱਕਦਾ, ਲੋਅ ਖਾਮੋਸ਼, ਵੱਟੀ ਪੰਛੀ ਲੈ ਉਡਦੇ, ਵਰਿਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਇਹ ।

ਖਰਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਪਿੰਡ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜੂਹ ਲੱਗਦੀ ਸੀ, ਪਿੰਡ ਭਾਵੇਂ ਇਹੋ ਤਸੀਰ ਦਾ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਜਗੀਰਦਾਗੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀ ਬੋਅ ਆਉਂਦੀ । ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਮੌਕੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ ਦੋਵਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਪੰਚਾਇਤ ਨੂੰ ਤਕਸੀਮ ਹੋਇਆਂ ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਮੁੱਦਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਸਾਂਝੀ ਭੋਈਂ, ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰਚਲਨ ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਪੀਡੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਤੇ ਸੂਰਜ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਹੀ ਮਘਦਾ ਸੀ ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜੂਹ ਨਾਲ ਖਹਿ ਕੇ ਲੰਘਦੀ ਨਹਿਰ ਕਿਨਾਰੇ ਇਸੇ ਨਹਿਰ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਰੀ ਭਾਅ ਮਾਰਦੀ ਸੀ । ਇਹਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਉਸ ਨੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਯਾਰ ਨਰੈਣ ਸਿਹੁੰ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਜਗੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ । ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਰੈਣ ਸਿਹੁੰ ਤੇ ਉਹ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਪੈਲੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ ।

ਛੇ ਵਰਿਆਂ ਦੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸੂਰਤ ਸੰਭਾਲੀ, ਉਦੋਂ ਨਰੈਣ ਸਿਹੁੰ ਜੱਗ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਇਕੱਲੇ ਦਾਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਹੱਲ ਵਾਹੁੰਦੇ ਤੱਕਿਆ ਸੀ । ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਹ ਰੂਹੋਂ-ਵਜੂਦੋਂ ਲੋਗੀ ਦਾ ਹਾਣੀ ਸੀ, ਪਰ ਦਾਦੇ ਦੀ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ 'ਤੇ ਹਮਉਮਰ ਨੈਣੀ ਸੰਗ ਕੱਚੇ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਤਾਂਘ, ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਘੂਰੀਆਂ ਦਾ ਖੌਫ਼ ਛੱਡ ਉਹਨੂੰ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਧੂਆ ਲਿਆਉਂਦੀ । ਬਾਪੂ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਮਾਸੂਮ ਗੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਮ-ਚੁੰਮ ਕਾਲਜੇ ਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਉਹ ਯਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੀਮ-ਅਮੁੱਕ ਤੈਹਾਂ 'ਚ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦਾ, ਅਕਸਰ ਵਿਆਜ ਮੂਲੋਂ ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਨਿੱਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਬਾਪੂ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਇਲਮ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਨੈਣੀ ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਕੁੜੀ ਹੈ । ਉਝ ਨਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਿਆ, ਕਦੇ-ਕਦੇ ਡਰਦਾ ਵੀ ਸੀ ਉਹ ਨਾਜ਼ਰ ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੋਂ ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਕਦਮ ਪੁੱਟਿਆ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਨਾਜ਼ਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸੰਗ ਤੀਜੀ ਪੁਸ਼ਤ 'ਚ ਪੱਥ ਧਰਦੀ ਪੀਡੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਇਲਮ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾਂ ਦੁਖਾਂਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਸਨੇ ਦਾਦੇ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਸੁਣਿਆਂ । ਇਕੱਲਤਾ ਦਾ ਆਲਮ ਹੰਦਾਉਣ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਆ ਬਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਲੰਮੀਆਂ-ਸੰਘਣੀਆਂ ਖਜੂਰਾਂ ਤੋਂ ਪਰਵਾਜ਼ ਭਰ ਕੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ 'ਤੇ ਜਾ ਬਹਿੰਦਾ । ਉਹ ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਅਮੁੱਕ ਪੀੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੀਰਫ਼ਾੜ 'ਚੋਂ ਲੋਗੀਓਂ ਵਿਛੁੰਨੀ ਦਾਦੀ ਦੀ ਅਣਡਿੱਠ ਸੂਰਤ ਤੱਕਦਾ । ਕਸਕਾਂ ਅੰਗੜਾਈ ਭਰਦੀਆਂ,

ਆਖਿਰ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਵਿਰੋਧੀ ਖਿਆਲੀ ਜੰਗ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਚ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਕੇ
ਭਵਾਗੀਖ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ, "ਉਛ ਕਿੰਨੀ ਖੂਨ ਗ੍ਰਸਤ ਹੋਉ ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਉਹ ਸੂਫ਼ ਰਾਤ
ਜਦੋਂ ਬਾਪੂ ਭਾਈਏ-ਬੇਬੇ ਸਣੇ ਫਿਰਕੂ ਹਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਤਾੜਦਾ ਲਹਿੰਦਿਉ ਚੜ੍ਹਦੇ
ਨੂੰ ਟਰਿਆ ਹੋਉ ? ਜਮੀਲਾਬਾਦੋਂ ਖਰਲਾਂ ਤਕ ਕਿੰਨੀਆਂ ਜਾਨੂੰਨੀ ਛਵੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ
ਭੜਨੇ ਹੋਣਗੇ ? ਕਾਦਿਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਬਾਪੂ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਵਾਲੋਂ ਵਿੰਗੀ ਨਾ
ਹੋਈ ਪਰ ਦਾਦੀ ਦੇ ਵੱਖੀ 'ਚ ਪਿਆ ਖੰਜ਼ਰ ਸਦੀਵੀਂ ਨੀਦ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ ।"

ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੀ ਗਾਥਾ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਨੈਣ
ਸਿੱਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਤਾਗੀਖੀ ਸਤਰਾਂ ਅੱਜ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਨਿਚੋੜ
ਗਈਆਂ । "ਡਾਚਿਆ, ਕਿਉਂ ਹੋਈ ਸੀ ਸਫੈਦ ਕੱਟੜ ਪੰਥੀ ਰੱਤ ? ਸਰਬ ਧਰਮ ਦੇ
ਸਾਂਝੇ ਫਸਲਫੇ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮਾਂ ਭੂਮੀ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਕਿਉਂ ਹੰਢਾਉਂਦੀ
ਤਕਸੀਮ ਟੋਟਿਆਂ ਦੇ ਫੱਟ ਭਰਨ ਦੀ ਆਸ ਤਾਂ ਆਨਿਉਂ ਖੋਟੀ ਇਥੇ ਤਾਂ ਰਿਸਦੇ
ਫੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਟਕੋਰਾਂ 'ਚ ਵੀ ਨਮਕ ਘੁਲਿਐ । ਅਣਡਿੱਠ ਅਸਗਾਹ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦਾ
ਪੈਂਡਾ ਡਾਹਢਾ ਬਿਖੜਾ ਹੁੰਦੈ ਤੇ ਏਦੂੰ ਅੰਖਾ ਹੁੰਦੈ ਘਰੋਂ ਬੇਘਰ ਹੋ ਕੇ ਏਹਦੇ ਪਾਂਧੀ
ਬਣਨਾ! ਪਤਨੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ 'ਚ ਮਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਬਚਪਨੋਂ ਲੰਘਾਉਣਾ । ਬਾਪੂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਾ-
ਦਿਲੀ ਤਮਾਮ ਪੀੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋਖਮ ਪੀ ਗਈ, ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਮੁਕੱਦਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਤਰੰਜ ਰੂਹੋਂ
ਕੰਗਾਲ ਕਰ ਗਈ ।"

ਬਾਪੂ ਦੀ ਲੁੱਟੀ ਪੁੱਟੀ ਤਕਦੀਰ ਦਾ ਉਲਾਂਭਾ ਉਹ ਰੱਬ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ । ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ
ਸੌਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੀਤ, ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ।

ਕਦੇ-ਕਦੇ ਬਾਨੋ ਬੀਬੀ ਚਿਰਾਗ ਬਾਲਣ ਆਈ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ, "ਕੀ
ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਏ ਅੰਮਾ ਤੇਰਾ ਇਹ ਚਿਰਾਗ ਜਗਾਉਣ 'ਚ ?"

"ਚਾਹੁੰਨੀ ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਚਿਰਾਗ ਬਲਦੇ ਰਹਿਣ ਸਦੀਵੀ ।"

"ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ?"

"ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰ ਗਈ ਐ । ਮੁਲਕਾਂ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ..... ।"
ਭਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੱਲ੍ਹ ਨੈਣਾਂ ਬਾਣੀਂ ਵਹਿ ਤੁਰਦਾ, ਉਹ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ
ਹਹਿੰਦੀ ਆਖਿਰ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀ, ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੀ, 'ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਚਿਰਾਗ ਬੁੱਝ ਗਏ
ਐ..... ।"

ਮੁਲਕ ਦੀ ਵੰਡ ਮਗਰੋਂ ਖਰਲਾਂ 'ਚ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਪਨਾਹਗੀਰ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ
ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸੰਕਲਪ 'ਚ ਤਮਾਮ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਤਾੜ ਨਰੈਣ ਸਿਹੁੰ
ਜੰਗ ਕਿਰਤ-ਵਿਰਤ 'ਚ ਰੁੱਝ ਗਿਆ । ਉਜੜੇ ਘਰ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਤੇ ਮਮਤਾ
ਵਿਛੂੰਨੇ ਪੁੱਤ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਂਝੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਸਾਂਝਾ ਪਸੀਨਾ ਪਾ ਕੇ ਮੁਸ਼ਕਤਾਂ ਨਾਲ
ਮਿੱਟੀ 'ਚੋਂ ਸੋਨਾ ਕੱਢਿਆ । ਇਕੱਠਿਆਂ ਹਾੜੀ-ਸਾਉਣੀ ਵਾਹੁੰਦਿਆਂ, ਬੀਜਦਿਆਂ,
ਵੱਡਿਆਂ ਤੇ ਵੱਟਦਿਆਂ ਸਾਂਝ ਦਾ ਸੂਹਾ ਹੁੰਦਾ ਰੰਗ ਦੋਵਾਂ ਬਿਰਧਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ-ਸੁੰਦਿਆਂ

ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਜਨ ਸਿਹੁੰ 'ਤੇ ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਯਾਰੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਅਗਲੀ ਪੁਸ਼ਤ 'ਚ ਜਾ ਵੱਡਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਗਿਣਤੀ ਦੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹਲਾਂ ਮਗਰ ਹੋ ਤੁਰੇ! ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਅਰਸੇ ਦੇ ਤਕਾਜ਼ੇ 'ਚ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਵੜੇ ਡੋਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਵੀਰਾਨ ਖਲਕਤ 'ਚ ਖੇੜੇ ਲੈ ਕੇ ਪਰਤੇ।

ਕੁਝ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰੇ ਨਰੈਣ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਉਧਰ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਦੁੰਮਣ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਅੱਖ ਨਰੈਣ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਪੈਲੀ 'ਤੇ ਆਸ਼ਿਕ ਹੋ ਗਈ। ਇਲਾਕੇ ਭਰ 'ਚ ਭੌਂ-ਮਾਫ਼ੀਏ ਦਾ ਡਿਕਟੇਟਰ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜੈਲਦਾਰ ਦਾ ਲਾਣਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਿੱਧੇ-ਅਸਿੱਧੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੜੱਪ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਮੁੱਛ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਕੇ ਵਕਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰਵਾਈ ਬੈਠੇ ਨੈਕਸਲਾਈਟਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਦੁੰਮਣ ਸਾਹਵੇਂ ਨੀਵੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮੈਲੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਤੋਂ ਡਰਦੀਆਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਘੁੰਡ ਕੱਢਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸਨ, ਫਿਰ ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਸੀ ਨਰੈਣ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਉਹ ਦੁੰਮਣ ਸਾਹਵੇਂ ਖੰਗੂਰਾ ਵੀ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ?

ਪਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪੱਖ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਨੇ ਹੈਂਕੜਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮੋਏ ਯਾਰ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾ ਕਮਾ ਕੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਦੁੰਮਣ ਕੱਬੋਂ ਹੌਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਖਾਮੋਸ਼ ਜ਼ਮੀਰਾਂ ਦਲੇਗਾਨਾ ਕਦਮ 'ਤੇ ਪੋਟੇ ਭੰਨਦੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਜੁਬਾਨਾਂ 'ਚ ਦੱਬੀ ਬਗਾਵਤ ਸੁਲਗਣ ਕਾਰਨ ਗਜ਼ਬ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਸੁੱਤਾ ਅਹਿਸਾਸ ਅੱਭੜਵਾਹਾ ਹੋ ਉਠਿਆ। ਸ਼ਰਾਬ, ਸ਼ਬਾਬ ਤੇ ਕਬਾਬ 'ਚ ਮਲੀਨ ਮੱਤ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਅਕਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਪਾਈ ਭਾਜੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਦੁੰਮਣ ਜਰੂਰ ਤਾਰੂਰਾ, ਪਰ ਆਸੋਂ ਉਲਟ ਉਹ ਇਸ ਚੈਲਿੰਜ ਨੂੰ ਬੁਲ੍ਹੁ ਘੁੱਟ ਸਹਿ ਗਿਆ।

ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਪੰਚਾਇਤ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਬਿਗਲ ਵੱਜ ਗਿਆ। ਦੋ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸਰਪੰਚੀ ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਣੀ ਲੈ ਆਈ। ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਮਾਨਤਾ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਸੁਲਗਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਗਲੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਲਾਹੁਣ ਦੇ ਇਛੁੱਕ ਖਿਚੜੀ ਰਿੰਨ੍ਹਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਸਿਰਾਹਣੇ ਆ ਬੈਠੇ, "ਕੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰਕੇ ਦਰਬਾਸਤ ਰੱਖ ਦਏ, ਏਹਦੀ ਦੂਜੀ ਗੱਲੁ 'ਤੇ ਤਮਾਚਾ ਪੈ ਸਕਦੈ।"

"ਭਾਈ ਉਹ ਤੇ ਵੋਟਾਂ ਵੱਟੇ ਨੋਟ ਤੋਲ ਦੂ, ਆਪਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ ?" ਉਹ ਵਿਵਾਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਮੂਲੋਂ ਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।.....

- ਕਿਉਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਉਹ ਹਾਰੂ ਨੋਟਾਂ ਨਾਲ ਅਸਾਂ ਜਿੱਤਣੈ ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ। ਜਿੱਤੀਏ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਹਾਂ ਤੇ ਆਖਿਰ ਢੋਲ ਸਾਡੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਈ ਵੱਜਣੈ।"

"ਉਹ ਮਖਾਂ ਕਿਉਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਦੁੱਕੀ-ਤਿੱਕੀ ਚੱਕ ਦਿਆਂਗੇ, ਧੌਣ 'ਤੇ ਗੋਡਾ ਰੱਖ ਦਿਆਂਗੇ। ਹਰ ਕੋਈ ਮੁੱਛ ਮਰੋੜ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ 'ਚ ਰੰਗੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਆਖਿਰ ਨਾਜ਼ਰ ਨੂੰ ਬਾਪੜਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਧਰ ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਮੁਹੱਬਤੀ ਪੈਂਤੜਾ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਦਾ ਲੱਡੂ ਮੂੰਹ ਪਵਾਉਣ ਦੀ ਗੋਮ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਉਹਦੀ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਬੋਲਚਾਲ ਮਿਸ਼ਨੀ ਹੋ ਗਈ। ਤੇਜ਼ ਚਿੱਟੇ ਚਾਦਰੇ, ਗਲੀਂ ਕਾਲੀਆਂ ਗਾਨੀਆਂ ਤੇ ਮੌਢੇ ਦੋਨਾਲੀਆਂ ਧਰ ਕੇ ਉਹਦੇ ਕੱਲ੍ਹੂ ਤਕ ਦਹਿਸ਼ਤ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੈਲੀ ਰੰਗਰੂਟ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਝੁੱਕ ਗਏ। ਨਾਜ਼ਰ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਪਰ ਟਕੋਰ ਮੰਗਦੇ ਰਿਸਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨੇ ਮਿੱਠਾ ਜ਼ਹਿਰ ਮੂੰਹ ਨਾ ਲਾਇਆ।

ਕਾਂਡ ਦੂਜਾ

ਕੱਤਕ ਦੀ ਰਾਤ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਪੱਖ ! ਹਾੜੀ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਅਗੇਤਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ 'ਤੇ ਨਾਜ਼ਰ ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਬਾਪੂ ਭਜਨਾ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਰਾਤ ਦੇ ਗਏ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰ ਢਲ੍ਹਣ ਤੀਕ ਜਦੋਂ ਘਰੀਂ ਨਾ ਪਰਤੇ ਤਾਂ ਅਣਕਿਆਸਾ ਖੌਫ਼ ਸਭ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, "ਖੌਰੇ ਕਿਧਰੇ ਗਏ ਹੋਣ, ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਲਕੇ ਪਰਤ ਪੈਣਗੇ !"

ਅੰਸੀਆਂ ਦੇ ਇਜ਼ਹਾਰ 'ਚ ਝੋਰਾ ਖਾਂਦੀ ਧੀ ਜਹੀ ਠੂੰਹ ਠੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਖੁਦ ਵਕਤ ਦੇ ਸੰਗੀਨ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਛਲਣੀ ਸੀ। ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਬਿਨਾਂ ਘਰੋਂ ਪੈਰ ਨਾ ਪੁੱਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਕਿਧਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕੀ ਮਕਸਦ ? ਜਾਣਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਦੱਸ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਏ ? ਜੇ ਚਲੇ ਹੀ ਗਏ ਤਾਂ ਪਰਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ? ਜੇ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿਥੇ ? ਆਖਿਰ ਮਜਬੂਰੀ ਕੀ ਬਣੀ ?

ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੇ-ਜ਼ਰੇ 'ਚੋਂ ਉਪਜੇ ਤਮਾਮ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬਦੇਹ ਵਕਤ ਦਿਨ ਖੜ੍ਹੇ ਗੂੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਮਾਮ ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਇਹੋ ਇਕੋਂ ਸਵਾਲ ਯੜਕਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਪਿੱਛੋਂ ਦੂਜੀ ਰਾਤ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੀ। ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਅੰਬਰੀਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੁਬਾਨਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੱਖਣ ਲਗਾਏ ਪਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਜਗਦੀ ਜੁਬਾਨ ਲਾਜਵਾਬ ਲੋਬ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਸੂਈ ਟਿਕੀ, ਲੋਕਾਂ ਪੱਤਰੇ ਫਰੋਲ ਸੁੱਟੇ, ਪਰ ਭੇਦ ਭਰੇ ਹਾਲਾਤ 'ਚੋਂ ਭਾਫ਼ ਨਾ ਨਿਕਲੀ। ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦੁੰਮਣ ਵੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੋਲ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, "ਤਾਇਆ ਦੁਨਿਆਵੀ ਗਿਲੇ-ਸ਼ਿਕਵੇ ਆਵਦੀ ਥਾਂ ! ਹੁਕਮ ਛੱਡ ਤੇਰੇ ਲਈ ਅਉਖੀ ਘੜੀ ਕਿਥੇ ਬਹੁੜ ਸਕਦੈ ? ਕੋਤਵਾਲੀ ਇਤਲਾਹ ਦੇਣੀ ਏ ਚੱਲ। ਹੋਰ ਵਾਹ-ਵਸੀਲਾ ਲੱਭਣੈ, ਦੱਸ। ਦੁੰਮਣ ਅੱਠੋ ਪਹਿਰ ਤੇਰੇ ਸੁੰਗ ਖਲੋਤੈ।" ਉਸ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪਹੁੰਚ ਵਾਲਾ ਛੁੰਕਾਰਾ ਮਾਰਿਆ, ਪਰ ਖੁਦਾਪ੍ਰਸਤ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਇਹੋ ਆਖ ਸੱਬਰ ਕਰ ਲਿਆ, "ਭਾਈ ਮੁੜਨਾ ਹੋਇਆ ਜ਼ਰੂਰ ਪਰਤ ਪੈਣਗੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਅੱਲ੍ਹਾ ਬੇਲੀ।"

ਪਰ ਦਿਨਾਂ ਨਾਲ ਹਫ਼ਤੇ, ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਸੰਗ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਉਹ ਨਾ ਮੁੜੇ! ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਦੀਆਂ ਜਖਮੀ ਆਸਾਂ 'ਚੋਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਝੜ ਗਏ।

ਉਤਸੁਕਤਾ-ਉਡੀਕ ਦਾ ਖੂੰਬਾਰ ਅਜ਼ਬ ਅਹਿਸਾਸ। ਅਣਡਿੱਠ ਅਣਦੱਸੀਆਂ ਕੂਟਾਂ 'ਚ ਤੜਪਦੀ ਆਸ, ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਦੇ ਖੌਫ਼ਜ਼ਦਾ ਦੰਦਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਪੀਲੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਜੂਨ ਹੰਢਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਸਿਰ ਧਰੇ ਭੱਤਿਆ 'ਚੋਂ ਮਿਠਾਸ ਉਡ ਗਈ। ਚਰਖਿਆਂ ਦੇ ਗੀਤ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਹਮਦਰਦਾਂ ਨੇ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ-ਖੁਆਬਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਂ ਕਲਮ ਕਰਕੇ ਵਕਤ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਪੀੜਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਤਮਾਮ ਬਿਆਲ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿੱਤੇ। ਤੜਪਦੀ ਉਡੀਕ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੀਆਂ ਤਾਂ ਵਕਤ ਨੇ ਮੁੜ ਕਰਵਟ ਲਈ। ਭਜਨੇ ਦੀ ਬੰਤੋਂ, ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਦੇਬੋ ਦੀਆਂ ਕੁੱਖਾਂ 'ਚ ਪਲਦੇ ਸੁਪਨੇ ਤਪਦੇ ਹਾੜ ਤੇ ਘਟਾਵਾਂ ਚਾੜ੍ਹ ਗਏ। ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਦੇ ਸਦਮੇ ਦਾ ਸੱਜਗਾ ਜ਼ਹਿਰ ਤੇ ਕੁੱਖਾਂ 'ਚ ਪਲਦੀਆਂ ਸਧਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਦ-ਸੁਆਦ ਨੇ ਇਬਾਦਤਾਂ ਦੇ ਅਜੀਬ ਨਗਮੇ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤੇ। ਸੁਪਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਹਕੀਕਤ ਪ੍ਰਗਟੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਲੱਕ ਤੋੜਨ ਪੋਤਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਵਕਫੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਾਜ਼ਰ ਦੇ ਘਰ ਕੰਨਿਆ ਨੇ ਆ ਕੁੰਡਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਕੰਡਿਆਲੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਲੱਗੇ, ਦੋਵਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖ ਮੁਸਕਾਨ ਤੇ ਇਕ ਸੋਗਗ੍ਰਸਤ ਸੀ।

ਦਾਦੇ ਦੀ ਦੁਖਾਂਤਿਕ ਵਿਥਿਆ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ 'ਤੇ ਪੱਥ ਧਰਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਉਸੀ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਸਰਵਣ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਲੱਗਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਘੜੀ ਪਲ ਦੀ ਗੱਲ। ਤੇਜ਼ਧਾਰ ਅਤੀਤ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੋਹਦਾ, ਉਹ ਮੁਗਲ ਖੂਹ ਦੀ ਮੌਣ 'ਤੇ ਆ ਬਹਿੰਦਾ। ਦਿਲੋਂ ਬੁੱਕ-ਬੁੱਕ ਰੋਂਦਾ। ਮਨ ਹੌਲਾ ਕਰਦਾ ਪਰ ਨਾ ਕਿਤੇ ਫਰੋਲਦਾ, ਦਿਲ ਦੀ ਵੇਦਨਾ।

ਬਚਪਨ 'ਚ ਸਾਂਝੇ ਰੇਤ ਦੇ ਘਰ ਉਸਾਰਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਨੈਣੀਂ ਨੇ ਸਾਇਉ-ਸੱਖਣੇ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਖੌਫ਼ ਨਾ ਹੰਢਾਇਆ। ਪਾਣੀ ਥਾਂ ਖੂਨ-ਪਸੀਨਾ ਵਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਵਾਂ ਦਾ ਸਿਦਕ ਇਹਤੋਂ ਵੀ ਚਾਰ ਵਿਘੇ ਅਮੀਰ ਸੀ।

ਭਜਨੇ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਕ ਕੂਹਣੀ ਮੌੜ ਆਇਆ। ਫਰਜ਼ਾਂ ਮਾਰੇ ਮਾਪਿਆਂ ਧੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ, "ਏਸ ਜਿੰਦ ਸਹਾਰੇ ਰਹਿੰਦਾ ਪੰਧ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ ਅੱਖੈ। ਚੱਲ ਧੀਏ ਤੈਨੂੰ ਸੁਹਾਗਣ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਤੋਗੀਏ। ਭਜਨੇ ਦੇ ਮੁੜਨ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਹੁਣ ਗਈ ਗੁਜ਼ਰੀ।"

ਨਾਲ ਆਏ ਸਿਆਣੇ ਨੇ ਨਸੀਹਤ ਦਿੱਤੀ।

"ਆਵਦੀਆਂ ਨੇਕ ਸਲਾਹਾਂ ਆਵਦੇ ਈ ਕੋਲ ਰੱਖ ਤਾਇਆ, ਮੈਂ ਬਦਨਸੀਬ ਪਿੱਛੋਂ ਬਦਨਾਮ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੋਣੈ ? ਤੁਹੀਓਂ ਦੱਸ ਮੈਂ ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਸੁਹਾਗਣ ਹੋਵਾਂ ? ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮੁੜ ਪਏ ਰੱਬੀ ਲੇਖੇ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਡਾਹਦੇ ਦੇ ਭਾਣੇ 'ਚ ਇੱਜਤਾਂ ਦੀ ਜੂਨ ਏਥੇ ਗੁਜ਼ਾਰ ਲਉਂ। ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਤੱਕੋ ਧੀ ਸਮਝਿਐ, ਧੀ ਸਮਝਣ

ਦੀ ਈ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਐ! ਉਹਦੀ ਆਤਮਾ 'ਤੇ ਚੂੜੇ ਛਣਕਾਉਂਦੀ ਮੈਂ ਮਰ ਕਿਉਂ
ਨਾ ਗਈ ?"

ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ ਭਰੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਬੰਤੇ ਦੀ ਸੁਘੜ ਸਿਆਣੀ ਸ਼ਬਸੀਅਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ
ਕੀਤੀ। ਪੇਕੇ ਅਜਿਹਾ ਹੱਥ ਮੱਥੇ ਮਾਰ ਮੁੜੇ, ਧੀ ਨਾਲ ਮੁੜ ਮਿਲਵਰਤਨ ਤੇ ਲਕੀਰ
ਹੀ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤੀ। ਬੰਤੇ ਆਮ ਅੌਰਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੁੱਜ ਕੇ ਦਲੇਰ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਨਾਜ਼ਰ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਤਕੜੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਏਸ ਪੱਖ 'ਤੇ ਨਾ ਅੜੇ।
ਦੇਬੋ ਲਈ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਆਸਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਬਣਿਆ ਜੋ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ
ਮੁੜ-ਮੁੜ ਹਾਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੁਲੰਦ ਸੀ, "ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਦੋ ਗਈ, ਮੇਰੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਧੀਆਂ,
ਪੁੱਤੋਂ ਵੱਧ ਜਰਨੈਲ ਨੇ।" ਉਹ ਅਕਸਰ ਛਾਤੀ ਠੋਰਦਾ।

ਮਰਦ ਨੇ ਬੋਲ ਵੀ ਪੁਗਾਏ ਬੰਤੇ-ਦੇਬੋ ਨੂੰ ਧੀਆਂ ਸਮਝ ਸਕਾਗਿਆ। ਬੱਚਿਆਂ
ਦੀ ਹਰ ਚਾਹਤ ਨੂੰ ਚਾਹ ਕੇ ਪੂਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲਣ ਤੱਕ ਜਸਬੀਰ
ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਸਿਰੋਂ ਉਠੇ ਸਾਇਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨਾ ਰੜਕਣ ਦਿੱਤੀ। ਬੰਤੇ ਤੇ ਦੇਬੋ
ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਜੂਨ 'ਚੋਂ ਘਾਲੀ ਘਾਲਣਾ ਨੇ ਪਸੀਨਾ ਬਣ ਕੇ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ
ਸਿੰਜਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਢਾਕਾਂ 'ਤੇ ਕਹੀਆਂ ਧਰ ਫਸਲਾਂ ਸਿੰਜੀਆਂ।
ਹਾੜੀਆਂ-ਸਾਉਣੀਆਂ ਹੱਥੀਂ ਵਾਹੀਆਂ-ਬੀਜੀਆਂ ਤੇ ਵੱਢੀਆਂ। ਹੱਡ ਭੰਨਵੀਂ ਮੁਸ਼ਕਤ
ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਨੈਣੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਪੁੱਟਦਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਇਕੱਠੇ
ਪੜ੍ਹਦੇ-ਬੇਡਦੇ ਮਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦੇ। ਸਾਂਝਾ ਕਾਜ ਕਮਾਉਂਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ
ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਜਦੋਂ ਹਉਂਕੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਚ ਨੱਪਦੀਆਂ ਤਾਂ ਮਸੂਮ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਵਾਲ-
ਜਵਾਬ ਕਰਦੀਆਂ। "ਬਾਪੂ! ਬਾਪੂ!! ਮਾਂ ਹੋਰੀ ਤਾਹਥੋਂ ਨੋਦੀਆਂ ?"

ਬੁੱਢੇ ਬਾਪੂ ਤੋਂ ਨੈਣੀਂ ਦੇ ਤੋਤਲੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਨਾ ਸਰਦਾ। ਦੋਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ
ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚੋਂ ਘੁੱਟ ਕੇ ਉਹ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਯਾਦਾਂ 'ਚ ਢੂੰਘਾ ਜਾ ਉਤਰਦਾ ਜਿਹਨ
'ਚ ਧੜਕਦੀ ਸਰਾਪੀ ਜਿੰਦ ਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ। ਫਿਰ ਵੇਖਦਿਆਂ-
ਵੇਖਦਿਆਂ ਬੰਤੇ ਤੇ ਦੇਬੋ ਸਿਰ ਸੂਹੀਆਂ ਚੁੰਨੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ! ਸੂਫ਼-ਸੁਨਹਿਰੀ
ਵਾਲਾਂ 'ਚ ਸਫੈਦੀ ਭਰ ਗਈ ਪਰ ਸੁੱਤੀਆਂ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਤੁਰੇ ਦਿਲਾ ਦੇ ਜਾਨੀ
ਨਾ ਪਰਤੇ।

ਉਦੋਂ ਨੰਨੇ ਜਸਬੀਰ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਬੇਅਰਥ ਸਨ ਪਰ ਅੱਜ ਭਰ ਜਵਾਨੀ
'ਚ ਰੂਹ ਕਦੇ ਵਾਪਰੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾ ਤਲਾਸ਼ਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਉਹ ਉਦਾਸ ਹੋ
ਜਾਂਦਾ, "ਕੀ ਕਾਰਨ ?" ਨੈਣੀ ਪੁਛਦੀ !

"ਸੋਚਦੈ ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰ ਕਿਵੇਂ ਲੱਖੂ ?"

"ਉਹਦੇ ਪੱਲੇ ਲੱਪ-ਲੱਪ ਮੁਸ਼ੀ ਭਰ ਕੇ।"

"ਤੂੰ ਸਾਥ ਨਿਭਾਏਂਗੀ ਨਾ ?"

"ਛੁੱਟਾਂ 'ਤੇ ਮੱਲਮਾਂ ਧਰਨਾ ਤੇਰੇ ਇਕੱਲੇ ਦੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ।" ਨੈਣੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦੀ।

ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੱਡੀਂ ਰਚਿਆ ਪੰਜਾਬ ਸਟਾਈਲ ਕਬੱਡੀ ਦਾ ਸ਼ੇਕ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ 'ਚ ਰੰਗ ਲਿਆਇਆ, ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋਣਹਾਰ ਖਿਡਾਰੀ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋਈ। ਦਾਦੇ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜ਼ਰੀਏ ਮੁਟਿਆਰ ਹੋਈ ਚੇਤਨਾ 'ਚ ਨੈਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਬੇਜੋੜ ਇਨਕਲਾਬ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੇਬੋ ਨੇ ਜੱਦੀ-ਪੁਸ਼ਤੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵੱਲ ਮੌਜੂਨ 'ਚ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦੇਬੋ ਨੂੰ ਫਿਕਰੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਗਿਆ। ਅੱਲੜਾਂ ਨੇ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਜੂਹ ਨਾ ਟੱਪੀ, ਦਸਵੀਂ ਕਰਕੇ ਦੋਵਾਂ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਖੇੜੀ ਗੁਜ਼ਰਾਂ ਜਾ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ। ਨੈਣੀ ਦੇ ਸੁਧਨੇ ਨੇ ਅੰਗੜਾਈ ਭਰੀ, "ਆਵਦੇ ਪੈਰੀਂ ਖਲੋ ਕੇ ਈ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਮੰਜ਼ਲੀਂ ਢੁੱਕਣਗੀਆਂ।" ਉਹਦੀ ਨਸੀਹਤ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਬੱਡੀ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਲੜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਕ ਰੁਟੀਨ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅੱਖ-ਮਟੱਕਾ ਭਾਰੂ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਬਤੌਰ ਖਿਡਾਰੀ ਮਕਬੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁੱਛਫੁੱਟਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ। ਨਵੇਂ ਯਾਰ ਬੇਲੀਆਂ ਦੀ ਜੁੰਡਲੀ 'ਚ ਜੱਗਾ ਤੇ ਸੱਤਾ ਆ ਵੜੇ! ਸਿੱਧੀ-ਸਾਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਜੱਗਾ ਯਾਰ ਹਿਤੈਸੀ ਸੀ ਪਰ ਸੱਤੇ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ। ਇਹੋ ਰਾਗ ਅਲਾਪਦਾ ਸੀ ਉਹ, "ਸਮਾਂ ਬਦਲ ਚੁੱਕੈ ਜਸਬੀਰ! ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਪੱਖੀ ਤੂਫਾਨ ਹੁਣ ਨ੍ਹੀਂ ਬੰਮੁਦਾ। ਚਿੱਤ ਚਾਹੁੰਦੈ ਛੱਡ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਜੁਝਾਰੂ ਕਾਫਲੇ 'ਚ ਜਾ ਰਲੀਏ, ਕੀ ਖਿਆਲ ਐ ?"

"ਛੱਡ ਉਏ ਲਫੰਡਰਾ! ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਤੇ ਬੈਂਕ ਡਿਕੈਤੀਆਂ 'ਚ ਵੜਿਐ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ?" ਮੌਲਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਸਬੀਰ ਹਾਜ਼ਰ ਜੁਆਬ ਹੁੰਦਾ।

"ਕੌਣ ਆਂਹਦੈ, ਗਰੀਬ ਮਾਰ ਤੇ ਬੈਂਕ ਡਿਕੈਤ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਨੇ ? ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਬਲੈਕ ਕੈਟ ਨੇ ਉਹ! ਜੁਝਾਰੂ ਨੇ ਹੱਕ-ਸੱਚ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ! ਕੌਮ ਦੇ ਵਫਾਦਾਰ, ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਸਿਪਾਹੀ।"

"ਕੁਝ ਵੀ ਐ। ਬਦਨਾਮ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਐ, ਤੇ ਦਾਗੀ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਕਦੋਂ ਬਿਆਈਆਂ ? ਭਲੀ ਚਾਹੁੰਨੈ, ਚਿੱਤ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਚ ਲਾ, ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਜੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰਨ ਜੋਗਾ ਹੋ ਜੂੰ!"

"ਬਾਪੂ ਨੇ ਚਾਰ ਜਣੇ ਐ। ਘਰ ਸਾਂਭਣ ਬਾਕੀ, ਆਪਾਂ ਤਾਂ.....।" ਚੁਟਕੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਜਾਨੂੰਨ ਗ੍ਰਸਤ ਹੋ ਗਈਆਂ।

"ਉਏ, ਸਿਰ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੈ! ਨੈਕਸਲਾਈਟਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖ, ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਵਾਦਾਂ 'ਚੋ ?"

"ਸਾਰਖਿਕ ਸੇਧ ਖੁਣੋਂ ਮਾਰ ਪਈ ਐ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਖੜੈ। ਮਚਦੇ ਅੰਗਿਆਰ ਮਘਾਉਂਦਾ ਬਲਉ ਸਟਾਰ 'ਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਲੋਅ ਸੰਤ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਕੁਰਬਾਨੀ ਐ! ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਏ ਜਿੱਤ ਅਵੱਸ਼ੇਹ ਹੋਏਗੀ।"

"ਬਾਹੁਲਾ ਲੈਕਚਰ ਨਾ ਝਾੜ! ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਮੁਖਬਰ ਕੰਨੀਂ ਪੈਗੀ, ਭਲਕੇ ਤੋਤੇ ਉੱਡ ਪੈਣਗੇ। ਗੁਰੂ-ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਮੈਂ ਵੀ ਨੀਂ, ਪਰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਸਟਮ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੋਂ ਪੈਂਚਰ ਹੋਇਆ ਪਿਆਂ।"

"ਮੈਂ ਵੀ ਏਥੇ ਤੂੰ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਕਹਾਣੀ ਬੰਨ੍ਹੇ ਲੱਗੀ ਉਦੋਂ ਵੇਖ ਲੀਂ, ਠੱਕ! ਠੱਕ !! ਠੱਕ !!!" ਚਾਰ ਉੱਗਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਜ਼ ਠੋਰ ਸੱਤਾ ਉਠ ਤੁਰਿਆ।

"ਕੰਜਰ ਦਾ ਪੁੱਠਾ ਪੰਗਾ ਈ ਨਾ ਸੁਹੇੜ ਬਹੇ।" ਜੱਗੇ ਨੇ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਤੋੜੀ, "ਗੱਲ ਤੇਰੀ ਸੋਲਾ ਆਨੇ ਐ! ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਅੱਤ ਸਭ ਜੂਹਾਂ ਤੋੜਗੀ! ਐਥੋਂ ਦਾ ਥਾਨੇਦਾਰ ਤੇ ਸੁਣਿਐ ਢਾਹਢਾ ਈ ਕਾਫਰ ਐ! ਘਰ ਦੀ ਮੁਰੜੀ ਆਂਗੂੰ ਸੰਘੀ ਮਰੋੜਦਾ ਬਿੰਦ ਨੀਂ ਲਾਉਂਦਾ।

"ਕੌਣ ਏ ਉਹ ?"

"ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ! ਤੇਰੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਯਾਰ! ਕਈਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਭਾਡ ਈ ਨੀ ਨਿਕਲਣ ਦਿੱਤੀ, ਜਦੋਂ ਦਾ ਆਇਐ!"

"ਗੱਲ ਕੋਈ ਨੀ ਜੱਗਿਆ! ਲੋੜ ਪਈ ਦੁੰਮਣ ਸਾਥੋਂ ਬਾਹਰਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੀ ਧਰਿਐ ਏਸ ਜ਼ਲਾਲਤ ਤੇ ਜੱਫਰ ਜਾਲ 'ਚ ? ਮੈਂ ਤੇ ਪੜਾਈ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਪੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਏ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਵਧ ਕੇ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਮਰਾਂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੀਆਂ ਵਿਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਦੁੱਖਾਂ ਸਿਤਮਾਂ ਸੰਗ ਖਹਿਦਿਆਂ! ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਖਾਹਿਸ਼ ਨਹੀਂ।"

"ਭੱਜੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਵੀ ਤੇਰਾ ਈ ਐ ?" ਖੈਰ ਨੈਣੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਇਹੋ ਸੰਕਲਪ ਬੋਲਦੈ।

"ਤੈਥੋਂ ਕੀ ਗੁੱਝੈ ? ਸਾਡੀ ਇਕ ਆਤਮਾ, ਇੱਕੋ ਮਿਸ਼ਨ। ਇਕ ਜਿੰਦ ਤੇ ਇੱਕੋ ਨਿਸ਼ਾਨਾ।" ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਪਿੱਘਲ ਕੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵੱਲ ਹੋ ਉਛਲੀ! ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਝਣ ਵਾਲਾ ਜੱਗਾ ਕੂਹਣੀ ਮਾਰ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, "ਨਿਹੁੰ ਤੇ ਲਗਾ ਲਿਐ! ਸ਼ਿੱਦਤ ਸੰਗ ਨਿਭਾਈ।"

"ਗੱਲ ਕੋਈ ਕਹਿਣ ਦੀ ਏ ਜੱਗਿਆ ? ਚੁੱਕ ਲਈ ਰੱਬਾ 'ਕੱਠਿਆਂ ਨੂੰ, ਜੋੜੀ ਵਿਚ ਭੰਗਣਾਂ ਨਾ ਪਾਈਂ।" ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਬੋਲਾਂ 'ਚ ਲੋਰ ਸੀ।

"ਹਾਲ ਓਧਰ ਵੀ ਇਹੋ ਐ। ਉਲਫਤ ਵਫ਼ਾ-ਵਿਸਵਾਸ ਮੰਗਦੀ ਐ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਕੋਲ ਦੋਵੇ ਈ ਨੇ। ਰਿਸਤਾ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਤਸਦੀਕ ਐ। ਫੱਕਰਾ ਦੀਆਂ ਵੀ ਸੱਤੇ ਖੈਰਾਂ ਥੋਡੇ ਨਾਲ ਨੇ ਪਰ ਨਾ ਭੁੱਲੀਂ.....।"

"ਕੀ ?"

"ਮੁਹੱਬਤ ਫੁੱਲ ਬਣੇ ਉਮਰ ਭਰ ਮਹਿਕਦੀ ਐ! ਤਾਰਾ ਬਣੇ ਟਹਿਕਦੀ ਤੇ ਜੇ ਜਖਮ ਬਣੇ ਤਾਂ ਰਿਸਦੀ ਐ! ਚੰਗਾ, ਰੋਡਵੇਜ਼ ਆ ਗਈ ਭਲਕੇ ਮਿਲਾਂਗੇ।"

ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਤਰੰਗ ਜਿਹੀ ਛੇੜ ਜੱਗਾ ਭੱਜ ਕੇ ਬੱਸ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਹ ਜਾਹ ਓਏ ਜੀਉਣ ਜੋਗਿਆ ਕਿਹੜੀ ਰਗ ਨੂੰ ਵੱਟ ਚਾਹੜ ਗਿਐਂ?" ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ

ਜਸਬੀਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੀ ਮਿੰਨੀ ਬੱਸ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਸਵਰਨੋ ਮਹਿਰੀ ਨਾਲ ਗੱਪਾਂ ਕੁੱਟਦੀ ਨੈਣੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਸਬੀਰ ਕੋਲ ਆ ਗਈ, "ਖੁਦਾ ਗਵਾਹ ! ਮੈਨੂੰ ਥੋਡੇ ਸੰਗ ਬੜਾ ਈ ਮੋਹ ਆਉਂਦੈ ! ਤੁਹਾਡੀ ਸੁੱਖ-ਸਲਾਮਤ ਲਈ ਘਰ ਵੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਦੁਆਵਾਂ ਮੰਗਦੀ ਹਾਂ ।"

ਗਸਮੀ ਹਾਲਚਾਲ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸਵਰਨੋ ਨੇ ਕਿਹਾ ।

"ਤੇਰੀਆਂ ਮੰਨਤਾਂ ਨੂੰ ਬੂਰ ਪਵੇ ਚਾਚੀ, ਤੇਰੇ ਮੋਹ ਦੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਦੇਣਦਾਰ ਹਾਂ । ਸੱਚੀ ਹਮਦਰਦ ਦਾ ਜਸਬੀਰ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ! ਉਸ ਦਾ ਦੋਵਾਂ ਨਾਲ ਬਚਪਨੋਂ ਮੰਗਣਾ ਸੁਨੇਹ ਕਿਉਂ ਸੀ ? ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਨੈਣੀ ਸੋਚ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਤੱਕ ਫੇਲ੍ਹ ਸਨ। ਹਮਦਰਦੀ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਸਮਝਣਾ ਬੱਜ਼ਰ ਗੁਨਾਹ ਸੀ। ਝੂਠੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਅਦਾ ਤਾਂ ਖੁਦ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੇ ਸਾਂਝੀ ਵਿਚਾਰ ਗੋਸ਼ਟੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਸਵਰਨੋ ਹਰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਨਾ ਭੁੱਲਦੀ, "ਮੈਂ ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕਦੇ ਕਦੇ ਥੋਡੇ ਕੰਮ ਆਉਣੈ, ਲੋੜ ਪਵੇ 'ਵਾਜ਼ ਦੇਣੋਂ ਨਾ ਸੰਗਓ ।" ਅੱਲੜ੍ਹ ਉਮਰਾਂ ਲਾਚਾਰ ਹੋ ਕੇ ਫਰਾਖਦਿਲ ਪੇਸਕਸ਼ 'ਚ ਤੰਗਲੀ ਫੇਰਦੀਆਂ। ਪੱਲੇ ਕੱਖ ਨਾ ਪੈਂਦਾ ।

"ਚਾਚੀ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਦੁੰਮਣ ਕੀ ਮੁੱਲ ਮੋੜਦੈ ?"

"ਮਿਹਨਤਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਿਸਾਬ ਜੋੜਨੈ ਅਸੀਂ ਗਰੀਬ ਪਲਦੇ ਹੀ ਉਹਦੇ ਟੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਹਾਂ ।" ਬੋਲਾਂ 'ਚ ਸਿਲ, ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਚਮਕ ਵੇਖ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ਮਾਰੀ! ਇਸ਼ਾਰਾ ਸੀ ਦੁਖਦੀ ਰਗ ਨਾ ਛੋੜੇ ।

"ਕੱਚੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਤਾਂ ਜੈਲਦਾਰ ਈ ਕਰੂੰ। ਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਝੋਲੀ ਤਾਂ ਕਾਗਜ਼ੀ ਇੰਤਕਾਲ ਈ ਬਚਣੈ ।" ਸਵਰਨੋ ਦੇ ਵਿਆਹ ਪਿੱਛੋਂ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਦੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਯਾਦ ਆ ਗਈ। ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੱਥੋਂ ਗੁਰਬਤ 'ਚ ਧੁਖਦੀਆਂ ਲਾਚਾਰ ਜਿੰਦਗਾਨੀਆਂ ਗਾਬਾ ਉਸ ਨੇ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ!

"ਚਾਚੀ ਕੋਈ ?" ਚਹੁੰ ਵਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬੀਆਬਾਨ ਕੁਖ 'ਤੇ ਨੈਣੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਗੁੰਜਿਆ! "ਹੂੰ!" ਪੀੜਾਂ ਦੀ ਤਹਿ 'ਚੋਂ ਸਵਰਨੋ ਨੇ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ।

"ਚਹੁੰ ਵਰਿਆਂ ਤੋਂ ਤਰਸਦੀ ਆਸ ਨੂੰ ਬੂਰ ਤੇ ਪਿਆ, ਸ਼ੁਕਰ ਏ!"

"ਆਸ ਤਾਂ ਲੋਗੀਆਂ ਖਿਡਾਉਂਦੀਂ ਰ ਝਾੜਨ ਵਾਲੇ ਬੂਰ ਨਾ ਝਾੜਦੇ ।" ਸਵਰਨੋ ਦੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਸ਼ਰਮਾਈ ।"

"ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਏਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦੈ ।"

"ਉਹਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ, ਜਦੋਂ ਦਾਹੜੀ ਈ ਬੇਗਾਨੇ ਹੱਥ ਐ ?"

"ਫਿਰ ਕਸੂਰਵਾਰ ਕੌਣ ਏ ?"

"ਛੱਡ ਅੜੀਏ..... ।" ਸਵਰਨੋ ਗੱਲ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਰੋੜ੍ਹ ਗਈ।

"ਸ਼ਾਲਾ! ਇਹੋ ਹਨ੍ਹੇਗੀ ਮੁੜ ਨਾ ਝੁਲ ਜੇ ?"

"ਐਤਕੀਂ ਬਾਜ਼ੀ ਮੈਂ ਜਿੱਤ ਗਈ ਹਾਂ।" ਸਵਰਨੇ ਦੇ ਜਵਾਬ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿਲਸਿਲਾ ਪ੍ਰਾਮੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਰਿਸਦੇ ਜ਼ਖਮ ਕੱਜੇ ਗਏ। ਬੱਸ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਵੜੀ। ਨੈਣੀ ਨਾਲ ਸਵਰਨੇ ਉਤਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਖਿਆਲਾ ਮੁਖਾਤਿਬ ਰਹੀ, "ਮੰਨਿਆ ਯਤੀਮ ਮੋਹ ਈ ਉਹਦਾ ਰੂਹਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ ਏ, ਪਰ ਉਹਦੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੀ ਐ ?" ਸੋਚ 'ਤੇ ਇਹੋ ਪੱਖ ਭਾਰੂ ਸੀ। ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀਆਂ ਲਿਬੜੀਆਂ ਚਾਰੇ ਚਾਦਰਾਂ ਦੇ ਚਰਚੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੁਣੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਇਖਲਾਕ ਦਾ ਤਾਜ਼ਾ ਇਲਮ ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਧਰ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਦੁੰਮਣ ਨਾਲ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ, ਅਕਸਰ ਮਿਲਦਾ, ਇਹੋ ਆਖਦਾ, "ਤੂੰ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਾਣ ਏਂ ਪੁੱਤਰਾ! ਮੇਰੇ ਲਾਇਕ ਸੇਵਾ ਹੋਵੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮੌਕਾ ਦੇਵੀਂ।"

"ਪਰ ਨਿਤਾਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਕਾਤਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰ ਸਕਦੈ ? ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਦੇ ਹਵਸੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੇ ਸਵਰਨੇ ਕੁਝ ਤੱਕ ਹਲਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ! ਇਹ ਨਿਜ਼ਾਮ ਟੁੱਟਣਾ ਚਾਹੀਦੈ ? ਹਵੇਲੀਆਂ ਦੀ ਗੰਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਮੁਹਤਾਜ਼ ਨਿਰਜਿੰਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਬਰੂ ਉਡਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ !"

ਅਤੀਤ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਮੁੱਠੀਆਂ 'ਚ ਤੋੜਦਾ ਜਸਬੀਰ ਘਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਕਾਂਡ ਤੀਜਾ

ਇਸ ਵਾਰ ਜੋਨਲ ਪੱਧਰੀ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ 'ਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਪੂਰੀ ਝੰਡੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ-ਬੇਲੀਆਂ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਐਤਕੀਂ ਚੋਖੀ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ। "ਕਾਸ਼ ! ਡਾਹਢੇ ਨੂੰ ਭਾਇਆ ਤਾਂ ਆਂਵਦੀਆਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ ਨੇ !" ਅਜੀਮ ਖੁਆਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਨੂੰ ਖੌਫ਼ ਸੀ, "ਮਤੇ ਕਹਾਣੀ ਨਾ ਵਿਗੜ ਜੇ !"

ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਟੀਮ ਨੂੰ ਫਾਈਨਲ 'ਚ ਲੈ ਵੱਡਿਆ। ਫਾਈਨਲ ਮੈਚ ਰਵਿੰਦਰਾ ਕਾਲਜ ਪਟਿਆਲਾ ਨਾਲ ਹੋਣ ਦੇ ਆਗਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਰਾਊਂਡ 'ਚ ਤਿਲ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਥਾਂ ਨਾ ਰਹੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਲਜ ਟੀਮ ਦਾ ਮਾਣ ਮਹਿਜ਼ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਖਰਲ ਕਲਾਂ, ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਤੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਹੋਰ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕ ਮੈਚ ਦਾ ਲੁਤਫ਼ ਲੈਣ ਉਚੇਚੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਗੁੱਟਾਂ 'ਤੇ ਗੁਮਾਲ ਲਹਿਰਾਉਂਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਹਲਕਾ ਵਿਧਾਇਕ ਦੀ ਸੱਜੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਸੱਜ-ਧੱਜ ਕੇ ਬੈਠੇ ਦੁੰਮਣ ਨੂੰ ਯੱਕੜ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਸਿਆਸੀ ਧਾਂਕ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮਸਾਂ ਸਬੱਬ ਜੁੜਿਆ ਸੀ, ਖੱਬੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਉਸ ਦਾ ਜਿਗਰੀ ਯਾਰ ਥਾਣੇਦਾਰ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਤਾਅ ਚਾਹੜ-ਚਾਹੜ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਰੈਂਕ ਦੇ ਖੰਭ ਫਰਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਵੇਖੀਂ ਚੋਬਰਾ, ਅਖੀਰਲੇ ਫੋਡੇ ਪੱਬ ਮੇਰ ਨਾ ਖਾ ਜੇ !" ਕਾਲਜ ਵੱਡਿਆਂ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਨਿਹੋਰਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ।

"ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੱਥ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨੇ ਤਾਇਆ ਜੀ !" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਦਿਲੀ ਇਬਾਦਤ ਭਰਪੂਰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹੋ ਇਬਾਦਤ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਡਿਆ।

ਪਟਿਆਲਾ ਕਾਲਜ ਦੀ ਟੀਮ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਣਬੀਰ ਕਾਲਜ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸੈਮੀ ਫਾਈਨਲ 'ਚ ਹੋਈ ਤਾਜ਼ਾ ਖਿਚਾਈ ਨੇ ਖੇੜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਕ ਕੰਬਣੀ ਛੇੜੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੈਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਨਿਰੰਤਰ ਨੌਂ ਰੇਡਾਂ ਟੀਮ ਨੂੰ ਸੰਭਾਵੀ ਜਿੱਤ ਵੱਲ ਲੈ ਤੁਰੀਆਂ। ਫਿਜਾ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁੰਜ ਗਿਆ।

"ਸਦਕੇ ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ! ਜੈਲਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤੇਰੀ ਏਸ ਰੇਡ 'ਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਲੈ ਬਈ ਪੈ ਗਿਆ ਪੇਚਾ ਪਟਿਆਲਵੀ ਗੱਭਰੂ ਸੰਗ! ਖਿੱਚ ਲਿਆਇਆ ਬਈ ਖਰਲਾ ਵਾਲਾ ਗੱਭਰੂ.....ਇਹ...ਹਾ.....ਹਾਅ.....! ਨੰਬਰ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਖਾਤੇ।"

ਕ੍ਰੈਟਗੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਕੋਟੇ ਪੈਂਦੈ। ਅਗਲੀ ਰੇਡ 'ਤੇ ਮੁੜ ਉਹੀ ਸਿਲਸਿਲਾ। "ਲੈ ਬਈ ਪੈ ਗਿਆ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਗੁੱਟ ਨੂੰ ਹੱਥ। ਡੱਡਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਵਾਹ ਉਏ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰਾ ਲੈ ਗਿਆਂ ਧੂ ਕੇ, ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਐਤਕੀਂ ਜੈਲਦਾਰ ਨੇ ਮੁੜ ਲਾ ਦਿੱਤੈ ਤੇਰੀ ਰੇਡ 'ਤੇ ਪੰਜ ਸੌ.....ਵਾਹ! ਵਾਹ!! ਵਾਹ, ਨੰਬਰ ਮੁੜ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਕਾਲਜ ਦੇ ਕੋਟੇ।"

ਲਾਮਿਸਾਲ ਉਤਸ਼ਾਹ! ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੁੰਜਾਂ! ਨੌਂ ਨੰਬਰਾਂ ਦੇ ਤਕਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਕਾਲਜ ਅੱਗੇ ਸੀ। ਅੰਤਿਮ ਰੇਡ ਸੀ ਜਸਬੀਰ ਦੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ 'ਨੌਂ ਨਿਧਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਿਧਾਂ' ਫਿਜਾ 'ਚ ਗੁੰਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, "ਜਸਬੀਰ ਚੀਫ ਗੈਸਟ ਬੁਲਾਉਂਦੈ। ਜੱਗੇ ਨੇ ਭੀੜ 'ਚ ਮੇਢਾ ਹਲੂਣਿਆ! ਉਤਸ਼ਾਹ ਰੰਗਿਆ ਜਸਬੀਰ ਵੀ. ਆਈ. ਪੀ. ਕੈਬਨ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਵਿਧਾਇਕ ਨੇ ਅਪਣੱਤ ਜਿਤਾਈ। ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਸੁਣੀ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਉਹਦੇ ਦਿਲੋਂ ਮੋਹ ਉਛਾਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, "ਵੈਰੀ ਗੁੱਡ ਜਵਾਨਾ! ਤੇਰੀਆਂ ਰੇਡਾਂ ਨੇ ਦੁੱਖ ਈ ਤੋੜ ਦਿੱਤੈ।" ਬਾਪੜਾ ਦੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ 'ਚ ਲੈ ਲਿਆ।

"ਏਧਰ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਦਾਦਾ ਵੀ ਆਇਐ ਸਰ!" ਭੀੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਮਦ ਦਾ ਇਲਮ ਹੋਇਆ। "ਲੰਘ ਆਉ ਬਜ਼ੁਰਗੇ! ਵਧਾਈਆਂ!" ਰਸਮੀ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਵਿਧਾਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ! "ਵੇਖ ਲਉ ਤੁਹਾਡੇ ਪੋਤੇ ਨੇ ਕਮਾਲ ਵਾਲੀ ਹੱਦ ਤੋੜ 'ਤੀ ਐ।"

"ਸਭ ਵਡਿਆਈਆਂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਈ ਨੇ।"

"ਬੜਾ ਜੰਮ ਕੇ ਖੇਡਿਐ ਤੁਹਾਡਾ ਪੋਤਾ।"

"ਪੋਤਾ ਨੀ ਪੁੱਤ ਈ ਸਮਝੋ।"

"ਖੈਰ ਪੁੱਤਾਂ ਪੋਤਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਰਕ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜੈਲਦਾਰ ਸਾਹਿਬ।"

"ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ! ਬਾਬੇ ਦੀਆਂ ਦਸੇ ਘਿਉ 'ਚ ਨੇ! ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨੀ ਮਿਲਦੀ, ਇਹ ਤੇ ਬੁੱਢੇ ਵੇਲੇ ਦੋ-ਦੋ ਸਾਂਭੀ ਫਿਰਦੈ। ਫਿਰ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਾਦਾ, ਧੀ ਨੂੰ ਪੋਤਾ ਖਿੱਚੀ ਫਿਰਦੈ.....।"

ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਇਖਲਾਕਹੀਣ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕੰਗਾਲ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ਹੋ ਨਿਕਲੀ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਖਿੜਿਆ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭੁੰਜੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਗੋਲ ਮਸ਼ਕਰੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਿਸ ਤੋਂ ਗੁੱਝੇ ਸਨ? ਧੂਰ ਅੰਦਰੋਂ ਉਠਿਆ ਜਵਾਰਭਾਟਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਚਾਵਾਂ-ਉਤਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਖ ਕਰ ਗਿਆ, "ਤੇਰੀ ਉਏ ਭੈਣ ਨੂੰ ਵੱਛਿਆ ਜੈਲਦਾਰਾ।"

ਅਸਮਾਨੀ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗੁੰ ਉਹ ਦੁੰਮਣ 'ਤੇ ਜਾ ਕੜਕਿਆ! ਕੁੜਤਾ ਕਾਲਰੋਂ ਫੜਕੇ ਮਾਰੇ ਧਮਾਕੇਦਾਰ ਘਸੁੰਨ ਨੇ ਮੂੰਹਿੰ ਲਹੂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ, ਪਿੱਛੋਂ ਚੱਲ ਸੋ ਚੱਲ। ਬੇਦਰਦ-ਬੇਰਹਿਮ ਘਸੁੰਨਾਂ ਨੇ ਥਾਂ-ਕੁਥਾਂਹ ਵੀ ਨਾ ਵੇਖੀ। ਭੁਗਤ ਸੰਵਾਰਦਾ ਜੈਲਦਾਰ ਨੂੰ ਉਹ ਪਿੜ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਚਹੁੰ ਕੂੰਟੀ ਲਾ-ਲਾ ਮਚ ਗਈ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਫੜ ਵਿਵਾਦ 'ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਜੋਰ-ਜੋਸ਼ ਸਾਹਵੇਂ ਠੁੱਸ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਲੋਕ ਵਿਖਾਵੇ ਲਈ ਫਾਰਮੈਲਟੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨੇ ਦਿਲ 'ਚ ਲੱਡੂ ਭੋਰੇ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਧੌਣ 'ਚੋਂ ਕਿੱਲਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਟੂਟੀ ਵਾਲੀ ਪਟਿਆਲਾ ਸ਼ਾਹੀ ਪੱਗ ਭੀੜ ਦੇ ਪੈਰਿੰ ਵਿਛ ਗਈ। ਹੁਣ ਤਕ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਰੇਡਾਂ 'ਤੇ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਸੌ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਆਹ ਹਸ਼ਰ ਕਿਉਂ? ਪੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਗਿਣਵੇਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਇਲਮ ਸੀ। ਕੇਸ ਦਾਹੜੀ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਪਈ ਮਣਾਂਮੂੰਹ ਗਰਦ ਨਾਲ ਸ਼ਕਲੋਂ ਬੇਸ਼ਕਲ ਹੋਏ ਯਾਰ ਦੀ ਬਿਪਤਾ 'ਚ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਬਹੁਤਿਆ। ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਮੋਟੇ ਘਸੁੰਨ ਨੇ ਉਹਦਾ ਰੈਂਕ ਵੀ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਖਿਰ ਬਾ-ਵਰਦੀ ਡੀਊਟੀ ਦੀ ਤੌਹੀਨ ਖਿਡਾਰੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮੁਜ਼ਰਮ ਬਣਾ ਕੇ ਸਲਾਖਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੈ ਗਈ।

ਡਾਹਚੇ-ਡਰਾਉਣੇ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲਾ ਗਜ਼ਬ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਡਰਾਉਣ ਲੱਗਾ, "ਤੇਰੇ 'ਚ ਵੱਡਿਆ ਅੱਤਵਾਦ ਨਾ ਕੱਢਿਆ ਸਾਡਾ ਜੰਮਣੇ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦੈ? ਤੂੰ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਪੱਗ ਈ ਨਹੀਂ ਲਾਹੀ, ਥੱਪੜ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵੀ ਮਾਰੇ ਐ।"

"ਗੰਦੀ ਜੁਬਾਨ ਵਰਤ ਕੇ ਪੱਗ ਉਹਨੇ ਖੁਦ ਲੁਹਾਈ ਐ। ਅੱਕਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਸੀ?" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਤਲਖੀ ਭਰਪੂਰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

"ਏਦਾਂ ਕੋਈ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੈ? ਦਾਲ 'ਚ ਕਾਲਾ ਅਵਸ਼ ਹੋਊਗਾ।"

ਕਾਨਿਆਂ ਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਅੱਗ 'ਚੋਂ ਸੇਕ ਆਇਆ ਪਰ ਹੱਥ ਪੈਰ ਬੇਵਸੀ 'ਚ ਨੂੰਜੇ ਸਨ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਗੁੱਸਾ ਬੇਵਸੀ 'ਤੇ ਆਇਆ। ਜਖਮੀ ਸ਼ੇਰ ਦਹਾਤਿਆ। ਨੈਣ ਬੇਝੱਲ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਫਟਦੇ ਜਾਪੇ ਅਤੇ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਤਸ਼ਦਦ ਦਾ ਭੰਨਿਆ ਜੁੱਸਾ ਟੁੱਟਦਾ ਭਾਸਿਆ।

"ਉਥੇ ਦੋ-ਦੋ ਉਲਟਾਉਂਦਾ ਰਹੈ, ਏਥੇ ਬਹਾਦਰੀ ਕਿਸ ਖਲ ਵੜਗੀ? ਪਹਿਲੇ ਤੌੜ ਦੀ ਬੇਤਲ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਏ ਲੱਗਦੈ? ਬੇਰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਪਿਉਂਦੀ ਟੁਕਿਐ ਸੋਨੇ ਰੰਗੀ ਚੁੰਝ ਵਾਲਿਆ!" ਅਫਸਰ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਟੁੱਟੇ ਛਿੱਤਰ ਵਾਂਗੁੰ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ।

"ਇਕ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੂੰ?" ਜਹਿਰੀ-ਕਹਿਰੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਜਾ ਖੁੱਭੀਆ।

"ਬੋਲ ?"

"ਜਾਂ ਆਵਦੀ ਜੁਬਾਨ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ! ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਹ। ਫਿਰ ਵਹਿੰਦਾ ਜਾਵੀਂ ਆਂਵਦੇ ਜੁਲਮ 'ਤੇ ਮੇਰੀ ਬਹਾਦਰੀ ਇੰਤਹਾ।

"ਮੇਰੇ ਸੱਚ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੱਲ ਏ ਤੈਨੂੰ ? ਮੈਂ ਕੀ ਝੂਠ ਆਂਹਦੈ ? ਚਾਰ ਕੁ
ਆਨੇ ਸੱਚ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਈ ਐ ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਗੱਲ 'ਚ ? ਹੋਰ ਕੀ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਦੀਆਂ
ਰੰਡੀਆਂ ਜੋਬਨੇ ਦੇ ਛੰਨੇ ਭਰੇ ਚੁਕੀ ਫਿਰਦੀਆਂ ਨੇ !"

ਹਿਰਦਾ ਲੂਹਣੀ ਟਿੱਚਰ ਲੋਹੇ ਦੀ ਛੜ ਵਾਂਗੂੰ ਮੱਥੇ ਵੱਜੀ! ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਦੇ
ਜਲਵੇ ਨਾਲ ਰੱਸੀਆਂ ਦੇ ਵੱਟ ਤਿੜ ਗਏ ਪਰ ਜੁਲਮ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ ਥਾਂ
ਪੀਡੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਬੁੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਖ ਦੇ ਫਰੋਕੇ
ਉਹ ਜਮਦੂਤ ਰਾਖਸ਼ਸ਼ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਦਾ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਜਸਬੀਰ
'ਤੇ ਅਜਮਾਉਣੋਂ ਨਾ ਛੱਡਿਆ। ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਤਸ਼ਦਦ ਠੋਸ ਜੁੱਸਾ ਸਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਵਜੂਦ
ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਭੋਰ ਕਦੋਂ ਦਾ ਉਡਾਗੀ ਮਾਰ ਜਾਂਦਾ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਰ ਸੁਣੀ-ਅਣਸੁਣੀ
ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਹੱਡੀ ਹੰਢਾਇਆ ਗਜ਼ਬ ਇਬਾਦਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, "ਮੌਤ ਡਾਹਢੀਏ
ਲੋਹੜਾ ਨਾ ਮਾਰੀਂ। ਧੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਗਿਣ ਕੇ ਦਿਨ ਉਧਾਰੇ ਦੇਹ। ਮਖਤੂਲੇ ਦਾ ਮੱਕੂ
ਠੱਪ ਕੇ ਤੇਰੀ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਖੁਦ ਆਵਾਂਗਾ, ਮੇਰਾ ਵਾਅਦਾ !"

ਕਾਂਡ ਚੌਥਾ

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਜੋਰ ਲਗਾ ਕੇ ਪਲਕਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ! ਜੱਗੇ ਤੇ ਨੈਣੀ ਨੇ ਅਕਾਸ਼ੀਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ, "ਕਿਵੇਂ ਐਂ ਜਸਬੀਰ ?" ਜੱਗੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਪਰ ਜੋੜਾਂ 'ਚੋਂ ਉਠੀ ਚੀਸ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਚ ਹੀ ਜਵਾਬ ਅਸਤ ਕਰ ਗਈ। ਪੀੜ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਅਜ਼ੀਮ ਤਸ਼ਦਦ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਂਦਾ ਕੁਰਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੱਗੇ ਤੇ ਨੈਣੀ ਦੀ ਹੜਤੇ ਭਰ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਜੋਖਮ ਦੇ ਰੋਜ਼ੇ ਤੋੜਨ 'ਚ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਝੂਠੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰੀ ਸੁਰਖੀਆਂ ਸਿਰਜ ਰੈਂਕ-ਸਟਾਰ ਖੱਟ ਬਹਿੰਦਾ, ਜੇ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਹਿੱਤ ਕਾਲਜੀਏਟ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਹੜਤਾਲ ਨਾ ਕਰਦੇ। ਗੁਜ਼ਰੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਕਾਲਜ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸਟਾਫ ਹਮਦਰਦੀ ਲਈ ਚੌਂਕੀਆਂ ਭਰ ਤੁਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਯਾਰਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਸੁਨੇਹ ਅੱਡ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਖੇਡ ਤੋਂ ਕਾਇਲ ਕਈ ਬੇਨਾਮ ਮੁੱਛਫੁੱਟਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦੁਖਦੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚ ਭਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਰਿਸਦੇ ਫੱਟਾਂ ਨੂੰ ਟਕੋਰ ਕਰ ਗਈ। ਲਹਿੰਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਝੋਰਾ ਖਾਂਦਾ, "ਮੁੰਡਾ ਅਣਖੀ ਐ, ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਕੁਫਰ ਨੂੰ ਸੱਚ ਜਾਣ ਕੇ। ਉੰਦੀ ਨਾ ਸਿਰ ਕੱਢਨ ਬੰਨ੍ਹ ਟੁਰ ਜੇ ?" ਉਸ ਨੇ ਜੱਗੇ ਕੌਲ ਖਦਸ਼ਾ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤਾ।

"ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੈ ਬਾਪੂ ? ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਆਖਿਆਂ ਢੱਗੇ ਨੀ ਮਰਦੇ, ਸੱਚ ਆਖਿਰ ਸੱਚ ਈ ਹੁੰਦੈ, ਨਾਲੇ ਉਹਤੋਂ ਕੀ ਗੁੱਝੈ ?" ਜੱਗੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਧਰ ਬਹਿੰਦਾ। ਜੱਗਾ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਆਉਂਦਾ। ਦਿਨ ਢਲੇ ਮੁੜਦਾ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੋਂ ਯਾਰੀ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਸਮਝਦਾ, ਉਧਰ ਨੈਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਜਖਮੀ ਜਿੰਦ ਪਲ-ਪਲ ਸਜਦਾ ਕਰਦੀ। ਤਕਦੀਰਾਂ 'ਤੇ ਪਈ ਮਾਰ ਨੇ ਹੁਸੀਨ ਚਿਹਰਾ ਹਉਂਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮੀ ਬਣਾ ਧਰਿਆ ਸੀ।

ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਡੰਗੋਰੀ ਸਹਾਰੇ ਤੁਰਨਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਮੁੜ ਹਰਕਤ ਲੈ ਆਇਆ। ਭਰ ਜੋਬਨ ਸਰੀਰਕ ਪੀੜ ਦਾ ਲੱਕ ਟੁੱਟਿਆ, ਰੂਹਾਨੀ ਫੱਟ ਦਾ ਪਾਸਾਰ ਜਮੀਰ ਵੱਲ ਹੋ ਵਧਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹੀ ਤਨਹਾਈ ਉਹੀ ਸੋਜਾਂ। ਆਤਮਿਕ ਸਕੂਨ ਮੁੜ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਨੈਣੀ ਸੰਗ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਗੋੜਾ ਘੱਤਣ ਜਾਂਦੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਅਚਾਨਕ ਸਵਰਨੋ ਮਿਲ ਪਈ। ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਟੁੱਕ ਬਚਾਉਂਦੀ ਗਿਆਂ ਦੀ ਲੋਏ-

ਲੋਏ ਭਾਵੇ ਉਹ ਜਸਬੀਰ ਲਈ ਸੱਤੇ ਦੁਆਵਾਂ ਕਰ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਵਸਲ ਦਾ ਆਹ ਸੱਜਰਾ ਸਬੱਬ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਰੁਹ 'ਤੇ ਚੂੰਢੀ ਭਰ ਗਿਆ, "ਸੁਣਾ ਜਸਬੀਰ, ਤਕੜੈ ?"

"ਚੰਗਾ ਆਂ ਚਾਚੀ! ਧੰਨਭਾਗ ਤੂੰ ਸਬੱਬਿਂ ਮਿਲ ਪਈਂ ਨਹੀਂ ਖੌਰੇ ਮੈਨੂੰ ਘਰੇ ਈ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ।"

"ਧੰਨਭਾਗ ਪੁੱਤਰਾ! ਸੇਵਾ ਦੱਸ ?"

"ਲੱਪ ਕੁ ਹੌਸਲਾ ਕਰਕੇ ਦੁੰਮਣ ਨੂੰ ਆਖੀਂ, ਜੋ ਖਾਣੈਂ ਖਾ ਲਏ ਫਿਰ ਨਾ ਆਖੇ ਖਬਰ ਨੀ ਹੋਈ.....।" ਨੈਣੀ ਨੇ ਗੱਲ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਚ ਹੀ ਘੁੱਟ ਦਿੱਤੀ। ਸਵਰਨੋ ਨਿੰਮੋਝੂਣੀ ਹੋ ਗਈ।

"ਅਜੇ ਅੱਗ 'ਤੇ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਸਮਝਾਇਐ।"

ਤੇਜ਼ ਤਰਾਰ ਨੈਣਾਂ ਦਾ ਵਾਰ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੋਇਆ।

"ਨਾ ਵੇ ਪੁੱਤਾ.....।" ਸਵਰਨੋ ਦੀ ਜੁਬਾਨੋਂ ਵੀ ਇਹੋ ਸਰਿਆ। ਖੌਰੇ ਮਜਬੂਰੀ 'ਚ ਬੱਸੀ ਨਸੀਅਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮ ਸੀ।

"ਉਦਣ ਵਾਲੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਸਿਉਂਕ ਕਿਉਂ ਪੈ ਗਈ ਏ ਚਾਚੀ ?"

"ਉਸ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਮੇਵਾ ਤਾਂ ਰੁੱਤ ਵੇਲੇ ਈ ਪਉ।" ਛਲਕੇ ਨੈਣਾਂ ਨੇ ਫਰਕਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ, "ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਮੈਥੋਂ ਨੀ ਹੋਣੈ।" ਕਹਿ ਕੇ ਉਸਦੀ ਧਾਹ ਨਿਕਲ ਗਈ।

"ਅਜੇ ਜੈਲਦਾਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ-ਸੁਣਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਚੀ, ਵਕਤ ਆਉਣ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਦ ਹਵੇਲੀ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਖੌਫ਼ ਨਹੀਂ।"

ਨੈਣੀ ਸਵਰਨੋ ਨੂੰ ਵਰਾ ਰਹੀ ਸੀ।

"ਕਿਤੇ ਭੇਦ ਨਾ ਖੋਲੀਂ ਪਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਖੂਹ ਖਾਤੇ ਵੀ ਨਾ ਪਾਵੀਂ! ਮੇਰੀ ਮੰਨ, ਛੇਤੀ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾਹ ਕਿਤੇ ਦੂ.....ਰ.....।" ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਸੀਨੇ ਬਰੂਦ ਦਾਗਦੀ ਸਵਰਨੋ ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ ਉਲਾਰਦੀ ਦੂਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਲਾਚਾਰ ਨਸੀਹਤ ਵਿਚ ਅਣਗਿਣਤ ਅਣਸੁਲੋਝੇ ਸਵਾਲ ਸਨ। ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਰਿਝਦੀ ਸੰਕੇਤਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗੋਂ ਬੌਣਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਜਿਹਾ ਆਲਮ ਭਾਰੂ ਸੀ।

ਬਾਣੀਏ ਦੀ ਵਹੀ ਪਈ ਕਰਜ਼ੇ ਵਾਂਗੂੰ ਮਨਹੂਸ ਜੁੰਡਲੀ ਦੀ ਭਾਜੀ ਕਿੱਕਰ ਦੇ ਕੋਲਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਮੱਘਦੀ ਪਰ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਤੈਹਾਂ ਤੱਕ ਨਿਚੋੜਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੋਂ ਸ਼ੁਗਲ-ਸ਼ੁਗਲ ਜਲੰਧਰ ਗਏ ਜੱਗੇ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਬਟੇਰਾ ਆਇਆ, ਉਹ ਪੁਲਿਸ 'ਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੱਤਾ ਰਸਮੀ ਖਬਰਸਾਰ ਲਈ ਆਇਆ, ਉਹਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਜਸਬੀਰ ਰੂਹੋਂ ਅੰਗੜਾ ਉਠਿਆ। ਦਿਲ ਦਾ ਭਾਰ ਲਾਹੁਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਜਨੂੰਨ ਨੂੰ ਬਾਂਹ 'ਚ ਬਾਂਹ ਪਾ ਕੇ ਨਹਿਰ ਵੱਲ ਲੈ

ਤੁਗੀ। ਵਾਪਰੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਦਾਸਤਾਨ ਪਿੱਛੋਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸੁਣਾਈ, "ਅੱਗ ਤਾਂ ਸੱਤਿਆ ਉਹਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਈ ਬੁਝਣੀ ਆਏ।"

"ਇਹ ਪੈਂਡਾ ਡਾਹਢਾ ਤੇ ਬਿਖੜੈ ! ਮੇਰੇ ਤੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਹਾਲਾਤ 'ਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਜੇਡ ਫਾਸਲਾ ਆਏ। ਬਰਬਾਦੀ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲੜ੍ਹ ਮਲੇ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ।"

"ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਚਿਆ ਰਾਹ ਵੀ ਦੱਸਦੇ ? ਮੌਤ ਦੇ ਖੂਹ ਲਟਕਦੀ ਜਿੰਦ ਤੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਜਬਰ ਰੁੱਗ ਭਰ-ਭਰ ਮਿਰਚਾਂ ਪਾ ਰਿਹੈ।" ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ। ਸੱਤਾ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਹਿੰਸਕ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਬਾਦਲੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜਾਹਿਰ ਸਨ, "ਰਾਹ ਤਾਂ ਜਸਬੀਰ ਹੋਰ ਵੀ ਆਏ।"

"ਉਹ ਵੀ ਵਿਖਾ ਲੈ ਖੌਰੇ ਮਾਮਲਾ ਘੜਿੱਚ ਹੋ ਈ ਜਾਏ ?"

"ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮਹਿੰਗੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਰਵਾਲਵਰ ਆਏ, ਮੇਡ ਇਨ ਜਰਮਨ, ਉਹਦੇ ਪੰਝੀਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਡੂਸ ਵੀ। ਆਂਵਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸੌਂਪਣ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਈਂ। ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਬੜੈ ! ਭੋਰਾ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ। ਬੱਸ ਇਕੋਂ ਪਟਾਕੇ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾ ਦੇਂਦੇ।"

"ਉਹ ਤੇਰੇ ਧੱਕੇ ਕਿਥੋਂ ਚੜ੍ਹਾਏ ?"

"ਕਿਸੇ ਜਰਨੈਲ ਕੋਲੋਂ! ਆਮ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਮਾਰਕਾ ਕਿਸੇ ਉੱਚ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੋਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੈ।"

"ਜੁਗਤ ਤਾਂ ਵਧੀਐ।"

"ਤੂੰ ਆਂਵਦੀ ਰੇਖ 'ਚ ਮੇਖ ਗੱਡ। ਜੁਝਾਰੂਆਂ ਸੰਗ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਣੈ।"

"ਸੇਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹੈ ਤੂੰ, ਮੈਂ ਤੇ ਐਲਾਨੀਆਂ ਜੰਗ ਲੜਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ।"

"ਸ਼ੈਰ ! ਬੇਰ ਭੁਲ੍ਹੇ ਈ ਨੇ ਗਵਾਚੇ ਨਹੀਂ। ਸਿਲਸਿਲਾ ਢੱਕਿਆ ਰੱਖ ਭਾਫ਼ ਨਾ ਨਿਕਲੇ। ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਥਾਂ ਜ਼ੋਰ, ਜੁਗਤ ਦੀ ਥਾਂ ਜੁਗਤ ਈ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ।"

ਸੱਤੇ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਚੁੰਮਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਕੰਨ ਪੜਾਇਆਂ ਕੱਦੂ 'ਚ ਤੀਰ ਵੱਜਦਾ ਆਏ। ਉਹ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਰੋੜੀ ਭੰਨਦਾ ਰਿਹਾ।

ਦਿਨ ਗੁਜਰੇ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਮੌਸਮੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਸਭ ਨੇ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ, "ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਠੰਡਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਨਹੀਂ ਖੌਰੇ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਪਈ ਅੱਗ ਕੀ ਗੁੱਲ ਖਿਲਾਉਂਦੀ।" ਪਿੰਡ-ਪਰਿਵਾਰ ਇਕੋਂ ਚਰਚਾ ਸੀ।

ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਵਾਕਿਆ ਲਾਜਵਾਬ ਨਿਕਲਿਆ, ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜਾਨਵਰ 'ਤੇ ਪਰਖਿਆ। ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਤੋਂ ਤੋਤੇ ਤਾਂ

ਨਾ ਉਡਾਏ ਪਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਪਲਾਂ 'ਚ ਸੀਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਫਾਇਰ 'ਤੇ ਫਾਇਰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ।

ਜਸਬੀਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਮੁਜਗਮ ਨੂੰ ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਮੌਤ ਜਾਣ ਪੁਖਤਾ ਉਪਾਵਾਂ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਡੂੰਘਾ ਦਫਨਾ ਆਇਆ, ਜਿਥੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੀ ਪੌਣ ਨਾ ਲੱਭ ਸਕੇ ਅਤੇ ਖੁਦ ਪੇਪਰਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ 'ਚ ਘਿਉ-ਖਿਚੜੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਉੱਦਣ ਦਾ ਗਿਆ ਸੱਤਾ ਮੁੜ ਨਾ ਆਇਆ ਪਰ ਚੜ੍ਹਦੇ-ਲਹਿੰਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਅਣਸੁਲੇਝੇ ਸਵਾਲ ਜਣਦੀ ਸਵਰਨੋਂ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਸੂਲ੍ਹਾਂ ਚੱਭਦੀ ਰਹੀ। ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਦਿਲ 'ਚ ਹੀ ਪੱਲਾ ਝਾੜ ਦਿੱਤਾ।

ਦੋ ਪੇਪਰ ਬਾਕੀ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਬੈਂਕ 'ਚ ਡਾਕਾ ਪਿਆ। ਡਕੈਤਾਂ ਦੀ ਨਾਟਕੀ ਕਲਾ ਪੁਲਿਸ ਵਰਦੀ 'ਚ ਬੈਂਕ ਅੰਦਰ ਜਾ ਦਾਖਲ ਹੋਈ। ਟੈਲੀਫੋਨ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਸਪਲਾਈ ਗੁੱਲ। ਦੋ ਨਕਲੀ ਗੰਨਮੈਨ ਗੇਟ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਰਕਾਰੀ ਖੜਾਨੇ ਨੂੰ ਹੁੰਝਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੈਨੇਜਰ, ਸਕਿਓਰਿਟੀ ਸਣੇ ਸਮੁੱਚਾ ਸਟਾਫ ਬਾਬੂਰੂਮ 'ਚ ਡੱਕ ਤੇ ਦਸ ਲੱਖ ਨੂੰ ਗੱਠ ਮਾਰ ਉਹ ਬਾ-ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ 'ਤੇ ਕਰਾਰਾ ਤਮਾਚਾ ਵੱਜਿਆ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਜੜ੍ਹੋਂ ਹਿੱਲ ਗਿਆ, "ਡਿਕੈਤੀ 'ਚ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਖਾੜਕ ਸੱਤੇ ਦਾ ਹੱਥ ਜਾਪਦੈ।" ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਖਦਸ਼ੇ ਸਣੇ ਹਰ ਜੁਬਾਨੋਂ ਇਜ਼ਹਾਰ ਸੀ।

"ਹੋਣੈ ਭਾਈ! ਕਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੇਖਿਐ। ਸੱਚ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਹੋਏ, ਡਾਕੇ ਨੇ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਨੀਂਦ ਨੂੰ ਪਿਸੂ ਪਾ ਛੱਡੇ ਨੇ।" ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਡੁੱਟਦੇ ਲੱਡੂਆਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਭੋਰ-ਭੋਰ ਕੇ ਲੈਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਪੇਚ ਹੋਰ ਕੱਸ ਦਿੱਤੇ। ਸੱਤੇ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਅਤੇ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਦੇ ਖੌਫ਼ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ 'ਚ ਕਿੱਲਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਠੋਕੀਆਂ ਪਰ ਉਹ ਦੜ ਵੱਟ ਦਿਨ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਖੌਫ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਰ-ਸਵੇਰ ਸੱਤੇ ਦੇ ਠਹਿਰਣ ਦਾ ਵੀ ਸੀ।

ਖੌਫਨਾਕ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ 'ਤੇ ਹੋਏ ਬੰਬ ਧਮਾਕੇ ਨੇ ਅਮਨ-ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੇ ਚੀਬੜੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ। ਸਣੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਇਲਾਕਾ ਕੰਬਿਆ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਭਰ 'ਚ ਰੈਡ ਅਲਰਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਰਵੱਈਏ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਢਿੱਲੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ 'ਚ ਚੂਲਾਂ ਠੋਕ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸ ਰਾਤ ਨੈਣੀ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਛੱਡਣ ਦੀ ਪੁਨਰ ਨਸੀਹਤ ਦਿੱਤੀ, "ਜੇ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੱਗੇ ਕੋਲੇ ਈ ਚਲਾ ਜਾਹ।"

"ਜਾਂਦੀ ਬਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਕੱਟਣ ਦੀ ਦਾਅਵਤ ਦੇ ਕੇ ਨਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਸ਼ੱਕੀ ਬਣਨੈ? ਖਾਹ-ਮਖਾਹ?" ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਹਠ ਸਾਹਵੇਂ ਮੋਹ

ਮੱਤੀ ਨਸੀਹਤ ਹਾਰ ਗਈ। ਉਹ ਮੁਫਤ ਦਾ ਗਲ ਗਲਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਅਗਲੀ ਪਹੁੰਚਿਆਂ ਹੀ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਲੁੰਗ ਲਾਣੇ ਸਣੇ ਘਰ ਆ ਠਹਿਕਿਆ, "ਕੱਢ ਉਏ ਕਿਥੇ ਰੱਖਿਐ ਜਰਮਨੀ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮੁੜ ਘੋਟਣਾ ਤਿਆਰ ਐ।"

ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਸਰ੍ਹੋਂ ਫੁੱਲ ਗਈ। "ਸਿਲਸਿਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਤੋਂ ਲੀਕ ਹੋਇਐ, ਨਹੀਂ ਕੀ ਇਹਨੂੰ ਸੁਪਨਾ ਆਇਐ ?" ਮੱਥਾ ਠਣਕਿਆ, "ਮੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ ਕਿਸੇ ਰਿਵਾਲਵਰ ਦਾ।" ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਸਮੇਟਦਾ ਉਹ ਬੋਲਿਆ।

"ਉਏ ਪਤਾ ਲਾਉਣਾ ਮੈਂ ਜਾਣਦੈ! ਚੁੱਕ ਉਏ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿਆਂ ਏਨੂੰ ਸੁੱਟ ਖਾਂ ਕੇਰਾਂ ਗੱਡੀ 'ਚ।" ਭਰੀ ਬੌਰੀ ਵਾਂਗੂ ਅੱਠਾਂ-ਦਸਾਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਗੱਡੀ 'ਚ ਲੱਦ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ, ਧੱਕਾ ਮਾਰ ਪਿਛਾਂਹ ਸੁੱਟਿਆ। ਬੇਰਹਿਮ ਤਾਜ਼ਾ ਛਮਕਾਂ ਨੇ ਸੁੱਕੇ ਫੱਟ ਰਿਸਣ ਲਾ ਦਿੱਤੇ।

"ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਉ ਬਈ ਘਰ ਦੀ।" ਨਾਦਰਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਪੁਲਸੀਆਂ ਪੋਟਾ-ਪੋਟਾ ਛਾਣ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਵਾਏ ਨਮੋਸ਼ੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪੱਲੇ ਨਾ ਪਿਆ।

"ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਅੰਖਾ ਹੋ ਜੂ ਠਾਣੇਦਾਰਾ ! ਕਿਉਂ ਗਰੀਬਾਂ 'ਤੇ ਕਹਿਰ ਢਾਹੁਨੈਂ ?" ਬੰਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਈ।

"ਜਿਹੜੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਤੂੰ ਡਰਾਉਣੀ ਐਂ, ਮੈਂ ਪੇਟੀ ਨਾਲ ਬੰਨਿਐ। ਲੈ ਹੁਣ ਤੂੰ ਸੁਣ ਲਈ ਬੈਂਕ ਡਕੈਤੀ ਤੇ ਬੰਬ ਧਮਾਕੇ ਦੀਆਂ ਬੋਲਦੀਆਂ ਚੁੜੇਲਾਂ।"

"ਬੈਂਕ ਲੁੱਟਦੇ ਨੂੰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਫੜਿਆ ? ਤੇਰਾ ਕੁੱਟਿਆ ਮੰਜਿਓਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਉਠਿਐ।"

ਬੰਤੋਂ ਨੇ ਨਿਹੋਰੇ ਤੋਂ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਪਹਿਲਾਂ ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਬਰੂਦ ਕੰਨ 'ਚ ਸੁੱਟ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, "ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਤ ਆਇਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਡੀਕੀ ਨਾ। ਦਿਨ ਗਿਣਵੇਂ ਨੇ ਪਾਠੀਆਂ ਤੇ ਕਰਮ ਕਿਰਿਆ ਲਈ ਸੁਨੇਹੇ ਲਾ ਦੇਹ.....।"

"ਮੇਰਾ ਲਹੂ ਹੋਇਆ ਜ਼ਰੂਰ ਜਿੰਦਾ ਪਰਤੇਗਾ, ਪਰ ਤੇਰੀ ਪੇਟੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੇ ਰੱਬ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸਹਾਈ ਨੀ ਹੋਣੈ।" ਤੇਜ਼ ਪੀੜ ਦਾ ਸੇਕ ਸੀਨੇ ਸਹਿੰਦਿਆਂ ਬੰਤੋਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਜਿਪਸੀ ਦੀ ਧੂੜ 'ਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਰਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਦੀ ਬਰਾਮਦੀ ਲਈ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਅੱਡੀਆਂ ਤੱਕ ਜ਼ੋਰ ਪਸਤ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਨਾ ਡੋਲਿਆ। "ਫੋਕੇ ਫੁੰਕਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰੀ! ਸੱਤੇ ਦੇ ਸਾਬੀ ਖਾੜਕੂ ਨੂੰ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਇਹ ਇੰਨਾ ਕੁ ਈ ਜਾਣ ਸਕਿਐ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੋਲ ਰਿਵਾਲਵਰ ਸੀ, ਵਾਪਿਸ ਪਰਤਿਆ ਖਾਲੀ ਹੱਥ, ਹਕੀਕਤ ਖੁਣੋਂ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਤੇ ਫੜਿਆ ਖਾੜਕੂ ਦੋਵੇਂ ਈ ਹਨੇਰੇ 'ਚ ਨੇ।"

ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਅਜਨਬੀ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਇਹ ਫੂਕ ਕੰਨੀਂ ਨਾ ਮਾਰਦਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਜਸਬੀਰ ਡੋਲ ਵੀ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਕੰਨੀ ਪਈ ਤਾਜ਼ਾ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਸੱਤੇ ਨੂੰ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਹੁੰਝ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਧਾ ਖੌਫ਼ ਭੋਈਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗਣ ਤੇ ਉਹ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਖਿੱਚਣ ਲੱਗਾ।

ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਗਜ਼ਬ ਦਾ ਹਰ ਹਰਬਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਹੱਠ ਸਾਹਵੇਂ ਗੋਡੇ ਟੇਕ ਗਿਆ, ਪਰ ਪੇਟੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਰੱਬ ਉਹਦੀ ਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਨਾ ਬਹੁੜਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਤਨ 'ਤੇ ਉਕਰੇ ਜਖਮ ਨਫਰਤ ਦਾ ਨੱਕਾ ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੱਚ ਗਏ। ਜੈਲਦਾਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਹੋਏ ਤਸ਼ਦਦ ਦੌਰਾਨ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਨਿਕਲਿਆਂ ਹਰਫ਼-ਹਰਫ਼ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਮਸ਼ਾਰ ਕਰ ਗਿਆ।

ਗਜ਼ਬ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਮੈਂ ਕਬਰਾਂ 'ਚੋਂ ਮੁਰਦੇ ਬੁਲਾ ਦਿਆਂ! ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਐਂ ਖਰਲਾਂ ਦੇ ਕੁੱਤਿਆ। ਰਿਵਾਲਵਰ ਤੇਰੇ ਹੱਦਾਂ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਤੇਰੀ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਵਰਤਣੈ।"

ਹੰਕਾਰੀ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਦਲੀਲਾਂ ਬੇਅਰਥ-ਫਜ਼ੂਲ ਸਨ। ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਹਾਸਾ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਮੂੰਗ ਦਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕਹਿਰ ਵਰਸਦਿਆਂ ਦਿਨ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਤੇ ਰਾਤ ਦੀ ਆਮਦ ਕਿਆਮਤ ਤੱਕ ਜੁੰਡਲੀ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਸਬਰ ਨਿਚੋੜਦੀ ਰਹੀ। ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਹਾਸੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੀਝਾਂ ਮਿਰਚਾਂ ਬਣ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਭਰੀਆਂ, ਪਰ ਸੁਪਰ-ਸੁਪਨ ਮਨੋਰਥ ਬਰਾਮਦ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਜੁੰਡਲੀ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਅੱਤਵਾਦੀ ਸਾਬਤ ਕਰਕੇ ਪੀਡੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹਣ 'ਤੇ ਫਿਰ ਭਰੌੜਾ ਕਰਾਰ ਦੇ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਗੁੰਦਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਜ਼ਾਮ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਅੰਤ ਲਾਣਾ ਪੱਲੇ ਝਾੜ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਸਬੀਰ ਸੀ. ਆਈ. ਏ. ਸਟਾਫ਼ ਹਵਾਲੇ ਸੀ। ਦੇਰ ਰਾਤ ਗਈ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸੁੱਟੇ ਗਏ ਇਨਟੈਰੋਗੋਸ਼ਨ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇ ਤੋਂ ਉਹ ਅਸਲੋਂ ਬੇਖਬਰ ਸੀ। ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ 'ਚ ਘਿਰੀ ਮਕਤਲ 'ਚ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਦੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਵਤੀਰੇ ਦੇ ਚੀਖ ਚਿਹਾੜੇ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਦਾ-ਸੁਣਦਾ।

ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਸਪਤਾਹ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਤਨੋ-ਮਨੋ ਪਰਖਿਆ ਪਰ ਅਧਮੋਈ ਲਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਸਿਰੜੇਂ ਨਾ ਟੁੱਟੀਆਂ। ਆਖਿਰ ਜੀਉਣ ਦੀਆਂ ਸਧਰਾਂ ਵੀ ਦਮ ਤੋੜ ਗਈਆਂ, ਪਰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਨਾ ਮਿਲੀ।

ਫੱਟੜ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੱਟ ਪਿੱਛੇ ਆਖਣ ਵਾਲੇ ਜਲਾਦ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਗੁਪਤ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਪੀਸੀਆਂ ਮਿਰਚਾਂ ਭਰਦੇ ਤੱਕੇ। ਅੰਰਤਾਂ ਦੇ ਡਿੱਗਦੇ ਗਰਭ। ਲੱਤਾਂ ਚੌੜੀਆਂ ਕਰਕੇ ਫਾੜੇ ਜਾਂਦੇ ਬਦਨ ਤੇ ਪੁੱਠੀ ਲਟਕਦੀ, ਤੜੜ-

ਤੜ੍ਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਛੱਤਾਂ 'ਚੋਂ ਡਿੱਗਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ 'ਤੇ ਛਾਲੇ-
ਛਾਲੇ ਕਰ ਗਈ। "ਡਾਚਿਆ ਤੇਰੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਆਹ ਕਹਿਰ ਵੀ ਵਰਤਦੈ ? ਮੀਰ
ਮੰਨੂੰ ਦੀਆਂ ਵਾਢੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦੀ ਵਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਸੇਕ ਤੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਚਾਈਂ....!"
ਉਹ ਅੱਠੋ ਪਹਿਰ ਟੁੱਟੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਚਾਂ ਨਾਲ ਰੂਹ ਤਕ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਹੁੰਦਾ
ਰਹਿੰਦਾ।

ਕਾਂਡ ਪੰਜਵਾਂ

ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸੋਂ ਨਫਰਤ ਉਬਲਦੀ, ਉੱਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਜਕੜ 'ਚ ਤਪਦੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸਖਤ ਹੁਕਮ ਲਾਗੂ ਸੀ। ਫਿਰ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ 'ਚੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਲਿਸਕੀ। ਭਲੇ ਜਿਹੇ ਚਿਹਰੇ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸਾਊ ਜਿਹਾ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਲੋੜਦਾ ਜਾਪਦਾ ਪਰ ਖਾਮੋਸ਼। ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਜਿੰਦਾ ਦਿਲ ਜ਼ਮੀਰ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ? ਖੌਰੇ ਸਟਾਰਾਂ-ਰੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕਰੜੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਟਾਵੇਂ-ਟਾਵੇਂ ਸਾਹ ਸਨ ਉਸ 'ਚ।

"ਜਸਬੀਰ ?" ਉਸ ਨੇ ਮੌਕਾ ਤਾਜ਼ਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ! ਜਸਬੀਰ ਨੇ 'ਹਾ' 'ਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। "ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਇਕ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਆ ?"

"ਕਰ ਲੈ ਭਰਾ। "

"ਬੜਾ ਤਰਸ ਆਉਂਦੇ ਯਾਰ ਤੇਰੇ 'ਤੇ।"

"ਹਮਦਰਦੀ ਲਈ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਪਰ..... ?"

"ਪਰ ਕੀ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਕਿਉਂ ? ਖੈਰ ਸਮਾਂ ਫਜ਼ੂਲ ਨਾ ਰੋੜੀਏ, ਮੈਂ ਜੱਗੇ ਦਾ ਕਜ਼ਨ ਹਾਂ।"

"ਫਿਰ ਪਹਿਲੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਹੁੜਿਐ ਭਰਾ ?"

"ਹੁਣ ਬਹੁੜਨਾ ਵੀ ਖਤਰਿਓਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਯਾਰੀ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਖਤਰੇ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਨਿਭਾਉਣ ਲੱਗਾ ਆਂ।" ਜਸਬੀਰ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ, "ਸੁਣ ਲੈ ਅੱਜ ਰਾਤ ਤੇਰਾ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੋਜ਼ਲ ਤਿਆਰ ਆਏ। ਤੈਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਸ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਨੱਸਣਾ ਚਾਹੋਂ, ਮੈਂ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ।"

"ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਾ ?" ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਸਣੇ ਬੁਖਾਰ ਫਿਉਜ਼ ਉੱਡ ਗਏ, ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ੁਗਲ ਪੁਲਿਸ ਨਿੱਤ ਭੋਰਦੀ ਆਏ। ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਗ੍ਰੈਂਚ ਚੁੱਕੈ। ਲੱਖਾਂ 'ਚ ਇਕ ਤੈਨੂੰ ਫੂਕਤਾ, ਤੇਰਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲ ਜੂ ? ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਵੱਡਣ ਆ ਗਿਐ, ਆਖਿਰ ਮੇਰਾ ਕੀ ਕਸੂਰ.....?"

"ਸੋਚਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਸੱਜਣਾ ! ਕਿਸੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਲੜ ਫੜ !" ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਨੇ ਸੌਂਫ ਖਾਧਾ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਤਸਦੀਕ ਨਾ ਕਰ

ਸਕਿਆ। ਫਿਰ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, "ਅੱਗੇ ਤੇਰੀ ਤਕਦੀਰ। ਮੈਂ ਯਾਗੀ ਲਈ ਮਰਦਿਆਂ ਅੱਕ ਚੱਬ ਲਿਐ।" ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਕਾਇਆ ਕਮਲਾ ਗਈ। ਖੌਫਨਾਕ-ਭੈਅਭੀਤ ਬਿਆਲ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਦਿਆਂ ਰਾਤ ਅੱਧੀ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੀ। ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਉਹ ਜੁਲਮੀ ਜਲਾਦ ਦੀ ਥਾਂ ਜਮਦੂਤ ਵੀ ਵਰਦੀ 'ਚ ਸੀ।

ਆਖਿਰ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਦੀ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਅਮਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਖੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਜਨਾਜ਼ਾ ਲੈ ਤੁਰੇ। ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਲੰਮੇਰਾ ਜਿਪਸੀ ਦੀ ਪੈੜ ਨੱਪਦੀ ਮੈਟਾਡੋਰ 'ਚ ਸੱਤਾਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਸਾਂਭਿਆ ਸੀ। ਲੰਮੇਰਾ ਪੰਧ ਸਰ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਰਥੀ ਢਾਕਾਂ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਭੋਇਂ 'ਤੇ ਧਰ ਦਿੱਤੀ। "ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬ ਜਗ੍ਹਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਗਏ ਨੇ। ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਅੱਧੇ ਕੁ ਅੰਟੇ ਤੱਕ ਆਉਣਗੇ। ਵਾਕੀ ਟਾਕੀ ਕੈਰੀ ਓਨ! ਕੈਰੀ ਓਨ!!"

ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਗੁੰਜਦੀ ਵਾਇਰਲੈਸ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰੀਆਂ। ਉਧਰ ਜ਼ਮੀਰਪ੍ਰਸਤ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਨੇ ਮਿੱਬੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹਰੀ ਝੰਡੀ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤੀ, "ਭਰਾਓ! ਜਗ ਪੇਸ਼ਾਬ ਆਇਐ।" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ। ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਸਿਗਨਲ ਮਿਲਦਿਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪੱਟੀ ਲਾਹ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਜਾੜ ਬੀਆਬਾਨ ਖਿੱਤੇ 'ਚ ਕੱਚੇ ਰਾਹ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦਰਿਆ ਵੱਗਦਾ ਸੀ।

ਪੱਟੀ ਖੁੱਲ੍ਹਦਿਆਂ ਅਣਡਿੱਠ ਅਣਜਾਣ ਖੇਤਰ 'ਚ ਦੂਰ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਚੰਨ-ਚਾਨਣੀ 'ਚ ਮੌਤ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਸਿਰਜਦਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ। ਉਸੇ ਵਕਤ ਵੱਜੀ ਕੂਹਣੀ ਅਗਲਾ ਸਿਗਨਲ ਦੇ ਗਈ। ਅੱਖ ਦੇ ਛੋਰ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਬਾਂਹ ਛੁਡਾ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਜਾ ਛਾਲ ਮਾਰੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ਖਮਾਂ 'ਤੇ ਸੀਤ ਪਾਣੀ ਮਿਰਜਾਂ ਵਾਂਗੂ ਲੜਿਆ ਤੇ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਸੋਨਾ ਬਣੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਆਗੋਸ਼ ਵਿਚ ਜਸਬੀਰ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਿੰਜਗ ਤੋੜ ਕੇ ਪੰਛੀ ਉੱਡਣ ਦੀ ਖਬਰ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਮੱਬੇ ਲੋਹੇ ਦੀ ਛੜ ਬਣ ਵੱਜੀ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਜਿਸ ਬੰਨ੍ਹੇ ਉਹ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਸਿਰਜਣ ਗਿਆ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਾਅ ਵੀ ਉਸੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਸੀ। "ਮੈਂ ਉਲਟ ਬੰਨ੍ਹੇ ਜਾਵਾਂ? ਛੱਲਾਂ ਭੇਦ ਖੋਲ ਦੇਣਗੀਆਂ।" ਇਸੇ ਸੋਚ 'ਚ ਤੈਰਦਾ ਜਸਬੀਰ ਵਹਾਅ ਕੰਨੀਂ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਨਿੱਕੀ ਉਮਰ ਨਹਿਰ 'ਚ ਲਾਈਆਂ ਤਾਰੀਆਂ ਸਹਾਰਾ ਬਣ ਬਹੁੜੀਆਂ। ਦਰਗੜ-ਚਗੜ ਕਰਦੀਆਂ ਪੁਲਸੀ ਧਾੜਾਂ ਕੋਲੋਂ ਗੁਜ਼ਰੀਆਂ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਾ ਪਿਆ, ਨਦੀ 'ਚ ਰੁੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਿਰ। ਪਲਾਂ 'ਚ ਹਵਾਈ ਗੋਲਿਆਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜਗਮਗਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਦਿਸਿਆ।

ਉਹ ਕਈ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੈਰਦਾ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਾਅ ਦਿਖਿਆ ਉਸ ਨੇ ਤਾਰੂ ਤਬਦੀਲੀ ਵੀ ਵਰਤੀ। ਜੜ੍ਹਾਂ-ਝੁੰਡਾਂ ਨੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੇਡਿਆ ਪਰ ਪੀੜ 'ਤੇ ਸਿਦਕ ਭਾਰੂ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ। ਜੁੱਤੀ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਜੁਦਾਈ ਪਾ ਗਈ।

ਸਿਰ ਬੱਝਾ ਪਟਕਾ ਡਿਗੂੰ-ਡਿਗੂੰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਵਦਗਾਰ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਦਾ ਗੋਰਵਮੱਤਾ ਅਹਿਸਾਸ।

ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਧੀਮੀ ਹੋ ਕੇ ਅੰਤ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ 'ਚ ਖਰਗੋਸ਼ ਜਿਹੀਆਂ ਸਹਿਮੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੇ ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ ਤਲਾਸ਼ਿਆ ਪਰ ਸਹਾਰਾ ਨਾ ਲੱਭਾ। ਦਰਿਆ ਦੀ ਪੱਟੀ ਨਾਲ ਉਜਾੜ ਟਾਹਲੀਆਂ, ਜੰਡ-ਕਰੀਰਾਂ ਦਾ ਲੰਮਾ-ਸੰਘਣਾ ਕਾਫਲਾ ਸੀ। ਧਰਤ-ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੁਖ ਦਾ ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ? ਕਿਹੜੀ ਕੂਟ, ਕਿਹੜੀ ਦਿਸ਼ਾ ? ਕਿਹੜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਕਿਹੜੀ ਜੂਹ ? ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੂਈ ਕਿਥੇ ਕੁ ਘੁੰਮਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ? ਜਸਬੀਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਮਾਮ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬੇਇਲਮ ਸੀ। ਫਿਰ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾ ਲੱਗਾ। ਸੀਤ ਪੌਣ ਨੇ ਰੰਗ ਵਿਖਾਇਆ। ਜੁੱਸਾ ਸਿਰੋਂ ਪੈਗੀਂ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਸਿਰ 'ਤੇ ਮੁਸਕਾਊਂਦੇ ਨ ਨੇ ਲੱਖਪੱਥ ਤਨ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ। ਫਿਰ ਬਸਤਰ ਨਿਚੋੜੇ, ਸਿਰੋਂ ਪਰਨਾ ਲਾਹ ਕੇ ਤਨੋਂ ਠੰਡ ਪੂੰਸੀ, ਉਪਰੰਤ ਸਿੱਲੇ ਬਸਤਰਾਂ 'ਚ ਹੀ ਅਣਡਿੱਠ ਅਮਿੱਬ ਮੁਕਾਮ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। "ਕੀ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ? ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ ਮੰਦੇ ਮੁਕੱਦਰ ਮੰਦੇ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਚੰਗੇ ਨਾ ਨਿਭਦੇ, ਪਹੁੰ ਫੁਟਾਲਾ ਤੇਰੇ ਫੱਟੜ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਲਾਵਾਰਸ ਲਾਸ਼ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ! ਪਿਓ ਵਾਂਗੂੰ ਕਬੀਲਾ ਘਰੇ ਉਡੀਕਦਾ ਕਬਰ ਹੈ ਜਾਂਦਾ, ਤੂੰ ਸਟਾਰ ਬਣ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਤਰੱਕੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ। ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਜੁੰਡਲੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮਿਚ ਜਾਂਦੀ ! ਤੇਰੀ ਬਰਬਾਦੀ 'ਚ ਦੋਵਾਂ ਈ ਨਹਿਲੇ 'ਤੇ ਦਹਿਲਾ ਮਾਰਿਐ। ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਛੱਡ, ਕਿਹੜੇ ਨੂੰ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀਆਂ ਦੇਣੀਆਂ ਨੇ ? ਫੈਸਲਾ ਏਥੇ ਈ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਲੈ ! ਘਰ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਤਾਂ ਜੁਰਮ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੇ ਮੁਟਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣੈ। ਉਹੀ ਸਲਾਖਾਂ ਉਹੀ ਛਮਕਾਂ ਤੈਨੂੰ ਬਾਹਾਂ ਉਲਾਰ ਉਡੀਕਦੀਆਂ ਨੇ। ਲੁਕ-ਛੁਪ ਦੇ ਦਿਨ ਕੱਟਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਨਿਓਂ ਥੋਟੀ, ਫਿਰ ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਬਚਿਐ ? ਮਾਂ-ਬਾਪੂ ਦੀ ਟਹਿਲ 'ਤੇ ਨੈਣੀ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਆਹੂਤੀ ਦੇ ਕੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਜੁੰਡਲੀ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਲੱਥਣੈ। ਕਾਸ਼, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਲੈ ਤੁਰਾਂ ? ਮਸਲਾ ਸੁਲਝਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਝੇਗਾ। ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਪਸੀਨੇ ਜਰਖੇਜ਼ ਜਮੀਨ 'ਤੇ ਦੁੰਮਣ ਦੇ ਹਲ ਵਗਣਗੇ, ਬਚਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ! ਉਛ, ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਜੁੰਡਲੀ ਨੇ ਕਿਥੇ ਲਿਆ ਖੜਾਇਐ.....?

ਸੋਚ ਕਿਸੇ ਕਿਨਾਰੇ ਨਾ ਲੱਗੀ। ਜਸਬੀਰ ਕਿੱਕਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਗਲ ਲੱਗ ਧਾਹੀਂ ਰੋਇਆ। ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਹੋਇਆ, ਹੌਸਲਾ ਵੱਟ ਮੁੜ ਤੁਰ ਪਿਆ। "ਜੁੱਗ-ਜੁੱਗ ਜੀਅ ਮੇਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਧਾਰਾ ਦੀਏ ਨਾਇਕੇ !" ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਮੁੜ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਚਾਨਣ 'ਚ ਇਕ ਪਗਡੰਡੀ ਦਿਸੀ, ਸੋਚਿਆ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ ਤਕ ਲੈ ਜਾਣ 'ਚ ਵਫ਼ਾ ਕਰੇਗੀ, ਉਹ ਉਧਰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ ਦੀ ਹੱਦ ਸੁੰਗੜਦੀ ਗਈ ਤੇ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠੇ ਖੇਤ ਆ ਗਏ।

ਦੂਰ ਚਾਨਣ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਤਕ ਕਿਸੇ ਬੰਨੇ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਾ ਪਿਆ। ਸਰਦੀ ਦੇ ਭੰਨੇ ਪੈਰ ਨਿਢਾਲ ਸਨ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਕਹਿਰ ਰੂਹ ਤਕ ਬਰਕਰਾਰ ਸੀ।

ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਤੁਰੰਨਮ ਘੋਲਦੇ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਫੁੱਟਦੀ ਲਾਲੀ ਵੱਲ ਨੀਝ ਭਰ ਕੇ ਤੱਕਿਆ। ਫਿਰ ਦੂਰ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਬਿਖੇਰਦਾ ਬੱਲਬ ਤਕ ਉਧਰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ 'ਤੇ ਉਸੇ ਬੱਲਬ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੀ। ਉਸ ਰੋਸ਼ਨੀ 'ਚ ਝੂਲ ਰਿਹਾ ਕੇਸਰੀ ਪਰਚਮ 'ਤੇ ਲਿਸ਼ਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਦੋ ਧਾਰਾ ਖੰਡਾ ਰੂਹ ਇਲਾਹੀ ਅਨੰਦ 'ਚ ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਭਰ ਗਈ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਮਸਤਕ ਝੁਕ ਗਿਆ, 'ਜਿਥੇ ਜਾਇ ਬਹੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੋ ਥਾਨੁ ਸਹਾਵਾ ਰਾਮ ਰਾਜੈ।' ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ 'ਚ ਅਬਾਦ ਅਸਥਾਨ ਕਿਸੇ ਤਾਰੀਖੀ ਪੈੜ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਡਿੱਠਾ, ਜਸਬੀਰ ਅਗਾਂਹ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਸਿੰਘਣੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਲਿੱਬੜੇ ਪੈਰ ਨਿਚੜਦੇ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਬਾਹਰ ਖੜਨਾ ਹੀ ਮੁਨਾਸਿਬ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਗੀਨ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਬੇਖੋਫ਼ ਸੀ।

ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਉਪਰੰਤ ਸਿੰਘਣੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ। ਜਸਬੀਰ ਨਜ਼ਰਾਂ ਪਿਆ ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਤ੍ਰਭਕੀ, ਨਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ। ਮੁੱਖੜੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਅਠਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਜਲਾਲ ਸੀ। ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਇਲਾਹੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਈ ਸਿਧਾਂਤਕ ਆਤਮਾ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੇਵਕਤ ਆਮਦ, ਸੰਗੀਨ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ!"

"ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲਵੇ ਵੀਰ ਜੀ।" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਫੜਿਆ, "ਠੰਡ ਖਾਸੀ ਲੱਗੀ ਜਾਪਦੀ ਐ। ਆਉ ਮੈਂ ਚਾਹ ਬਣਾਵਾਂ।" ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਨਿੱਜੀ ਕਮਰੇ 'ਚ ਲੈ ਗਈ। ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਆਲਮ ਰੂਹਾਨੀ ਜੰਨਤ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਜਾਪਿਆ। ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਦੇ ਕਲਾਕ ਨੇ ਪੂਰੇ ਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਜਾਏ।

"ਚਾਹ ਲਉ ਵੀਰ ਜੀ।" ਜਖਮਾਂ ਦੀ ਤਾਬ ਨਹੀਂ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਚਾਹ ਲੈ ਆਈ।

"ਵੀਰ ਜੀ ਕਿਥੋਂ ਆਏ ਜੇ, ਕਿਥੇ ਜਾਣੈ? ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਰੁੱਤ 'ਚ ਆਹ ਮਾਮਲੇ ਕਿਥੋਂ ਪਏ?"

ਚਾਹ ਦੀਆਂ ਚੁਸਕੀਆਂ ਭਰਦੇ ਅਜਨਬੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ! ਪੀੜਤ ਨੇ ਸੱਚੇ ਹਮਦਰਦ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਥਿਆ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਸਿੰਘਣੀ ਨੇ ਗਜ਼ਬ-ਗ੍ਰਿਫਤ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜਾਂਬਾਜ਼-ਜੰਗਜੂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਪਰਖੇ, "ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਫੱਟ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਧੋਤੇ ਜਾਂਦੇ ਧੋ ਲਵੇ! ਮੈਂ ਬਸਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਂ।"

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆ! ਉਸ ਨੇ ਬਸਤਰ ਫੜਾਏ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਹੋ ਕੇ ਪਦਲ ਆਇਆ। ਸਿਰ ਨਵੀਂ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਲਈ। ਰਿਸਦੇ ਜਖਮਾਂ 'ਤੇ ਮੱਲ੍ਹਮ ਲਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਗੁੱਝੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਨੂੰ ਸੇਕ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ, "ਭਰਾ! ਜੇ ਤੈਬੋਂ ਏਡੇ

ਅਨਿਆਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਹੀਂ ਲੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬੌਲ ਤੈਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਮੈਂ ਦਿਵਾ ਦਿਆਂ ? ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਵਾਅਦਾ ਵਫ਼ਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਿਰ ਤੇਰੇ ਪੈਰਿਂ, ਮਨ-ਭਾਉਂਦੀ ਜਾ ਸੁਣਾ ਦੇਵੀਂ ।"

ਜ਼ਖਮਾਂ ਦੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਦਾਸਤਾਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਡੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ । ਤਵੀ ਤੋਂ ਤਲਵਾਰ ਤੱਕ ਦਾ ਜਲਵਾਂ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਦਿਲ 'ਚ ਅੰਗੜਾਈ ਭਰਦੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਖੁਦ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, "ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਖਮਾਂ 'ਤੇ ਫੰਦੇ ਧਰਨੇ ਈ ਨੀ ਦੱਸੇ, ਜ਼ਖਮਾਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਵਲ ਸਿਖਾਇਐ ।" ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ ! ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਲਨ ਦੀ ਵਫ਼ਾ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਲਿਵ ਸੱਤੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ । "ਠੀਕ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਉਹ, ਅਕਾਲ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਪੁੱਤਰ ਬਣ ਕੇ ਈ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਫਸਤਾ ਵੱਛਿਆ ਜਾ ਸਕਦੈ । ਗਜ਼ਬ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ ਤੇਰੇ ਸਾਹਵੇਂ ਐ । ਗੁਰੂ-ਸਿਧਾਂਤ ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਹਿੱਕ ਠੋਕ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੈ । ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕੌਣ ਲਈ ਬੈਠਾ ? ਤੇਰਾ ਕੌਮੀ ਘਰ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਚਿੱਟੇ ਦਿਨ ਨੇਸਤੋਂ ਨਾਬੂਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਤੇਰਾ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਨੇ । ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਵੰਡ ਮੌਕੇ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਗਦਾਰ ਹੋ ਗਈ । ਸਵਾਰਬੀ ਲਾਲਸਾ ਨੂੰ ਤੱਕ ਮੂੰਹ ਪਾਣੀ ਨਾ ਆਉਂਦਾ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਮੌਮਨਾਂ ਵਾਂਗੂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਆਜ਼ਾਦ ਖਿੱਤਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ । ਕੌਮ ਆਜ਼ਾਦ, ਆਰੋਸ਼ ਅਤੇ ਬੇਖੌਫ਼ ਸੌਂਦੀ ! ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ 'ਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਲੋਅ ਕਿਤੇ ਛੁਪੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਅਖੌਤੀ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਪੰਥ-ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੋਵੇਂ ਸੁੰਗੜ ਗਏ । ਦਿੱਲੀਓਂ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਛੂੰਹਦਾ ਪੰਜਾਬ ਅੱਜ ਹੱਥੋਂ ਪੈਰੋਂ ਅਪਾਹਜ ਹੋ ਗਿਆ । ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੇ ਪਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਚਿੱਟੇ ਦਿਨ ਡਾਕਾ ਮਾਰ ਗਈ । ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਕਟਕ ਚਾੜ੍ਹ ਸ਼ਰਮ, ਧਰਮ, ਕਾਇਦੇ-ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਜਨਾਜ਼ਾ ਇੰਦਰਾ ਨੇ ਕੱਢਿਆ, ਪੁੱਤ ਮਾਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਰੱਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਗਿਆ, ਪਰ ਤਾਰੀਖ ਤੋਂ ਕਦੋਂ ਮਿਟਣਗੇ ਚਿੱਟੀਆਂ ਚੁੰਨੀਆਂ 'ਤੇ ਪਏ ਦਾਗ ? ਕਦੋਂ ਭੁੱਲਣਗੇ ਬਲਦੇ ਟਾਇਰਾਂ 'ਚ ਰੋਂਦੇ ਮਾਸੂਮ ? ਤੂੰ ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦਾ ਵਾਰਿਸ ਐਂ, ਖਾਮੋਸ਼ ਰਿਹਾ, ਨਸਲਾਂ ਮੇਹਣੇ ਮਾਰਨਗੀਆਂ । ਸਿਧਾਂਤ ਅਪਣਾਇਆਂ ਤਾਰੀਖ ਸਜਦਾ ਕਰੂੰ ।"

ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ 'ਚ ਜੂਝਦੇ ਜ਼ਖਮੀ ਜੁਝਾਰ ਦੀ ਰਿਸਦੀ ਰੱਤ ਤੇ ਕੰਧ 'ਚ ਹੱਸਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ । ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਵਾਲੀ ਸੰਕਲਪ-ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੌਤ 'ਚੋਂ ਚੁਣੇ ਰਾਹ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮੰਗਦੀ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਖਿਚੀ ਲਕੀਰ ਸੀ । ਪੀੜ੍ਹਾਂ ਤੇ ਟਕੋਰਾਂ ਧਰਦੀ ਮਾਂ ਭਾਗੋ ਦੀ ਧੀ ਕਾਇਰਤਾ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਮਝੈਲਣ ਰੱਤ ਮੁੜ ਹਲੂਣ ਰਹੀ ਸੀ ਸੁੱਤੇ ਮਰਦਾਉਂ ਸਵੈਮਾਣ ਨੂੰ ।

"ਏਡੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਵੀਰ ਜੀਓ ?"

"ਹਾਂ ਭੈਣਾਂ ! ਸਿਰਜੇ ਸੁਪਨੇ ਦਫਨਾ ਉਂਦਿਆਂ ਰਾਂਭੀਰਤਾ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਸੱਚ ਮੰਨੀਂ ਮੈਂ ਸੁਪਨੇ ਦਫਨਾ ਦਿੱਤੇ.....।

"ਫਿਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਾਦਾ ਲੈ ਆਵਾਂ ?"

"ਲੈ ਆਓ !" ਉਹ ਖਾਣਾ ਲੈ ਆਈ।

"ਭੈਣਾਂ, ਨਾ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਨਾ ਤੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਇਲਾਕਾ ਐ ?"

"ਤੇਰਾ ਈ ਪੰਜਾਬ ਏ। ਗੁਲਾਮ ਪੰਜਾਬ, ਜੋ ਗੋਰਿਆਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਅੱਜ ਕਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਹੰਢਾ ਰਿਹਾਂ।"

"ਇੰਨਾ ਕੁ ਇਲਮ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾਨ ਨਿਵਾਜੀ 'ਚ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਖਿੱਤਾ ਕਿਹੜੈ ?"

"ਵਸਦੀ ਸਘਨ ਅਪਾਰ ਅਨੂਪ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ!! ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਰੋਸਾਇਆ ਤਰਨ ਤਾਰਨ। ਤੂੰ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣੋਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਚੋਰ ਭਲਾਈ ਦੇ ਨੱਕ ਦੇ ਸੇਧ ਹੋ ਆਇਐਂ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਠਾਹਰ ਬਣਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਕਤਲਗਾਹ ਬਣਾ ਛੱਡਿਐ। ਪਰ ਤੂੰ ਦੱਸ ਜਿੰਦਗੀ ਮੌਤ 'ਚੋਂ ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਚੁਣਿਐ ?

"ਜਿਹੜਾ ਮਝੈਲ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀ ਹਲੂਣੀ ਅਣਖ ਜੋ ਬੇਦਾਵਾਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਚੁਣਿਆ ਸੀ।"

"ਪੱਕਾ ? ਇਕਦਮ ਪੱਕਾ ?"

"ਹਾਂ! ਬੁਚੜਖਾਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਵਰਦੀਧਾਰੀ ਕਹਿਰ ਤੇ ਟਾਊਟਾਂ ਦੀ ਤੂਤੀ ਬੰਦ ਹੋਣ ਤੱਕ ਹਰੇ-ਭਰੇ ਖੇਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੀਂ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੱਕ ਵਸੂਲੀ ਤੱਕ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਾਫਲੇ 'ਚ ਰਹਾਂਗਾ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਵੜਾਂਗਾ।"

"ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਐ, ਤੇਰਾ ਸੰਕਲਪ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਏਗਾ। ਇਥੇ ਦੇਰ-ਸਵੇਰ ਸਿੰਘ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗ ਮਿਲਾ ਦਿਆਂਗੀ।"

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਜੁਝਾਰੂ ਕਾਫਲੇ ਸੰਗ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਪੂਰਨ ਸਿਹਤਯਾਬ ਹੋਣ 'ਤੇ ਇਕ ਰਾਤ ਉਹ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਛੱਡ ਹਨੇਰੇ ਸੰਗ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ.....।

ਕਾਂਡ ਛੇਵਾਂ

ਸਿਰੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਸੂਫ਼ ਫਸਲਾਂ, ਸੁਰਖ-ਸੁਰਮਈ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਆਲਮ, ਬਾਰੂਦ ਦੀ ਬੇਝੱਲ ਤਾਬ ਨਾਲ ਜ਼ਖਮ ਰਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਗੁੱਸਾ ਘੂਰੀਆਂ ਵੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸਮਾਨੀ ਬੇਵਸੀ ਅਤੇ ਅਸਹਿ ਪੀੜ੍ਹੇ 'ਤੇ। ਉਹ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿੰਦਗੀ ਮੌਤ ਦੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ 'ਤੇ।

ਫਸਲਾਂ 'ਚੋਂ ਖੜਾਕ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ। ਅਜਨਬੀ ਆਮਦ ਦੇ ਖਦਸ਼ੇ ਨੇ ਹੌਸਲਾ ਪਾਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਿੰਦ-ਬਿੰਦ ਖੜਾਕ ਦੀ ਵਧਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਾਂਕੀ ਨਾਰ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਸਨਮੁੱਖ ਆ ਖਲੋਤੀ। ਬਾਖੂਬ ਹੁਸਨ। ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਹਿਰਨੀ ਵਰਗੇ ਨੈਣ। ਨਜ਼ਰਾਂ ਗੱਭਰੂ 'ਤੇ ਪਈਆਂ, ਲਾਜਵੰਤੀ ਕੁਮਲਾ ਗਈ "ਕੌਣ ?" ਸਹਿਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਚੋਂ, ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਸਵਾਲ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

"ਡਰ ਨਾ ਭੈਣਾਂ।" ਗੱਭਰੂ ਦੇ ਤਰਲੇ ਵਰਗੇ ਬੋਲ ਪੀੜ੍ਹ ਸਣੇ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਖੌਫ਼ ਹੰਝੂ ਲੈ ਗਏ।

"ਕੀ ਹੋਇਐ ?"

"ਗੋਲੀ ਲੱਗੀ ਐ ?"

"ਗੋਲੀ ?" ਮੁਟਿਆਰ 'ਤੇ ਖੌਫ਼ ਨੇ ਮੁੜ ਟੂਣਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਸੰਭਲ ਗਈ। "ਕਿਥੇ ?" ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਲੱਤ 'ਤੇ ਉਭਰੇ ਫੱਟ ਵੱਲ ਇ ਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਮੁਟਿਆਰ ਦਾਤ ਤੇ ਪੱਲੀ ਭੋਇ 'ਤੇ ਸੁੱਟ ਜ਼ਖਮ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਫੱਟ ਵਾਕਿਆ ਹੀ ਡਾਹਢਾ ਡਰਾਉਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਘਬਰਾਈ ਨਾ। "ਗੋਲੀ ਲੱਗੀ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਲੱਤ ਨਾਲੋਂ ਖਹਿ ਕੇ ਲੰਘੀ ਐ, ਉਂਝ ਉਹਦੇ ਕਣ ਜ਼ਖਮ 'ਚ ਮੌਜੂਦ ਨੇ।" ਉਸ ਨੇ ਲੱਤ ਹਿਲਾਈ। ਜ਼ਖਮ ਤਹਿ ਤੱਕ ਫਿਰੋਲਿਆ। "ਪੀੜ੍ਹ ਸਹਾਰ ਲਉਗੇ, ਕਣ ਕੱਢ ਦਿਆਂ ?" ਹਾਂ, ਪੱਖੀ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਦਾਤੀ ਦੀ ਨੌਕ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਜ਼ਖਮ ਨਿਚੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਲਹੂ ਵਗਿਆ, ਪੀੜ੍ਹ ਨੇ ਰੰਗ ਵਿਖਾਇਆ, ਗੱਭਰੂ ਬੁੱਲ੍ਹ ਘੁੱਟ ਜਰ ਗਿਆ। ਕੁੜੀ ਨੇ ਲਫ਼ਾਫ਼ੇ 'ਚੋਂ ਮੱਲ੍ਹਮ ਕੱਢੀ, ਜ਼ਖਮ 'ਤੇ ਲਗਾਈ, ਉਪਰੰਤ ਰੂੰ-ਫੰਦਾ ਧਰ ਕੇ ਪੱਟੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। "ਸੱਚ ਹੀ ਮੇਰੀ ਪੀੜ੍ਹ ਘਟ ਗਈ ਐ।"

ਗੱਭਰੂ ਦੇ ਮੁਖੜੇ 'ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਹਰਕਤ ਆਈ।

"ਜ਼ਖਮ ਜੁ ਜ਼ਹਿਰੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਐ।"

"ਗੁਸਤਾਖੀ ਮੁਆਫ਼ ! ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਲਮ ਕਿਥੋਂ ਹੋਇਐ।"

"ਤੁਹਾਨੂੰ ਏਥੇ ਵੇਖ ਕੇ।"

"ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਮੱਲ੍ਹਮ ਪੱਟੀ ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਆਏ ?"

"ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਬੇਜੀ ਲਈ ਲਿਆਈ ਸਾਂ। ਮਾਮੂਲੀ ਚੋਟ ਵੱਜੀ ਐ, ਮੈਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੇਂਦੀ ਆਂ। ਚਾਰਾ ਲੈਣ ਆਈ ਨੇ ਇਹ ਸਾਮਾਨ ਹੁਣੇ ਦੁਕਾਨੋਂ ਖਰੀਦਿਆਂ, ਮੁੜ ਪਰਤਦਿਆਂ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਸੋ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਆ ਗਿਆ।"

"ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਵੱਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕੀਤੇ ?" ਜ਼ਖਮੀ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕੀਤਾ।

"ਪਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਮੇਟਣਾ ਅਹਿਸਾਨ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਕੋਣ ਓ ? ਗੋਲੀ ਕਿਵੇਂ-ਕਿਥੋਂ ਲੱਗੀ ਹੈ ?"

"ਮੈਂ ਬੇਵਤਨ ਪੰਛੀ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ 'ਚ ਭਟਕਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਇਆ ਏਥੇ ਆ ਪਿਆ। ਅੱਜ ਬਚਿਆ ਹਾਂ ਤੇਰਾ ਬਚਾਇਆ, ਪਰ ਭਲਕੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਵਕਤ ਕਦੋਂ ਲਾਸ਼ ਬਣਾ ਕੇ ਜਿੰਦ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਕੋਟੇ ਪਾ ਦਏ।"

"ਹੁੰ!" ਮੁਟਿਆਰ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਈ। ਸਮੁੱਚੀ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਇਲਮ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪੁੱਛ ਬੈਠੀ, "ਹੁਣ ਕਿਥੇ ਜਾਣੈ ?"

"ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ।"

"ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਹੋਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਆਂ ?"

"ਤੂੰ ਮੁੱਕਦੇ ਸੁਆਸ ਬਚਾ ਲਏ, ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦੇ ? ਪਰ ਤੂੰ ਦੱਸ ਮੈਂ ਭੱਖੜਾ ਤੇਰੀ ਮਹਿਕ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾਂ ? ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦਾਂ ਦੀ ਫਰਜ਼ ?"

"ਨਿਭਾਉਗੇ ?"

"ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?"

"ਮੈਂ ਵੀ ਵਕਤਾਂ ਮਾਰੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗੂੰ ਫੱਟ-ਪੀੜਤ ਹਾਂ।"

"ਇਹ ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਸਿਆਣ ਲਿਆ ਸੀ"

"ਕਿਵੇਂ?" ਮੁਟਿਆਰ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ।

"ਜ਼ਖਮਾਂ 'ਤੇ ਮਲ੍ਹਮਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਖਮਾਂ ਵਾਲੇ ਈ ਲਾਉਂਦੇ ਐ।" ਸਮਾਜੀ ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਲਹੂ-ਲਹਾਨ ਕਲੀਆਂ ਸਿਆਨਣ ਵਾਲੀ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ਕੀ ਨਹੀਂ, ਸਨੇਹੀ ਸਮਝੀਂ ਭੈਣਾਂ।"

"ਫਿਰ ਸੁਣੋ! ਪਿੰਡੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਬੰਨੇ ਸਾਡਾ ਇਕੱਲਾ ਘਰ ਐ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਉਥੇ ਹੋਵਾਂਗੀਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਆਉਗੇ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਖਾਹਿਸ਼ ਸਾਂਝੀ ਕਰਾਂਗੀ, ਕਦੋਂ ਆਵੋਗੇ ?"

"ਉਥੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਏਥੇ ਈ ਦੱਸ ਦਿਓ ?"

"ਏਥੇ ਦੱਸਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਦਾਅਵਤ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ! ਸ਼ੈਰ, ਨੋ ਪਰੋਬਲਮ ਤੁਸੀਂ ਆਇਓ ਜ਼ਰੂਰ।"

"ਜ਼ਖਮ ਭਰ ਜਾਏ! ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਾਂਗਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿਨ, ਕਿਸੇ ਰੂਪ 'ਚ।"

"ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਜਖਮ ਭਰ ਜਾਏ ! ਮੈਂ ਉਡੀਕਾਂਗੀ ! ਬੈਂਕ ਯੂ.,
ਉ. ਕੇ. ਬਾਏ ।"

ਕਹਿ ਦੇ ਮੁਟਿਆਰ ਚਲੀ ਗਈ । ਰਿਸਦੀ ਜਿੰਦ ਲਈ ਚੰਦ ਪਲ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ
ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਰਫ਼ ਹੋ ਨਿੱਬੜੇ । ਭਵਾਨੀ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ 'ਚ ਕਈ ਅਣਸੁਲੜੇ
ਸਵਾਲ ਹੀ ਰਹਿ ਰਾਏ, ਕਿਹੜੇ ਜਖਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਸੀ ਓਹ ? ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨੀ ਪੁੱਛਿਆ
? ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦਰਦੀ ਦੁਖੀਏ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਐ, ਤੱਤੀ ਮੈਥੋਂ ਦੁਖਿਆਰੀ ਐ ਪਰ ਕਿਉਂ
ਭੁਲਿਐ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦੀਆਂ ਠਾਹਰਾਂ ਮੁਹੱਬਤੀ ਬੋਲਾਂ 'ਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ । ਘਰ ਬੁਲਾਉਣ
ਦਾ ਕੀ ਮਕਸਦ ? ਪਰ ਸੱਚੇ ਮਹ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਅੱਖ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾਂ ਵੀ ਕਿਥੋਂ ਦੀ
ਇਨਸਾਨੀਅਤ ? ਪਾਪ ਦਿਲ 'ਚ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਉਂ ਜਾਂਦੀ ? ਮੇਰੀ
ਗੋਲੀ ਕਿਉਂ ਕੱਢਦੀ.....ਉਫ਼..... ।

ਖੌਫ਼ਜ਼ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਤੜਪਦੇ ਰਹੇ, ਹਨੇਰਾ ਪਸਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਾਤ ਦੀ ਰਾਣੀ
ਜਿਹਾ ਚਿਹਰਾ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਸੀ ।

ਕਾਂਡ ਸੱਤਵਾਂ

ਪਹੁ ਛੁਟਾਲਾ ! ਤ੍ਰੇਲ ਨਿਚੜਦੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ! ਰੁਮਕਦੀ ਪੁਰੇ ਦੀ ਪੌਣ।
ਸੜਕੇ-ਸੜਕੇ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜੋਗੀ, ਪਿੰਡ ਵਾਲੀ ਕੱਚੀ ਪਗਢੰਡੀ ਹੋ
ਮੁੜਿਆ।

ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਭੱਜੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇਜ਼ ਕਦਮੀਂ ! ਫਕੀਰ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਰਵਾਨੀ
ਟੁੱਟ ਗਈ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੌੜਾਈਆਂ, ਹਰੀਆਂ-ਭਰੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਬਿਨਾਂ
ਕੁਝ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਾ ਪਿਆ। ਪਗਢੰਡੀ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ ਕਿਸੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫਸਲ
ਜਰਖੇਜ਼ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੁਟਿਆਰ ਉਸ ਲਾਗੇ ਜਾ ਬੈਠੀ! ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਮੁੱਠ ਖੋਹਲੀ। ਤਲੀ 'ਤੇ
ਸਲਫਾਸ ਮੁਸਕਰਾਈ! ਇਕ ਬੁੱਕ ਪਾਣੀ ਭਰਿਆ! ਸਲਫਾਸ ਮੁੰਹ 'ਚ ਸੁੱਟਣ ਦੀ
ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ! ਅਣਜਾਣ-ਅਣਡਿੱਠ ਝਪਟ ਹੱਥ 'ਤੇ ਆ ਪਈ! ਗੋਲੀਆਂ ਵਹਿੰਦੇ
ਪਾਣੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਚੁੱਕੀਆਂ, ਸਿਰ ਖੜ੍ਹੇ ਫਕੀਰ
ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਸਨੇਹ ਸੀ। "ਆਹ ਕੀ ਕੀਤੈ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ ?" ਉਸ ਦੇ ਸਵਾਲ
ਨੇ ਵੈਣ ਪਾਇਆ।

"ਤੂੰ ਕੀ ਮਰਨਾ ਮਿਥਿਐ ?" ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਿਮਰ ਸੀ। ਮੁਟਿਆਰ
ਨੇ ਮੁਖੜੇ ਦਾ ਜਲਾਲ ਤੱਕਿਆ। ਕ੍ਰੋਧ ਦਿਮਾਗੋਂ ਤਿਲਕ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ।

"ਕਿਉਂ, ਭੁੱਲ ਬੈਠੀ ? ਮੰਜ਼ਿਲੇ ਮਕਸੂਦ ਵਾਇਆ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਬਾਈਪਾਸ ਕ੍ਰੋਧ
ਐ। ਮਨੋਰਥ ਸਲਫਾਸਾਂ 'ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਚੋਂ ਮਿਲਦੈ। ਘਰ ਜਾਹ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮਾਰਗ
ਮਿਲ ਜੂ ਗਾ।"

"ਜਿਥੇ ਸਮਾਜ ਜਿਉਂਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਫਨਾ ਦਏ, ਮਜਬੂਰੀ ਜੰਮੂਰਾਂ ਸੰਗ ਨੇਚੇ ਮਾਸ,
ਪਰਵਾਜ਼ਾਂ ਜਬਰੀਂ ਕੁਤਰੀਆਂ ਜਾਣ। ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਹਸਰਤਾਂ ਹਲਾਲੀਆਂ ਜਾਣ,
ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ ਖਾਣੇ ਘਰ, ਸਿਧਾਂਤ ਖੋਰੇ ਕਿਥੋਂ ਹੋਗੇ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ ?" ਅਬਲਾ ਵਾਂਗੂ
ਨੈਣ ਵਹਿੰਦੇ ਸਨ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ.....

"ਵਿਆਹੀ ਏ ਤੂੰ ?"

"ਨਹੀਂ ਵੇ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ।"

"ਘਰ 'ਚ ਝਗੜਾ ਕਿਸ ਨਾਲ ਏ ?"

"ਮੇਰਾ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਹੈ ਈ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ।"

"ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ, ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ ਤਾਣ ਤਾਂ ਉਹੋ ਐ। ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਬੰਦਾ ਤੈਨੂੰ ਅੰਮਾ ਜਾਈ ਜਾਣ ਕੇ ਘਰ ਮੁੜਨ ਦੀ ਨਸੀਅਤ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਨੀਝ ਭਰ ਕੇ ਜੋਗੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ! ਕੁਝ ਤਲਾਸ਼ਿਆ-ਭਾਲਿਆ। ਕੁਝ ਹਕੀਕਤ ਤੇ ਕੁਝ ਮੁਆਬ ਤੱਕੇ, ਪਰ ਜਨੂੰਨ ਨੇ ਛਕੀਰੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਗੇ ਮੁਟਿਆਰ, ਪਿੱਛੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਘਰ ਦਾ ਬੂਹਾ ਲੰਘ ਗਏ, "ਮਾਫ਼ ਕਰੀਂ ਜੋਗੀ ਵੀਰਿਆ, ਤੈਨੂੰ ਸਿਆਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਕਿ ਤੂੰ ਉਹੋ ਐ.....।"

"ਜੇਹਦੀ ਤੂੰ ਹੱਥੀਂ ਹਿਛਾਜ਼ਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ?"

"ਆਹ ਰੂਪ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਇਐ ?"

"ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਰ ਭਾਵਨਾ ਮੱਤੀਏ ਕਿਥੇ ਮਕਸਦ ਢੂੰਡਣਾ ਜੋਗ, ਕਿਥੇ ਸਲਫਾਸ ? ਕਿਥੇ ਉਹ ਦਲੇਰੀ ਕਿਥੇ ਆਹ ਤਜਵੀਜ਼ ?" ਜੋਗੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ।

"ਤੂੰ ਨਾ ਅੰਦਾ, ਛੈਸਲਾ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਲਕੀਰ ਹੋ ਪੁੱਗਦਾ।"

"ਪਰ ਕਿਸ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ?"

"ਜਿਸ ਵਜ੍ਹਾ ਲਈ ਤੈਨੂੰ ਘਰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ ! ਤੂੰ ਨਾ ਆਇਓ। ਗੁਜ਼ਬ ਦਾ ਟੈਪਰੇਂਚਰ ਇਕ ਸੌ ਚਾਰ ਡਿਗਰੀ ਲੰਘ ਗਿਆ ! ਮੈਂ ਏਸ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਦੀ ਠਾਣ ਲਈ।"

"ਘਰ 'ਚ ਕੋਈ ਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਏਸ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕੀ ਮਜਬੂਰੀ ? ਕੀ ਰਹੱਸ ? ਕੀ ਤਸਵੀਰ ?"

"ਮਜਬੂਰੀ ਦੱਸਦਿਆਂ, ਛੋਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਕੇ ਤਾਂ ਕੀ ਟੁਰਜੇਂਗਾ ?"

"ਕੱਜੇ ਸਰੀਰਕ ਫੱਟਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਮਾਨਸਿਕ ਜਖਮ ਸਿਉਂ ਕੇ ਮੌਜ਼ਾਂਗਾ। ਇਹ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਤੇਰੇ ਲਈ ਛਕੀਰ ਈ ਨਹੀਂ ਤੇਰਾ ਵੀਰ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਤੇਰੀ ਤਕਦੀਰ ਬਣ ਸਕਦੈ। ਪਰ ਦੱਸ ਤੇ ਸਹੀ ਕੇਹਨੇ ਨੂੰਜੀਆਂ ਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ਹਸਰਤਾਂ ? ਕਿਨ੍ਹੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਇਹ ਮੁਆਬ ? ਕੌਣ ਧਰ ਗਿਐ ਤੇਰੀ ਤਲੀਂ ਸਲਫਾਸ ? ਮੈਥੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਛੁਪਾਈਂ। ਤੈਨੂੰ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਨਿਆਂ ਦਿਵਾਉਂ, ਇਹੋ ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਅਹਿਦ ਐ !

"ਲੈ ਸੁਣ ਮਾਜ਼ਰਾ ਕੀ ਐ ! ਸਾਡਾ ਪਿਓ ਦੋ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਐ। ਵਿਧਵਾ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਤਾਂ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਲ ਪੜਾਈਆਂ। ਵਿਆਹੀ ਮੈਥੋਂ ਵੱਡੀ, ਬਹਿਨੋਈ ਦਾ ਦਿਲ ਆ ਗਿਆ ਮੇਰੇ 'ਤੇ। ਕੁਆਰੀ ਸੇਜ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਵਾਹੁ ਲਗਾਈ ਪਰ ਤਮਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਠੁੱਸ ! ਆਖਿਰ ਮਜਨੂੰ ਜਿੰਦ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਅੱਜ ਜਰ, ਜ਼ੋਰੂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਉਹ ਇਕੋ ਤੀਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਿਕਾਰ ਢੁੰਡਣੇ ਚਾਹੁੰਦੇ! ਉਹਦੀ ਇਕ ਅੱਖ ਸਾਡੀ ਵਿਰਾਸਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਮਾਂ ਦੇ ਖਾਤੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮ ਤੇ ਐ! ਏਦੂੰ ਅਗਲੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੇਰੀ ਤਬਾਹੀ ਐ, ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੈ ਆਂਵਦੈ ਨਿਖੱਟ,

ਕਮਲੇ ਤੇ ਗੂਠਾ ਖੋਰ ਭਰਾ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਦਿਵਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਂਵਦੀ ਰਖੇਲ ਬਣਾਉਣਾ ਤੇ ਏਸੇ ਆੜ 'ਚ ਹੋਈ ਹੱਤਕ ਦਾ ਬਲਦਾ ਲੈਣਾ ।"

"ਹੂੰ! ਮਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਇਨਸਾਫ਼-ਪ੍ਰਸਤ ਨਹੀਂ ?"

"ਇਨਸਾਫ਼-ਪ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਖਾਮੋਸ਼! ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਤੇ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਤਲਾਕ ਦੇ ਡਰਾਵਿਆ ਤੋਂ ।"

"ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਦਾ ਰੋਲ ?"

"ਦਿਉਰ-ਭੈਣ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਖਫ਼ਾ ਪਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਪਤੀ ਦੇਵ ਵੱਲ ।"

"ਤੇਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਕੀ ਐ ?"

"ਉਹਦੀ ਮਹਿੰਦੀ ਤਲੀਆਂ 'ਤੇ ਲਾਵਾਂ ਜਿਹਦੀ ਮੈਂ ਮੁਹੱਬਤ ਹਾਂ ।"

"ਤੂੰ ਵਰ ਖੁਦ ਲੱਭਿਐ ?"

"ਇਹੋ ਫੈਸਲੇ ਨੇ ਤੇ ਢਿੱਡੀ ਪੀੜਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ। ਬੋਨਸ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ 'ਚ ਸ਼ਰੀਕ ਕੌਣ ਝੱਲਦੇ ? ਮਾਮਲਾ ਲੱਭੂ ਇਕੱਲਿਆਂ ਖਾਣ ਦਾ ਐ ਨਾ ਕਿ ਫਿਕਰ ਭਰਾ ਦਾ ਘਰ ਵਸਾਉਣ ਦਾ! ਮੇਰੇ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਮਾਂ ਖੁਸ਼, ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਏ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦਿਲੋਂ ਮੁਹੱਬਤ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਐ। ਗ੍ਰਹਿਸਤ 'ਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਸਾਡਾ ਸਾਂਝਾ ਫੈਸਲਾ ਐ ।"

"ਤੂੰ ਜੋ ਲੋੜਿਆ ਤੈਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ, ਹਰ ਭਾਣੇ ਮਿਲੇਗਾ। ਉਹ ਕਦੇ ਨੀ ਹੋਊ ਜੋ ਤੇਰਾ ਜੀਜਾ ਚਾਹੁੰਦੈ ।" ਛਕੀਗੀ ਦਾਮਨ 'ਚੋਂ ਕੋਬਰਾ ਫੁੰਕਾਰਾ ਵੱਜਿਆ। ਕੁੜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਖਿੜ ਗਿਆ, "ਪਰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਏਗਾ ?"

"ਇਹ ਸਿਰਦਰਦੀ ਤੇਰੀ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਐ। ਆਹ ਫੈਸਲਾ ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਲਿਐ ?"

"ਗਾਤੀਂ ਪਏ ਉਹਦੇ ਕਲੋਸ਼ੋਂ ਖਫ਼ਾ ਹੋ ਕੇ! ਕਹਿੰਦੈ, ਚਹੁੰ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਛੁਹਾਰਾ ਲਾ ਦਿਓ। ਵਰਨਾ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਲਿਖਵਾਉ। ਮਜਬੂਰ ਮਾਂ ਦੀ ਹਾਮੀ ਮੇਰੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਆਸਾਂ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਰੋੜ੍ਹ ਗਈ! ਮੈਂ ਉਸ ਘਰ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਥੇ ਸਦਾ ਬਹਿ ਨੀ ਸਕਦੀ, ਸੁੱਚੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਕਲੰਕੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹੋ ਰਾਹ ਲੱਭਿਐ..... ।"

"ਪਿਆਰ ਤੋੜ ਚੜ੍ਹੇਗਾ, ਵਾਅਦਾ ਅੰਜ਼ਾਮ ਲਏਗਾ। ਤੇਰੇ ਵੀਰ ਦਾ ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਵਾਅਦਾ ਏ। ਉਂਝ ਪੁਲਸੀਆ ਏਸ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਕਿੰਨਾ ਕੁ. ਗੰਬੀਰ ਏ ?"

"ਮੈਥੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦੈ। ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਅਧਿਕਾਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਵਿਵਾਦ ਮੈਥੋਂ ਪਿਆਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਹ ਰਿਹੈ ।"

"ਮੈਂ ਜਿਉਂਦੇ-ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਖੋਣ ਦਿਆਂਗਾ ।"

"ਫਿਰ ਮੈਂ ਅੰਤਿਮ ਸੁਆਸ ਤੱਕ ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਬਣ ਕੇ ਰਹਾਂਗੀ ।"

"ਸੂਰਮੇ ਬੇਗਾਨੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਭੈਣਾਂ ਈ ਸਮਝਦੇ ਆਏ ਨੇ। ਪਰ ਕਿਵੇਂ ਨਿਭੇਗਾ ਇਹ ਰਿਸਤਾ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਰਦੀ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਭਰੌੜਿਆਂ ਦਾ ?"

"ਸੁੰਨੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਸੂਹੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਆਤਮਾ ਲਈ ਸੁੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਤਮਾਮ
ਫਰਜ਼ਾਂ-ਗਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਗਾਹ ਮਾਰੇਗੀ।"

"ਮੈਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਬੂਲ ਏ।"

"ਹੁਣੇ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਆਂ ?"

"ਰੱਖੜੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਨਿਤਾਣੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਰਿਵਾਇਤ ਏ। ਮੈਂ
ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਪਰ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਤਸਦੀਕ ਕਰਵਾਉਣ ਤੇ ਤੇਰੀ
ਖਾਹਿਸ਼ ਬੁਲੰਦੀ ਲਈ ਰੱਖੜੀ ਜ਼ਰੂਰ ਤੈਬੋਂ ਬੰਨ੍ਹਾਵਾਂਗਾ, ਤੇਰੇ ਮਾਹੀ ਸਾਹਵੇਂ। ਮਾਂ ਕਿਥੇ
?"

"ਗਈ ਏ ਕਿਧਰੇ ?"

"ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵੀ ਆਵਾਂਗਾ ਪਰ ਤੂੰ ਆਂਵਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਾ
ਛੁਪਾਈਂ।"

"ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸ ਦਿਆਂਗੀ! ਉਹ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਹੋਏਗਾ।"

"ਲਿਆ ਮੈਨੂੰ ਆਂਵਦੇ ਜੀਜੇ ਦਾ ਪਤਾ ਨੋਟ ਕਰਵਾ।" ਕੁੜੀ ਨੇ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ
ਲਿਖਿਆ ਐਡਰੈਸ ਫੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ, "ਨਤੀਜਾ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮਿਲਜੇਗਾ। ਪਰ ਆਂਵਦਾ
ਨਾਂਅ-ਤਾਂ ਤੂੰ ਦੱਸਿਆ ਈ ਨੀ ?"

"ਹਰਪਾਲ ਕੌਰ।"

"ਕੀ ਕਰਦੀ ਐ ?"

"ਸਟਾਫ ਨਰਸ ਦਾ ਕੌਰਸ।"

"ਸਮਾਜ ਏਡੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਤੁਲਿਐ ? ਸਮਾਜੀ
ਕੰਡਿਆਂ ਨੇ ਕੋਮਲ ਕਲੀਆਂ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾ ਕਦੇ ਕੀਤੀ ਐ? ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ
ਲੋਹੇ ਦੇ ਹੱਥ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ।"

ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ।

ਉਹ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਡਰਾਉਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਕੀਲ ਕੇ।
ਅਵੱਲੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿਚ ਕੁੜੀ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਘੁੱਟ ਘੁੱਟ ਕਾਲਜੇ ਲਾ ਰਹੀ
ਸੀ ਆਪਣੇ ਕੁਆਰੇ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਤਸਵੀਰ.....।

ਕਾਂਡ ਅੱਠਵਾਂ

ਰਾਤ ਅੱਧੀ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਘੂਕਰ ਨੀਂਦ ਸੁੱਤੇ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਲੂਣ ਜਗਾਇਆ, "ਉਠ ਉਏ ਮਚਲੇ ਜੱਟਾਂ ਜੱਗਿਆ, ਟੁਰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਉ ਬੂਹਾ ਵੱਜਿਆ।"

ਹੈਰਾਨ ਜੱਗਾ ਅੱਭੜਵਾਹਾ ਹੋ ਉਠਿਆ। ਆਖਿਰ ਕੁਵੇਲੇ ਦੀ ਆਮਦ ਨੇ ਇਹੋ ਰੰਗ ਵਿਖਾਉਣਾ ਸੀ, "ਉਏ ਤੂੰ ਮੁੜਨ ਦਾ ਨਾਉਂ ਈ ਰੱਖਿਆ ਕੰਜਗਾ ! ਰਿਹਾ ਕਿੱਥੈ ?"

"ਮੌਤ ਫੜ੍ਹ ਲੈ ਗਈ ਸੀ, ਮਸਾਂ ਚੋਰ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੇ ਆਇਆਂ। ਹੌਲੀ ਬੋਲ ਮਤੇ ਕੋਈ ਸੁਣ ਨਾ ਲਏ।" ਘਬਰਾਏ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਰਸਮੀ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਉਝ ਜੱਗੇ ਤੋਂ ਕੀ ਗੁੱਝਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਭਗੋੜਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਈ।

"ਤੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਉਸ ਬੰਨ੍ਹੇ ਲੈ ਤੁਰਿਐਂ, ਜਿਧਰੋਂ ਸੱਤੇ ਨੂੰ ਵਰਜਦਾ ਸੈਂ ? ਜੱਗਾ ਹੈਰਾਨ ਸੀ।

"ਜੇਹਨੂੰ ਕੱਤੇ ਵੀ ਮੂੰਹ ਮਾਰ ਕੇ ਨੱਕ ਚੜਾਉਣ, ਉਹ ਜਿੰਦਗੀ ਮੈਂ ਨੀ ਜੀਓ ਸਕਦਾਂ! ਜਿਸ ਬੰਨ੍ਹੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਸ ਚਮਕੀ, ਮੈਂ ਹੋ ਤੁਰਿਆਂ।"

"ਏਸ ਕੂਟ ਪੈਰ-ਪੈਰ 'ਤੇ ਮੌਤ ਆਸੀਆਂ ਪੌਂਦੀ ਐ ?"

"ਮੌਤ ਤੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਡਰਦੈ ਜੱਗਿਐ ਪਰ ਬਿਪਤਾ ਹੱਥੋਂ ਹਲਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਮੌਤ ਈ ਮੰਗਦੈ! ਮੈਂ ਏਸੇ ਹਕੀਕਤ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਲੜਾ ਕੇ ਮਰਦਿਆਂ ਅੱਕ ਚੱਬ ਲਿਐ।"

"ਉਸ ਭਲੇ ਸੱਜਣ ਦਾ ਤਾਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰ ਆਂਦਾ ਜੀਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਜਬਾੜੇ 'ਚੋਂ ਕੱਢਿਐ।"

"ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆਇਆਂ। ਦੱਸ ਉਹ ਕੱਲਾ, ਕਿਥੇ ਤੇ ਕਦੋਂ ਮਿਲ੍ਹੇ ?"

"ਦੱਸ ਦਿਆਂਗਾ ਪਰ ਕੀ ਖਾਏਂਗਾ ? ਟੁੱਕ ਪਿਆ ਹੋਣੈਂ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਜਗਾ ਲਾਂ ?"

"ਦੜ ਵੱਟ, ਕੇਰਾਂ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਹੱਡੋਂ ਬਕੇਵਾਂ ਤੇ ਲਾਹ ਲਵਾਂ।"

ਜੱਗੇ ਨੇ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕੀਤਾ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਧੋਤਾ। ਟੁੱਕ ਖਾਣ ਉਪਰੰਤ ਲੇਟ ਗਏ। "ਤੂੰ ਘਰੇ ਨੀ ਗਿਆ ?"

"ਨਹੀਂ।"

"ਕਿਉਂ ?"

"ਸੋਚਿਐ ਏਦਾਂ ਈ ਵਾਹ ਬਣ ਕੇ ਗੋੜਾ ਘੱਤ ਆਵਾਂਗਾ ਪਰ ਨੀ ਸਬੱਬ ਜੁੜਿਆ ।"

"ਪਰ ਜਦੋਂ ਜਾਏਂਗਾ ਤਾਂ ਜਲਾਲ 'ਚ। ਤੇਰੇ ਭਰੌੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲਦਿਆਂ ਈ ਜੈਲਦਾਰ ਨੇ ਖਰਲਾਂ 'ਚ ਪੁਲਿਸ ਚੌਂਕੀ ਬਣਵਾ ਲਈ ਐ ।"

"ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਨੇ ਦੱਸਿਐ ?"

"ਪਿਛਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਕੋਲ ਹੋ ਕੇ ਆਇਆਂ ।"

"ਉੱਝ ਤੇ ਉਹ ਤਕੜੈ ?"

"ਹਾਂ!" ਜੱਗੇ ਨੇ ਰਸਮੀ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਉਪਰੰਤ ਮਿੱਟੀ ਮੋਹ ਜਸਬੀਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣ-ਦੱਸਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਝਪਟ ਮਾਰ ਖੋਹ ਲੈ ਗਿਆ।

"ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਦੋਵੇਂ ਪੁਲਸੀਏ ਯਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਲਈ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ! ਕਿਸੇ ਤਿਉਹਾਰ ਜ਼ਗੀਏ ਬਸਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਨੂਜ਼ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਇਕ ਦੋ ਨਾਕਿਆਂ 'ਤੇ ਹੋਈ ਚੈਕਿੰਗ ਜੱਗੇ ਦੇ ਜੁਆਬਾਂ ਦੇ ਤੇ ਅਡੈਂਟੀਕਾਰਡ ਤੱਕੋਂ ਸੀਮਤ ਰਹੀ।

"ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਘਰ ਮਿਲ ਵੀ ਪਉ ਜੱਗਿਆ ?"

"ਨਹੀਂ! ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ! ਛੁੱਟੀ ਇਕ ਅੱਧੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ, ਥੌਰੇ ਉਹਦੀ ਮਹਿਬੂਬ-ਮੰਗੇਤਰ ਆਈ ਹੋਏ।" ਨੈਣੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਯੱਕਦਮ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਵੱਜਿਆ।

"ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਮੰਗੇਤਰ ਸਾਹਵੇ ਆਂਵਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਕਿਵੇਂ ਕਰੂੰ? ਉਹ ਕੀ ਸੋਚੂ, ਮਾਹੀ ਪੁਲਿਸ ਵਰਦੀ 'ਚ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇਦਾਰ ਏ ?"

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਦਿਆਂ ਸਵੈ-ਖੋਡ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ।

"ਏਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੋਈ ਨੀ ਕੁੜੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਿਆਣੀ ਏ। ਸੱਚ ਪੁੱਛੇ ਉਹਦੇ ਵਸਲਾਂ ਜ਼ਗੀਏ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ 'ਚ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵੱਡੀ ਐ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਬੇਇਲਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਉਹਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਤਰ ਹਾਂ।"

ਮੁਲਾਕਾਤ ਮੌਕੇ ਅਨੌਖਾ ਸਬੱਬ ਵਰਸਿਆ! ਸਮੁੱਚਾ ਵਸਲ ਹੈਰਾਨੀ 'ਚ ਵਗ ਰੁੜਿਆ। ਦੰਗ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿ ਗਏ ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਹਰਪਾਲ, "ਉਹੀ ਨੌਜਵਾਨ ਜੋ ਕਦੇ ਮੈਂ ਵੀਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ? ਜੇਹਦਾ ਜ਼ਖਮ ਕੱਜਿਆ ਸੀ? ਜੋ ਛਕੀਰ ਬਣ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਸੀ?"

"ਹਾਂ ਉਹੀਓ ਕੁੜੀ ਜੀਹਦੀ ਤਲੀ ਤੋਂ ਸਲਫਾਸ ਚੁੱਕੀ ਸੀ? ਜੀਹਨੇ ਜਿੰਦ ਬਚਾਈ ਸੀ?" ਜੁਬਾਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਹੀ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਕਰ ਗਈਆਂ।

"ਧੰਨਵਾਦ ਭਰਾਵਾਂ ਤੂੰ ਨਾ ਬਹੁੜਦਾ, ਅੱਜ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦੈ।" ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਰੂਬੀ ਨੂੰ ਗੱਲਵੱਕੜੀ 'ਚ ਲਿਆ।

"ਤੀਜੇ ਥਾਂ ਡਰਜ਼ਾਂ ਲਈ ਖਤਰੇ ਕੌਣ ਸਹੇਝਦੈ, ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਕੱਧ ਈਢਾਹਾਤੀ।"

"ਅਹਿਸਾਨ ਕਾਹਦੇ ਯਾਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਯਾਰੀ ਪੁਗਾਈ ਏ। ਧੰਨਵਾਦ ਤਾਂ ਜੱਗੇ ਜੱਟ ਦਾ ਕਰਨਾ ਬਣਦੈ।" ਲੋਰ 'ਚ ਰੂਬੀ ਜੱਗੇ ਵੱਲ ਤੱਕ ਮੁਸਕਰਾਇਆ।

"ਪਰ ਸੱਜਣਾਂ ਤੈਬੋਂ ਭਾਰਾ ਕਰਜ਼ ਭੈਣ ਦਾ ਵੀ ਐ। ਜੇਹਨੇ ਤੇਰੀ ਵੱਡਾ ਨੂੰ ਸਿਉਂ ਸਿਉਂ ਪਾਲਿਆ।"

"ਗੁਸਤਾਖੀ ਮਾਫ਼ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਇਲਮ ਮੈਨੂੰ ਏਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਈ ਹੋਇਐ।"

"ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰੋ ਵੀਰ ਦਾ ਸਾਡਾ ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤਾ ਏਹਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸਦਕਾ ਈ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਿਐ।" ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਦਲੀਲ ਵਿਚੋਂ ਵਕਾਲਤ ਕਰ ਗਈ, "ਵੀਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਮੈਂ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ।"

"ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੋੜ ਚੜ੍ਹ ਰਿਅ ?"

"ਹਾਂ।"

"ਕੀ ਆਂਹਦੈ ਜੀਜਾ ਸ੍ਰੀ ?"

"ਆਖਦੈ ਤੂੰ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮਾਰਨ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿਵਾਉਣੀ ਏ। ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਛੁਡਾ, ਨਾਂ ਮੈਂ ਮੰਗਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਨਾ ਪੈਸਾ ਤੇ ਨਾ ਜ਼ਮੀਨ। ਨਾ ਹੀ ਮੁੜ ਪਾਵਾਂਗਾ ਘਰ ਪੈਰ ! ਸੱਚ ਪੁੱਛਦੈ ਮੈਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਮਿਲ ਗਈ! ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਈ! ਮੇਰੇ ਸੁਧਨੇ 'ਤੇ ਮੇਰੀ ਮੁਹੱਬਤ।"

"ਇਸ ਬਦਲੇ ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ।" ਰੂਬੀ ਨੇ ਵੀ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ।

"ਪਰ ਸੱਜਣਾਂ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਭਰਾ ਕਹਿ ਕੇ ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾ ਧੋ, ਏਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਵਸੀਅਤ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹਰਪਾਲ ਨਾਲ ਕਰਵਾ ਬੈਠਾ, ਤੂੰ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਹ, ਅਸੀਂ ਸਾਂਝੇ ਪੰਧ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਲਹੂ ਦੇ ਸਿਰਜੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਤਸਦੀਕ ਕਰੀਏ।"

"ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਇੰਤਰਾਜ਼ ਹੋ ਸਕਦੈ, ਕਿਉਂ ਪਾਲ ?"

"ਮੈਨੂੰ ਵਰ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀਰ ਚੁਣਨ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਏ ! ਪਰ ਵੀਰਿਆਂ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਅੱਜ ਰੱਖੜੀ ਵੀ ਏ ?"

"ਜੇਹਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਰੱਖਣੀ ਬਨ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਮੈਂ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਹ ਵੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਇਹ ਸਧਰ ਵੀ ਪੂਰ ਲੈ।"

ਹਰਪਾਲ ਨੇ ਅਣਗਿਣਤ ਖੁਆਬਾਂ ਸੁਧਰਾਂ-ਹਸਰਤਾਂ ਨਾਲ ਗੁੰਦੀ ਰੱਖੜੀ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਸਭ ਚਿਹਰੇ ਖਿੜ ਉਠੇ! "ਅੱਡ ਪੱਖ ਏ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ-ਮਕਸੂਦ ਸਾਹਵੇਂ ਰੂਬੀ ਵੀ ਵਰਦੀ ਬੰਦੂਕਾਂ ਤਾਣ ਖਲੋਤੀ ਏ, ਪਰ ਜਿਥੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਦੀ ਏ, ਉਹ ਮੰਜ਼ਿਲ ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਏ। ਡਰਜ਼ਾਂ-ਗਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ, ਰੂਬੀ ਉਸ ਜੋਤ 'ਚ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਬਾਜ਼ੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰ ਗਿਅੈ, ਪਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਜੋਤ ਸਦੀਵੀ

ਸੂਰਜ ਬਣੋ। ਲੈ ਹਰਪਾਲ ਮੈਂ ਏਸ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਅੰਗੂਠਾ ਲਾ ਦਿੱਤੇ।" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਰੱਖੜੀ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਸੰਗ ਛੁਹਾ ਕੇ ਚੁੰਮਣ ਭਰਿਆ।

"ਵਾਹ ਵੀਰਿਆ! ਕਿਆ ਬਾਤ, ਕੀ ਜਵਾਬ? ਰੱਬ ਨੇ ਭੁਲੇਖੇ 'ਚ ਤੈਨੂੰ ਕਲਮ ਦੀ ਥਾਂ ਬੰਦੂਕ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ।" ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਸਿੱਕ ਪੁੰਨਿਆਂ ਵਾਂਗੁੰ ਆਲਿਸ਼ਕੀ।

"ਆਜ਼ਾਦ ਉਡਾਰੂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ 'ਚ ਪਾਲਣਾ ਏਥੈ। ਡਾਹਢਾ ਵਕਤ ਰੰਗ ਵਟਾ ਜੇ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰੂੰ ਜਸਬੀਰ?" ਜੱਗੇ ਦੀ ਰਾਏ ਦਾ ਪੱਖ ਅੱਡ ਸੀ।

"ਮੈਂ ਹਰਪਾਲ ਰੂਬੀ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਨੀ ਛੁਪਾਇਆ ਤੇ ਮੇਰਾ ਅਹਿਦ ਏ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਮੇਰਾ ਲਹੂ ਰਿਸੇਗਾ।"

"ਮੂੰਹ ਬੋਲੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਸੇਕ ਪੁੱਜ ਕੇ ਲੱਗਦੈ।"

"ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਾਹਵੇ ਸਭ ਸੇਕ ਸੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਐ।" ਰੂਬੀ ਦੀ ਵੋਟ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਵੱਲ ਭੁਗਤੀ! ਜੱਗੇ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦਮ ਤੋੜ ਗਈ। ਮਹਿਬੂਬ-ਮਹਿਰਮ ਤੋਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ 'ਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਏ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਦੋਵਾਂ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਸੀ, ਉਝ ਵੀ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਵੇਦਨਾ ਦੇ ਝਿਜੋੜੇ ਸਨ ਦੋਵੇਂ।

"ਖੂਹ ਨਈਂ ਮਿਲਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸੂਹਾ ਕਰੇ ਤੋੜ ਚੜਾਵੇ।" ਜੱਗੇ ਨੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਕੱਜ ਦਿੱਤਾ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੱਗੇ ਤੋਂ ਉਧਾਰੇ ਪੈਸੇ ਲਈ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਵਜੋਂ ਸੂਟ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਰ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਲੰਮੇਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਦਿਲੋਂ ਇਬਾਦਤ ਵੀ ਕੀਤੀ।

"ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜੇਠਾ ਸੁਪਨਾ ਪੂਰਨ ਵਾਲਿਆਂ, ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਲਈ ਹਰ ਹਨ੍ਹੇਗੀ ਨਾਲ ਆਢਾ ਲਾਵਾਂਗੀ।"

ਵਿਛੜਨ ਵੇਲੇ ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਸੂਹੀ ਮੁਸਕਾਨ 'ਚੋਂ ਜਸਬੀਰ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਕਲੇ ਸਨ, ਇਹ ਬੋਲ।

"ਅਣਗਿਣਤ ਪੱਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਿਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਖੰਡ-ਖੀਰ ਹੋ ਗਿਆ?" ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਹੈਰਾਨੀ ਧੜਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਕਾਂਡ ਨੌਵਾਂ

ਰਾਤ ਦੀ ਤਨਹਾਈ ਬਹੁ-ਸੰਗੀਨ ਸੀ। ਸੁਨੇ ਆਸਮਾਂ, ਰੁਮਕਦੀ ਪੌਣ, ਟਿਕੀ ਰਾਤ 'ਤੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨੈਣੀ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਆਗੋਸ਼ 'ਚ ਹੁਭਕੀਆਂ ਭਰ ਰਹੀ ਸੀ, "ਇਹ ਕਿਉਂ ਹੋਇਐ ? ਕਿੰਝ ਹੋਇਐ ? ਏਸ ਗੁਨਾਹ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਕੌਣ ? ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾਂ ਪਰ ਏਸ ਅੰਧਕਾਰ ਵੱਲ ਪੈਰ ਧਰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਨੀ ਕੁਝ ਸੋਚਿਆ, ਮੇਰੇ ਹਿਜਰ, ਮੇਰੀ ਇੰਤਹਾ ਬਾਰੇ ?"

ਲੁੱਟੀ ਪੁੱਟੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਡਾਹਢਾ ਖੈਫਨਾਕ ਜ਼ਖਮ ਸ਼ਿਕਵਿਆਂ 'ਚੋਂ ਰਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ।

"ਬਿਨਾਂ ਬੀਜੇ ਅੱਕ ਉੱਗ ਪਿਐ ਨੈਣੀ, ਵਕਤ ਦੇ ਮਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਗਾਸੀ ਬਣਨਾ ਪੈ ਗਿਐ। ਵਸਦੇ ਬਾਗਾਂ 'ਚੋਂ ਬੁਲਬੁਲਾਂ ਉੱਡਾ ਕੇ ਉੱਲੂਆਂ ਨੂੰ ਨਿਉਂਦੇ ਕੌਣ ਦੇਂਦੈ ? ਪਰ ਵਾਪਰੀ ਸੁਣੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਵਿਥਿਆ ਦਾ ਹੁਭਕੀਆਂ ਹੀ ਜਵਾਬ ਸਨ।

"ਮੇਰੀਏ ਰਾਣੇ ਹੁਣ ਬੀਤਿਆ ਵਿਸਾਰਨ, ਭਵਿੱਖ ਸੰਵਾਰਨ 'ਚ ਈਕੀ ਸਾਂਝਾਂ ਛੁਪੀਆਂ ਨੇ। ਹੰਭਲੇ ਬਾਝੋਂ ਏਦਾਂ ਹੱਲ ਕੋਈ ਨੀ।" ਮਜਬੂਰ ਮੁਕੱਦਰਾਂ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜ ਲਏ।

ਨੈਣੀਂ ਕੁਝ ਸੰਭਲੀ ! ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਨੈਣ ਪੂੰਝਦੀ ਬੋਲੀ, "ਸੁੱਚੇ ਮੌਤੀ ਪੂੰਝਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਿਸ਼ਨ ਮੁਹੱਬਤ ਲਈ ਦੱਸ ਮੈਂ ਕੀ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਾਂ ?"

"ਤੂੰ ਮਿਸ਼ਨ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਤਕ ਦੋਵੇਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਤੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਆਵਦੇ ਜੁੰਮੇ ਲੈਨੀ ਆਂ ?"

"ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਂਭ ਲਾਂਗੀ।"

"ਫਿਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਵਹੀ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ ਮੈਂ ਪੂੰਝ ਦੇਓ।" ਨੈਣੀ ਦੇ ਮਸਤਕ 'ਤੇ ਮੇਲੂਦੀਆਂ ਲਟਾਂ ਸੰਵਾਰਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸ਼ਿੱਦਤ ਪ੍ਰਗਟਾਈ।

"ਬਿਰਧ ਤਨ ਸਾਂਭੇ ਜਾਣਗੇ। ਜੁੰਡਲੀ ਦਾ ਸਿਰ ਬੁੱਕਿਆ ਵੀ ਧੋ ਹੋਜੂ ਪਰ ਸੰਤਰ 'ਚ ਭੁਜਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਕੌਣ ਬੇਲੀ ?"

"ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰ ਵਸਲੋਂ ਵੱਧ ਹਿਜਰ ਈ ਚਾੜ੍ਹਦੈ।"

"ਫਿਰ ਝੋਰਾ ਕਾਹਦੈ ?"

ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਵੱਜਦੀਆਂ ਹੁਭਕੀਆਂ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਪਥਰਾਅ ਨੇ ਬਾਹਵਾਂ ਦੀ ਜਕੜ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਲਿਪਤ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ 'ਚ ਰੂਹਾਂ ਮਦਹੋਸ਼ ਸਨ।

ਸੀਤ ਫਿਜ਼ਾ ਦੀ ਆਬਸ਼ਾਰ ਜਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੰਘਣੀਆਂ ਕਿਕਰਾਂ 'ਚੋਂ ਚੰਨ ਝਾਤੀਆਂ ਪਾ-ਪਾ ਮੁਸਕਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੇਖੌਫ਼ ਵਹਿਣੀ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ, "ਝੱਲੀਏ ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੰਜ਼ਲ ਦਿਸਦੀ ਏਂ ਤਾਂ ਦੱਸ, ਆਪਾਂ ਉਸ ਕੂਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਆਂ ? ਜੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਮੁਹੱਬਤ ਗੋਲੀ ਸੀਨੇ ਸਹਿਣ ਦਾ ਈ ਨਾਂਅ ਏਂ, ਹਿੱਕ ਤਾਂ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਏ !"

ਦਿਲ 'ਚ ਸੂਲ ਖੁੱਭੀ। ਨੈਣੀ ਅੱਭੜਵਾਹੀ ਹੋ ਉਠੀ ! ਇਕ ਪਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਡੂੰਘੀ ਡਾਹਢੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਲਿਪਤ ਸੀ। ਫਿਰ ਜਸਬੀਰ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਮੁੜ ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਆ ਗਈ।

"ਕਾਸ਼! ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਾਂਗੂੰ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਤਕਦੀਰ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੁੰਦਾ, ਨੌਬਤ ਅਧੂਰੇ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਨਾ ਰੁਕਦੀ, ਪਰ ਸੰਪੂਰਨ ਮਕਸਦ-ਮੁਕਾਮ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਤੈਬੋਂ ਬੱਝਣੀ ਏਂ! ਤੂੰ ਮਿਸ਼ਨ 'ਚ ਹੱਸ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਈ, ਮੈਨੂੰ ਕੰਡਿਆਲਾ ਪੰਧ ਛੁੱਲ ਲੱਗੇਗਾ, ਅਗਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸੌਖਲੇ ਪੈਂਡੇ 'ਚ ਤੇਰੇ ਹੱਝੂ ਰੋੜਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਚੁਭਣਗੇ। ਚੰਗਾ-ਮੰਦਾ ਫੈਸਲਾ ਤੇਰੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਈ ਸੁਣਾਉਣੈ !"

ਚੰਨ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਨਾਲ ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਆਲੋਕਾਰ ਰਵਾਨੀ ਚਮਕੀ। ਕੁੰਜ ਦੀ ਡਿੱਗੀ ਧੋਣ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਉਤਸ਼ਾਤ ਸਹਾਰੇ ਅੰਗੜਾ ਉਠੀ।

"ਤੇਰੀ ਦਾਅਵਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਏ ਜਸਬੀਰ। ਤੇਰਾ ਮਿਸ਼ਨ ਤੈਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਨੈਣੀ ਦਾ ਹਰ ਕਦਮ ਤੇਰੀ ਪੈੜ 'ਤੇ ਹੋਏਗਾ।" ਨੈਣੀ ਦੀ ਡੈਰਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਦੀ ਕਿਨਾਰਾਕਸ਼ੀ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਹੌਲਾ, ਮੁਖੋਂ ਸੂਹਾ ਕਰ ਗਈ।

"ਫਿਰ ਏਸ ਪ੍ਰੀਤ ਲਬਰੇਜ਼ ਪਾਕਿ ਖਾਕ ਦਾ ਤਿਲਕ ਮੇਰੇ ਮਸਤਕ 'ਤੇ ਹੱਥੀਂ ਲਗਾ ਦੇਹ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਾਂਗੇ, ਓਦਣ ਜਿੱਦਣ ਜੁੰਡਲੀ ਸ਼ਸ਼ਾਨੀਂ ਸੁੱਤੀ ਹੋਏਗੀ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਇਕ ਜਿੰਦ, ਮਨੋਰਥ ਦੋ। ਤੂੰ ਆਂਵਦੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਸ ਕੂਟ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰ ਜਿਧਰ ਤਿੰਨ ਜਿੰਦੜੀਆਂ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਏ। ਦੂਜੀ ਲਹੂ ਰੱਤੜੀ ਉਹ ਕੂਟ ਜੀਹਦੇ 'ਤੇ ਗਜ਼ਬ-ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਉਕਰਿਐ। ਉਧਰ ਮੈਂ ਜਾਵਾਂਗਾ।"

ਨੈਣੀ ਨੇ ਭੋਇਂ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਮਿੱਟੀ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਮਸਤਕ 'ਤੇ ਲਗਾਈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾਈ ਨਾ ਕੰਬੀ, " ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇਹੋ ਆਂਹਦੈ ਨੈਣੀ ਤੂੰ ਜਿਸਮੇ ਵਿਛੜਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੇਰੀ ਰੂਹ 'ਚ ਵੱਸੇਗੀ।"

"ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ! ਮੁਸ਼ਕਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਦਤ-ਸਿਦਕੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਖੇੜ ਸਕਦੀਆਂ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਜ਼ਖਮ-ਸਿਤਮ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਤਾਉਣ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ ਵੀ ਉਡੀਕਿਐ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਡੀਕਾਂਗੀ ਸੁਆਸ-ਦਰ-ਸੁਆਸ। ਜਨਮ ਦਰ ਜਨਮ!!!" ਕੁਝ ਪਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬਰ-ਬਰ ਕੰਬਣ ਵਾਲੇ ਪਤਲੇ ਸੁਰਖ ਗੁਲਾਬੀ ਬੁੱਲ੍ਹ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਹੱਥ ਚੁੰਮ ਰਹੇ ਸਨ।

"ਜੇ ਸੁਰਖ ਪ੍ਰਭਾਤਾਂ ਨਾ ਰਹੀਆਂ ਤਾਂ ਸੂਫ਼ ਰਾਤਾਂ ਵੀ ਕਿਥੋਂ ਗਿਣਗੀਆਂ ? ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਘੁੱਟ-ਕਾਲਜੇ ਲਾ ਲਿਆ। ਪਹੁੰਚ ਛੁਟਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਅੰਬਰ

'ਤੇ ਚੰਨ ਜੁਦਾਈਆਂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬਹਿਬਲ ਸੀ, "ਤੂੰ ਹੁਣ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ ਨੈਣੀ ?" ਦਿੜ੍ਹਤਾ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਰਹੇ ਬਿਰਹਾ-ਵਿਛੋੜੇ ਨੂੰ ਜਿਹਨ 'ਚ ਘੁੱਟਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

"ਨਹੀਂ ਮਹਿਰਮ! ਜਿਥੇ ਡਿਊਟੀ ਲਗਾਈ ਏ, ਉਥੇ ਖੁਦ ਛੱਡ ਆ।" ਉਹ ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਲੈ ਤੁਰਿਆ।" ਡਰ ਸੀ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿੱਦ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਜੁਦਾਈ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਦਿਲ ਖੁਰਿਆ ਵੀ ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਸੰਭਲ ਗਿਆ, "ਅੱਛਾ ਜਸਬੀਰ।"

ਨੈਣੀ ਨੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਨਾ ਸਹਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਨੈਣੀ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਹਬੇਲੀਆਂ ਘੁੱਟਦਿਆਂ ਚੁੰਮਣ ਭਰੇ, "ਇਹ ਸਦੀਵੀ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਮਹਿੰਦੀ ਉਡੀਕਣਗੀਆਂ ਜਸਬੀਰ।"

"ਪਰ ਫਿਕਰਾਂ 'ਚ ਫਰਜ਼ ਨਾ ਸੁੰਗੜੇ ?"

"ਜਨੂੰਨਾਂ ਲਈ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।"

ਚਮਕਦੇ ਨੈਣ ਅੰਧਕਾਰ 'ਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ। ਜਸਬੀਰ ਬੁੱਤ ਬਣ ਖਲੋਤਾ ਰਿਹਾ। ਖਿਆਲ ਆਇਆ, ਨੈਣੀ ਨਾਲ ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ? ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਗੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨੈਣੀ ਹੀ ਨਿਭਾ ਦੇਂਦੀ? ਸਾਂਝੇ ਦਰਦ, ਸਾਂਝੀਆਂ ਤਾਂਘਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਮੌਜੂਦੇ ਐ। ਘੋਰ ਅਵੱਗਿਆ ਹੋਗੀ ਜਸਬੀਰ.....।

ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੂਰ ਤੱਕ ਭੱਜੀਆਂ, ਨੈਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਨਾ ਲੱਭਿਆ। "ਉਮਰ ਭਰ ਦੇ ਖੁਆਬ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਵਾਰ ਕੇ ਢੂੰਘੇ ਪੱਤਣੀਂ ਹੜਾਉਣ ਵਾਲੀਏ! ਇਹ ਭਾਰੇ ਪੱਥਰਾਂ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹੇ ਵੀ ਛੁੱਬਣੇ ਨਹੀਂ।" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ। ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚੋਂ ਜਰਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਕੱਢਿਆ। ਘੁੱਟ ਕਾਲਜੇ ਲਾਇਆ। ਹਿਜਰ ਦੀ ਅੱਗ ਪ੍ਰਮਾਣੂੰ ਬਰੂਦ 'ਚ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਧਰੇਕਾਂ ਦੀ ਛੱਤਰੀ 'ਚ ਲੁਕਚਮੀਟੀ ਖੇਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਚੰਨ ਦੀਆਂ ਚਿਲਕੋਰਾਂ।

ਕਾਂਡ ਦਸਵਾਂ

ਚੜ੍ਹਦੇ ਚਮਕਦੇ, ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਜੋਖਮ ਨਾਲ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡਿਆਂ 'ਚ ਸੰਕਲਪ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਬੁਲੰਦ ਰਹੀ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਂਡਵੀ ਨਾਚ ਨੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਹਲੂਣੇ। ਸਾਬੀਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਲਈ ਜਬਰ ਵਿਰੋਧੀ ਹਥਿਆਰ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਵੀ ਚੱਲਿਆ। ਦਿਲ ਦੁਖਾਵੇਂ ਵੈਣਾਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਰ-ਪ੍ਰਸਤ ਰੂਹ ਨੂੰ ਜਾਖਮੀ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, "ਉਛ, ਇਹ ਸੱਤੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤਾਂ ਦੂਰ ਹੀ ਭੌਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਐ ?" ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਪਰ ਜਜ਼ਬਾਤ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਜਨੂੰਨ ਛੇਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਗਾਹ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਵੱਲ ਤੌਰ ਦਿੰਦਾ।

ਉਸ ਦੇ ਉਪਰੋਂ-ਬਲੀਂ ਕੀਤੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਨੀਂਦ ਉਡਾ ਗਏ। ਖਾੜਕੂ ਸਫ਼ਾਂ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਿਉਣੇ ਮੌਜੂ ਵਾਂਗੂ ਚੱਲਿਆ।

ਜ਼ਿੰਦਾਦਿਲ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਹੋਛਾ ਹੱਥਕੰਡਾ ਅਪਣਾਇਆ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਬਿਰਧ ਤਨ 'ਤੇ ਢਾਹੇ ਕਹਿਰ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੱਡੀਂ ਜਾ ਵੜੀਆਂ। ਜੱਗੇ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਸਹਾਈ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਜਾਨੋਂ ਕਿਆਮਤ ਲੈ ਆਉਂਦੀ।

ਕਈ ਵੇਰਾਂ ਹੋਏ ਗਹਿਰੋਂ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮਹਿਡੂਜ਼ ਨਿਕਲੇ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਲੋਹਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਮੰਨਿਆ। ਹਵੇਲੀ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਭਤਰਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਰ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਤੋਂ ਅਪਹੁੰਚ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਨਿਰੰਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਫੋਕੇ ਕਾਰਤੂਸ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀਆਂ। ਜਸਬੀਰ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ-ਤ੍ਰਿਹਾਇਆ ਖੇਤਾਂ-ਬੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਦੁੰਮਣ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਦੀਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਰਤ ਨਾ ਬਿਆਹੀ। ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੜਕਦੇ ਖੌਫ਼ ਨੂੰ ਤੱਕ ਦੁੰਮਣ ਨੇ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਗੇੜਾ ਘੱਤਣ ਦੀ ਦਹਾਕਿਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਫਿਤਰਤ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤੀ।

ਇਕ ਰਾਤ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਖਬਰ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਸਖਤ ਸੁਨੇਹੇ 'ਚ ਬੱਝੀ ਮਿਲੀ, "ਜਾਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਤਾਂ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜੱਗਿਆ ?"

"ਪੱਖ ਦੂਜਾ ਵੀ ਸੋਚ ਲੈ, ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗਿਸਤਾ ਕਲੰਕਤ। ਮੈਂ ਤੇ ਰੁਬੀ ਦੋਵੇਂ ਈ ਸਸਪੈਂਡ।"

“ਵਾਕਿਆ ਈ, ਬੌਲ ਪੁਗਾਣੇ ਅੱਖੇ ਜਿਉਂ ਅੰਬਰੋਂ ਲਾਹੁਣੇ ਤਾਰੇ। ਤੁਸੀਂ ਆਂਵਦਾ ਰਾਹ ਲੱਭ ਲਇਉ, ਮੈਨੂੰ ਭੈਣ ਦਾ ਮਾਣ ਬੁਲੰਦ ਰੱਖਦ ਲਈ ਜਿੰਦ ਵੀ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾਉਣੀ ਪਈ, ਲਾ ਦਿਆਂਗਾ।”

.....ਉਹ ਅਣਗਿਣਤ ਖਤਰੇ ਸੁਹੇਝਦਾ ਵਿਆਹ 'ਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਵੱਖਰਾ ਇਲਾਕਾ, ਵੱਖਰੀ ਜੂਹ, ਰੂਬੀ ਹਰਪਾਲ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਹਕੀਕਤੋਂ ਬੇਇਲਮ ਸੀ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਅੰਮਾ ਜਾਏ ਵੀਰ ਵਾਂਗੂ ਤਮਾਮ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ। ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਨੇ ਪੁੱਤ-ਪੁੱਤ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਰੀਝਾਂ ਲਾਹ ਲਈਆਂ। ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਭੈਣ ਤੇ ਜੀਜੇ ਨੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਬਾਈਕਾਟ ਕੀਤਾ।

ਰੂਬੀ ਦੀ ਬਰਾਤ ਨਾਲ ਕਈ ਪੁਲਸੀਏ ਯਾਰ ਵੀ ਆਏ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹੱਥੀਂ ਟਹਿਲ ਕਮਾਈ। ਡੋਲੀ ਤੌਰਨ ਦਾ ਵਕਤ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮਾਂ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਖੜ੍ਹੇ ਗਈ, “ਪੁੱਤਾ, ਤੂੰ ਭਰਾ ਬਣਿਐਂ, ਰਸਮ ਨਿਭਾ, ਭੈਣ ਸੰਗ ਸਹੁਰੇ ਜਾਹ।”

ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਦਾਅਵਤ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਮੁੜ ਮੰਨੀ। ਰੂਬੀ ਦੇ ਘਰ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਰਸਮਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ। ਫਿਰ ਉਹੀ ਸਿਲਸਿਲਾ, ਉਹੀ ਰੂਪੋਸ਼ ਠਾਹਰਾਂ। ਮੁੜ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਤਫਤੀਸ਼ ਬਹਾਨੇ ਬਾਪੂ 'ਤੇ ਢੱਠਾ ਕਹਿਰ, ਜਸਬੀਰ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲਦਾ ਰਿਹਾ।

ਫਿਰ ਰੂਬੀ ਦੇ ਥਾਨਾ ਖੇੜੀ ਗੁਜਰਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਬਾਦਲੇ ਦੀ ਅਪੁਸ਼ਟ ਖਬਰ ਵੀ ਕੰਨੀਂ ਪਈ ਤੇ ਭੈਣ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਾਗੀ। ਓਦਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਖਰਲ ਕਲਾਂ ਭੇਜ ਕੇ ਤੇ ਰਾਜ਼ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਲਾਹ ਕੇ ਪੀਡੀ ਸਾਂਝ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਨਾਕਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੂਰੇ ਨਾ ਪਿਆ।

ਫਿਰ ਇਕ ਮੱਸਿਆ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਸਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਖੜਾ ਕਰ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਮੌਫਨਾਕ ਕੰਧ ਟੱਪ ਗਿਆ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਗਜ਼ਬ ਭੰਨੇ ਪੋਟਿਆਂ 'ਚ ਹਰਕਤ ਆ ਗਈ, “ਧੰਨ ਭਾਗ ਪੁੱਤਰਾ, ਤੂੰ ਆ ਗਿਉਂ। ਦੀਦੇ ਤਰਸੇ ਸਨ ਤੇਰੇ ਦੀਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ।” ਅੰਧਕਾਰ 'ਚੋਂ ਮੋਹ ਭਿੱਜੇ ਨੈਣ ਚਮਕੇ। ਜਸਬੀਰ ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਤੇ ਧੌਣ ਸੁੱਟੀ ਖੜਾ ਸੀ ਪਰ ਵਕਤ ਵੱਲੋਂ ਕੰਨੋਂ ਫੜ ਕੇ ਅਣਜਾਣੇ ਰਾਹ ਤੌਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਮੁਦ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਕੇ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਛੇਤੀ ਕਲੀਨ ਚਿੱਟ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, “ਡਾਹਢੇ ਦਾ ਭਾਣਾ ਏ ਪੁੱਤਾ, ਸੁਪਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ, ਆਹ ਦਿਨ ਵੀ ਵੇਖਣਾ ਪੈਣਗੇ ਪਰ ਤੂੰ ਝੋਰਾ ਨਾ ਖਾਵੀਂ, ਮੇਰੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਦਾਗ ਨਾ ਲੱਗੇ, ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਪਿੱਟਣੇ ਪਵਾ ਦੇ, ਪਿੱਟਣੇ।”

ਬਦਲੇ ਨੇ ਵੈਰਾਗ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਇਹੋ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਕੇ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕੇ ਆ ਬਾਪੂ।”

“ਆਹੋ ਪੁੱਤਾ, ਢਹੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਇਹੋ ਰਾਹ ਦੱਸਿਆ।”

“ਪਰ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਮੇਰੀ ਅਸੀਸ ਸਣੇ ਹੀ ਲੁੱਟੀ ਗਈ।”

“ਜਬਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਭੰਨਣ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਤਿਆਗਣਾ ਪੈਂਦੈ। ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਪੁੱਤਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਅੰਤ ਜਬਰ 'ਤੇ ਫਤਹਿ ਸਬਰ ਦੀ ਈ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਇਹੋ ਆਂਹਦੇਂ। ਹੱਕ, ਸੱਚ, ਅਣਖ, ਗੈਰਤ ਦੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੇ ਜਮੀਰ ਪ੍ਰਸਤ ਲੜਾਈ ਲੜੀਂ। ਮੱਤ, ਪੱਤ, ਪੱਗ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਵਿਸਾਰੀਂ, ਮਰ ਜਾਵੀਂ, ਪਰ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਧੱਕੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੀਂ।”

ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਖੌਲ੍ਹ ਉਠਿਆ। ਡੌਲੇ ਫਰਕੇ।

“ਤੇਰੀ ਅਸੀਸ ਨੂੰ ਬਰ ਪਵੇ ਬਾਪੂ, ਤੇਰੀਆਂ ਨੀਂਦਾਂ 'ਚ ਸਰਕੰਡਾ ਬੀਜਣ ਵਾਲੇ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਸੌਂਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਆਊ, ਹਵੇਲੀ ਤੇਰੀ ਕੱਚੀ ਕੁੱਲੀ ਸਾਹਵੇਂ ਹਾੜੇ ਕੱਢੂਗੀ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਫਿਕਰ 'ਤੇ ਤੇਰਾ ਸਿਦਕ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਨਿਬੜਿਐ।”

“ਨੀਂਦਾਂ ਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਈ ਉੱਡਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਕ ਨਸੀਹਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਨੈ।”

“ਹੁਕਮ ਦੇ ਬਾਪੂ।”

“ਤੂੰ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਕਿਧਰੇ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਹ, ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕਹਿਰ ਮੱਠਾ ਪੈਜੇ। ਚੌਕੰਨਾ ਹੋਇਆ ਦੁੰਮਣ ਵੀ ਬੇਖਬਰ ਹੋਜੇ, ਫਿਰ ਚੁਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਜੁਗਤ ਲੜਾ ਲਈਂ।”

“ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਅੱਜ ਮਿਲਣ ਆਇਐਂ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਅਰਸੇ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਰਿਹਾਂ।”

“ਪਾਕਿਸਤਾਨ ?” ਅਮਿੱਟ ਯਾਦਾਂ 'ਚ ਭਰਪੂਰ ਅਤੀਤ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਖੜਿਆ।

“ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਆ। ਸਬੱਬ ਜੁਝਿਆ ਜਮੀਲਾਬਾਦ ਵੀ ਹੋ ਆਵੀਂ। ਖੌਰੇ ਖੰਡਰਾਤ ਘਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਈ ਮਿਲ ਪਏ। ਮਹਿਕ ਲੱਭ ਪਏ ਘੁੱਗ ਵੱਸਦੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀ।”

“ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਊ ਬਾਪੂ ਉਥੇ ਤੇ ਖੰਡਰਾਤ 'ਚੋਂ ਲੱਭ ਲੂੰ ਤੇਰਾ ਖੋਇਆ ਅਤੀਤ। ਤੈਥੋਂ ਸੁਣੀਂ ਬਾਬਾਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ। ਜਖਮੀ ਤਵਾਰੀਖ ਤੇ ਫਿਰਕੂ ਲਹਿਰਾਂ 'ਚੋਂ ਝਾਤੀਆਂ ਪਾਉਂਦੀ ਬੇਜੋੜ ਮੁਹੱਬਤ।”

“ਤੇ ਜੇ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਯਾਰ ਰਹਿਮਤ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲ ਲਵੀਂ। ਜੇ ਉਹ ਕਬਰ 'ਚ ਨਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਬਰ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਖੀਂ, ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਿਆ। ਭੁੱਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਕਿਥੇ ਹੋਣੈ।” ਮਤਵਾਲੀ ਉਮਰ ਦਾ ਲਾਪਤਾ-ਲਾਵਾਰਸ ਸੱਚ ਜੰਗਾਲੀਆਂ ਯਾਦਾਂ 'ਚੋਂ ਤਲਾਸ਼ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਭੂਲਿਆ।

“ਝੋਰਾ ਕਿਉਂ ਖਾਂਦੇ ਬਾਪੂ। ਮੈਂ ਸੁਣਾ ਦਿਆਂਗਾ ਉਹਨੂੰ ਤੇਰਾ ਸੰਤਾਪ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂ ਉਹਦਾ ਮੁਹੱਬਤੀ ਪੈਗਾਮ।”

“ਖੌਰੇ ਉਹਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਬੁਝ ਗਈ ਹੋਣੀ ਏ, ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਹੂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਈ ਮਹਿਕ ਸਿਆਣ ਲਉ। ਸੁਖ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਕਬੀਲਾ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੋਣੈ। ਤੇਰੇ ਹਾਣੀ ਹੋਣਗੇ ਉਹਦੇ ਪੋਤਰੇ। ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕੇ ਮਹੀਨੇ ਛੋਟਾ ਸੀ ਉਹਦਾ ਸਾਦਿਕ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਇਆ ਸਾਂ ਪਰ.....।” ਬੋਲ ਬਦਲ ਗਏ।

“ਪਰ ਬਾਪੂ, ਕਿਥੇ ਕੁ ਪੈਂਦੈ ਜਮੀਲਾਬਾਦ ?”

“ਉਥੋਂ ਦੇ ਕਾਇਦੇ-ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਵੀ ਐਥੋਂ ਸਖ਼ਤ ਹੋਣਗੀਆਂ ?

ਸੈਰ ਦਰਿਆ ਝਨਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਵੱਸਿਐ ਉਹ ਪਿੰਡ। ਰੂਹਾਂ, ਜੂਹਾਂ, ਖੂਹਾਂ, ਬੰਨੇ ਪੈਲੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਪੋਟਾ-ਪੋਟਾ ਯਾਦ ਐ ਪਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੋਣੈ।”

“ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਛੇਤੀ ਤੁਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ, “ਚੰਗਾ ਬਾਪੂ, ਅਵੇਸਲਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਗੱਲੀਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਮਤੇ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਈ ਨਾ ਰਾਹ ਮੱਲ ਬੈਠੇ।”

“ਚੰਗਾ ਪੁੱਤ, ਰੱਬ ਉਮਰ ਲੰਮੇਗੀ ਕਰੇ !” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾਇਆ, ਬਾਪੂ ਨੇ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ।

ਮਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਦੀ ਸੁੱਖ-ਸਾਂਦ ਪੁੱਛੀ। ਗਲ ਲਗ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ, ਹੌਲਾ ਫੁੱਲ ਹੋ ਕੇ। ਕਾਲੇ ਸੁੰਨੇ ਅਸਮਾਨ 'ਚੋਂ ਟਾਵੀਂ-ਟਾਵੀਂ ਕਣੀ ਛਿੱਗ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਾਬੀ ਜੂਹ 'ਚ ਖੜ੍ਹੇ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਫਿਰਨੀ ਦੀ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅੱਗਿਉਂ ਹੋਏ ਫਾਇਰ ਨੇ ਤਮਾਮ ਕਾਇਨਾਤ ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਾਹਰ ਸੀ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਘੇਰਾ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚਾ ਪਿੰਡ ਸੀਲ ਸੀ।

ਖਜੂਰਾਂ ਦੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਲਾਗੇ ਬੁਲਟ ਪਰੂੰਫ ਟਰੈਕਟਰ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਜਿਪਸੀ ਖੜ੍ਹੀ ਤਕ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਇਕ ਗੋਲੀ ਹੋਰ ਚੱਲੀ। ਤਿੰਨ ਸਾਬੀ ਕਮਾਦ ਵੱਲ ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਬਾਗੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਗੋਲੀ ਦਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੁਲਿਸ ਹਰਕਤ 'ਚ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਸਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਬੈਟਰੀ ਜਗਾਈ। ਕਮਾਂਡੋਜ਼ ਨੇ ਬਰਸਟ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਗੋਲੀਆਂ ਜਸਬੀਰ ਵੱਲ ਵੀ ਆਈਆਂ ਪਰ ਅੰਬ ਦੇ ਉਸ ਦਰੱਖਤ 'ਚ ਵੱਜਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਛੁਪ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਉਹ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਮੁਗਲ ਖੂਹ ਤਕ ਸਲਾਮਤ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਸਾਹਮਣੇ ਤੋਂ ਮੁੜ ਬੈਟਰੀ ਜਗੀ। ਅਸਲੇ ਨਾਲ ਲੈਸ ਤਿੰਨ ਪੁਲਸੀਏ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਏ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਏ.ਕੇ. ਸੰਤਾਲੀ ਦਾ ਬਰਸਟ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਫਸਲਾਂ

ਵਿਚ ਜਾ ਛੁਪੇ, ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰਲਾ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ 'ਚ ਆ ਘਰਿਆ। ਕਈ ਗੋਲੀਆਂ ਵੱਜੀਆਂ, ਉਹ ਥਾਂ 'ਤੇ ਲੋਥ ਬਣ ਗਿਆ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਿਗਾਹ ਖੂਹ 'ਤੇ ਗਈ, ਮੱਸਿਆ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਗਾਇਆ ਬੀਬੀ ਥਾਨੇ ਦਾ ਚਿਰਾਗ ਉੰਘਦਾ ਉੰਘਦਾ ਬੁਝ ਗਿਆ, ਪਰ ਬੇਖਬਰ ਜਸਬੀਰ ਲੰਮੇਰਾ ਪੈਂਡਾ ਸਰ ਕਰ ਕੇ ਰਾਤੇ ਰਾਤ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ।

ਕਾਂਡ ਗਿਆਰੂਵਾਂ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੈਨੀਫੈਸਟੋ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਰਾਤੇ ਰਾਤ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ।

ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਧੂਰ ਅੰਦਰੋਂ ਚੀਰ ਦਿੱਤਾ, “ਸੱਚ ਆਖਦਾ ਸੀ ਬਾਪੂ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਰੰਗੀ ਇਸ ਜੂਹ ਨੇ ਕਦੇ ਨਾ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਛੱਟ ਦਿਤੈ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ। ਫਰੰਗੀ ਦੀ ਅੱਖ ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ ਐਸੀ ਲੜੀ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਜੋਗੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਨਹਿਰੂ-ਜਿਨਾਹ ਦੀ ਸੌਂਦੇਬਾਜ਼ੀ ’ਚ ਅਕਾਲੀ ਧਿਰ ਨਾ ਬਣਦੇ, ਕੌਮ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੰਢਾਉਂਦੀ। ਸਫੈਦ ਰੱਤ ਨੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਜੋਬਨ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਦਨੀਤਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਲੁੱਟ ਲਈਆਂ। ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ ਮੱਖੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਸੰਤਾਲੀ ਵਾਲਾ ਕਲੰਕ ਧੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਸੰਨ ਪੈਂਹਠ ’ਚ ਮਿਲਿਆ। ਭਾਰਤੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਬੀਚੋਗਿੱਲ ਨਹਿਰ ਤਕ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਫਤਹਿ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਨਹਿਰੂ ਵਾਲੀ ਗਿੱਦੜ-ਨੀਤੀ ’ਚ ਗ੍ਰਾਸਤ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਹਕੂਮਤ ਇਲਾਕਾ ਛੱਡ ਆਈ। ਜਿਸ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨਹਿਰੂ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੇ ਦੋਫਾੜ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਉਸ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੋੜ ਕੇ ਕੀ ਖੱਟਣਾ ਸੀ? ਸੰਜਮ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੁੰਦੈ, ਭਵਿੱਖ ’ਚ ਪੰਜਾਬ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਦੇ ਨਾ ਬਲਦੇ। ਕਾਰਗਿਲ ’ਤੇ ਮਕਬੂਜ਼ਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਮਸਲਾ ਨਾ ਉੱਠਦਾ। ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਲਹੂ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਵਿਰਾਸਤ ਸਾਂਝ ਸੁਰਜੀਤੀ ਲਈ ਅਜੇ ਵੀ ਬਿਹਬਲ ਏ ਪਰ ਸਿਆਸੀ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ’ਚ ਦੇਸ਼ ਭਰਾਤੀ ਮਾਰਕਾ ਬਾਰੂਦ ਭਰਿਐ। ਖਲਾਅ ਵੱਡਾ ਐ, ਵਹਾਅ ਓਦੂੰ ਤੇਜ਼। ਸਾਂਝਾ ਜਨ-ਸਨੇਹ ਈ ਮੌਜ਼ ਸਕਦੇ ਨਫਰਤਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ.....।”

ਤਾਗੀਖੀ ਤਸੱਵਰ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਨੱਪਦਾ ਜਸਬੀਰ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਟ੍ਰੈਨਿੰਗ ਕੈਂਪ ’ਚ ਕਈ ਦਿਨ ਹੋ ਗਜ਼ਰੇ, ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਸਥਾਨਕ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀਆਂ ਰੋਕਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਅੰਜ਼ਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ। ਦਿਨ ਭਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਨੇ ਸੰਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਮੀਲਾਬਾਦ ਲੱਭ ਲਿਆ ਤੇ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਘਰ ਵੀ। ਪਹਿਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਜਮਾਲੇ ਨੂੰ ਕਰਵਾਈ। ਛੈਲ ਛਬੀਲਾ ਗੱਭਰੂ ਲੱਕ-ਲੱਕ ਹੈਰਾਨੀ ਵਿਚ ਛੁੱਬ ਗਿਆ, “ ਉਛ! ਓਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁ ਦਾ ਪੋਤਰਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਜਿਕਰ ਅੱਥੂ ਜਾਨ ਉੱਠਦਾ-ਬਹਿੰਦਾ, ਸੌਂਦਾ, ਜਾਗਦਾ, ਚੜ੍ਹੇ

ਲਹਿੰਦੇ ਕਰਦੈ ? ਜਿਹਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਸਾਂਭੀ ਰੱਖਿਐ ? ਆਂਹਦੈ, ਵਕਤੇ-ਸਪੁਰਦੇ ਖਾਕ ਮੇਰੀ ਲਾਸ਼ 'ਤੇ ਪਾਇਓ ।”

ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ ਰਹਿਮਤ ਕੋਲ, “ਅੱਥੂ ਜਾਨ ! ਅੱਥੂ ਜਾਨ !!”

“ਬੋਲ ਜਮਾਲ ?”

“ਤੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਮੁੱਕਿਐ ! ਉੱਠ ਵੇਖ, ਤੈਨੂੰ ਹਿੰਦੇਸਤਾਨੋ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਮਿਲਣ ਆਇਐ ।”

“ਕੀ ਕਿਹੈ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਮਿਲਣ ਆਇਐ ? ਕੋਈ ਕੁਫਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਤੋਲਿਐ ? ਕਬਰ ਕਿਨਾਰੇ ਪਏ ਅੱਥੂ ਨੂੰ ਲਾਗਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ?”

ਮੇਲੇ ਜਾਣ ਜਿਹੀ ਅੰਵਾਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਆਲਮ ਤੇ ਮਾਸੂਮ ਮਸਤੀ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਬਿਰਧ ਰਹਿਮਤ, ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਉਠ ਖੜੋਤਾ। ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਤੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਆ ਗਈ ਕੋਈ ਅਲੋਕਾਰ ਉਪਲੀ ਰਵਾਨੀ। ਫਿਰ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਮੱਧਮ ਜੋਤ ਲੈ ਕੇ ਤਲਾਸ਼ਣ ਲੱਗਾ ਪੋਤਰੇ 'ਚੋਂ ਉਸ ਦੇ ਹਮ-ਉਮਰ ਵਿਛੜੇ ਦਾਦੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ।

“ਯਕੀਨ ਜਾਣ, ਅੱਥੂ ਇਹ ਉਹ ਈ ਐ ਜੋ ਮੈਂ ਕਿਹੈ।”

“ਸੱਚ ਜਮਾਲ, ਤੂੰ ਕੁਫਰ ਨਹੀਂ ਤੋਲਿਆ। ਇਹ ਲੰਮਾ-ਲੰਜਾ ਜੁੱਸਾ ਉਸ ਨੇਕ ਬਖਤ ਬੰਦੇ ਦਾ ਈ ਏ ।”

ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਰਹਿਮਤ ਨੇ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚ ਘੁੱਟਿਆ ਤੇ ਖੁਦ ਗ੍ਰਿਹਤ ਹੋ ਗਿਆ ਦਹਾਕਿਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਯਾਦ 'ਚ। ਮੋਹ ਵੈਰਾਗ ਅਜੀਬ ਮੋਅਜਜ਼ਾ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਨਾਲ ਪਰਨਾ ਗਿਆ। ਸਾਂਝ ਭੱਠ ਪੈ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਸੌਨੇ ਵਾਂਗੂ ਚਮਕੀ। ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿੱਛੜਿਆ ਬਾਬਾ ਪੋਤੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿਮਤ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸ ਮੁੜ ਆਪਾ ਦੁਹਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਪੂ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਅਦਾਬ ਰਹਿਮਤ ਨੂੰ ਆਖਿਆ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਰਸਮੀ ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਉਪਰੰਤ ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ 'ਚੋਂ ਦੁਖਾਂਤਕ ਅਤੀਤ ਝਲਕਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਮਹਿਡੂਜ਼ ਵਾਹਘਾ ਲੰਘਾਉਣ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਈ। ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਦਾਦੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਭਜਨੇ-ਨਾਜ਼ਰ ਦੀ ਭੇਦ-ਭਰੀ ਗੁੰਮਸੁਦਰੀ ਦਾ ਇਲਮ ਰਹਿਮਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੀੜਾਂ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਲੈ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਸੱਚ ਖਾਮੋਸ਼ ਤਹਿਆਂ ਵਿਚ ਛੁਪਾਈ ਰੱਖਿਆ।

“ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲਹੂ ਉਲਟਾ ਵਹਿ ਤੁਰਿਐ। ਸੁਣਿਐ ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਉਹ ਟੋਟਾ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਏ। ਉਥੇ ਹਯਾਤੀ ਮਹਿਡੂਜ਼ ਨਹੀਂ। ਸਰਬ ਧਰਮ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਮੱਕਾ ਵੀ ਬਾਰੂਦੇ-ਗਜ਼ਬ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਐ। ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੀ ਮਤਸਬੀ ਹਨੇਰੀ ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਵੀ ਝੁੱਲੀ। ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਲਾਂ 'ਚ ਟਾਇਰ ਪਾ-ਪਾ ਸਾਜ਼ਿਆ ਗਿਐ ? ਕੁਝ ਸੁਣਾ ਤੇ ਸਹੀ ਉਥੋਂ ਦੇ ਖਬਰੋਂ ਹਾਲਾਤ ?”

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਨੀਝ ਭਰ ਕੇ ਤੱਕਿਆ। ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਨੈਣੀਂ ਐਨ ਉਹ ਚਮਕ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਪੂ ਦੇ ਨੈਣੀਂ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਸੁਣਨ-ਸੁਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

“ਹਾਂ ਅੱਥੂ ਜਾਨ, ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਉਸ ਪੰਜਾਬ ’ਤੇ ਲਹੂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਦਰਿਆ ਦੀ ਕਾਂਗ ਚੜ੍ਹੀ ਏ। ਉਥੇ ਭਰਾ ਦੀ ਹਿੱਕ ’ਚ ਪਈ ਭਰਾ ਦੀ ਗੋਲੀ ਨੇ ਤਮਾਮ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਫੈਦ ਕਰ ਸੁੱਟੇ ਨੇ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਹਰ ਚਮਨ ਮਕਤਲ ਏ, ਹਰ ਬੁਲਬੁਲ ਦੀ ਹੂਕ ’ਚ ਵੈਣ ਨੇ। ਰੱਬ ਦੇ ਘਰ ’ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਐ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਖੇਤ ਨੂੰ ਵਾੜ ਖਾਣ ਆਈ ਐ।”

“ਉਡ ਅੱਲਾ, ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ।” ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸੇਕ ਲੱਗਾ, “ਇਸ ਸੌਨ ਜਨਤੀ ਖਾਕ ਕੇ ਹਰ ਰੋਏਂ ਮੈਂ ਫੈਲਾ ਜ਼ਹਿਰ। ਬਾਲਸ਼ਤ ਬਰਾਬਰ ਸੁਰਖੀਆਂ ਅੰਨ ਢੂਟ ਬਹੇ ਜਿਉਂ ਕਹਿਰ।”

ਇਕ ਕਾਵਿ-ਸਤਰ ਬੋਲ ਕੇ ਰਹਿਮਤ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ’ਚ ਰਾਤ ਲੰਘ ਗਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਅਤੁੱਟ ਪੀਡੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਰਹੱਸਮਈ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ, “ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਪਈ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਅੱਥੂ ਜਾਨ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਸਾਂਭਿਐ। ਆਖਦੈ, ਸਪੁਰਦੇ ਖਾਕ ਮੌਕੇ ਮੇਰੇ ਤਨ ’ਤੇ ਪਾਇਓ, ਮੈਂ ਯਾਰ ਦੀ ਯਾਰੀ ਬਹਿਸ਼ਤ ਤਕ ਲੈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾਂ।”

“ਤੇ ਇਹੋ ਬਾਪੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਐ, ਰਹਿਮਤ ਜੀਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਲਾਮ ਆਖੀਂ। ਅਗਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਕਬਰ ਦੀ ਖਾਕ ਲੈ ਆਵੀਂ। ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰੇ ਸਿਵੇ ’ਤੇ ਬਿਖੇਰ ਦਿਉ। ਮੈਂ ਸੋਚਾਂਗਾ ਯਾਰ ਦੀ ਯਾਰੀ ਨਿਭ ਗਈ। ਕਿਆ ਬਾ-ਕਮਾਲ ਮੋਹ ਏ ਜਮਾਲ! ਮੇਰਾ ਸੌ ਸਜਦਾ ਏ ਏਸ ਬੇਨਜ਼ੀਰ ਮੁਹੱਬਤ ਨੂੰ।”

“ਕੁਫਰ ਨਾ ਜਾਣੀ, ਭਾਈ ਜਾਨ, ਅੱਥੂ ਜਾਨ ਕਬਰ ਕਿਨਾਰੇ ਈ ਪਿਐ। ਅੱਲਾ ਸੇਤੀ ਤੂੰ ਆਇਐਂ, ਇਹ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਕੱਢ ਲਏਗਾ, ਪਰ ਵਸਾਹ ਨਹੀਂ। ਏਹਨੂੰ ਬੜਾ ਸੱਲ ਏ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਦਾ ਤੇ ਵਿਛੜੇ ਭਰਾਵਾਂ ਜਿਹੇ ਯਾਰ ਦਾ।”

“ਕਬਰਾਂ ਉਡੀਕਦੀਆਂ ਜਿਉਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਵਾਂ। ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਜਮਾਲ ਅਸੀਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ, ਪਰ ਕੀ ਇਹ ਕਿਰਦਾਰ ਮੁੜ ਲੱਭ ਪੈਣਗੇ?”

“ਨਹੀਂ, ਕਦੰਤ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਤੂੰ ਕਿੰਨਾ ਬਾ-ਨਸੀਬ ਏਂ, ਜਿਹਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਦੀਦਿਆਂ ਦਾ ਸਬੱਬ ਜੁੜਿਐ।”

ਦੋ ਦਿਨ ਗੁਜਰੇ ਸਨ ਰਹਿਮਤ ਆਪਣੇ ਯਾਰ ਨੂੰ ਬਹਿਸ਼ਤ ’ਚ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਅਬਦੀ ਨੀਂਦਰ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਘੜੀ ਆਈ। ਉਸ ਨੇ ਜਮਾਲੇ ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ। ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ’ਚ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਫੜੀਆਂ, “ਕੌਣ ਕੁਫਰ ਤੋਲਦੈ, ਦੋ ਪੰਜਾਬ ਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਆਹ ਵੇਖੋ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਇਕ ਏ। ਸਿੱਖ ਮੌਮਨ ਭਰਾ ਨੇ।” ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੁਆਸ ਜਿਸਮੇ-ਖਾਕੀ ਤੋਂ ਪਰਵਾਜ਼ ਭਰ ਗਿਆ। ਕਿਆਮਤ ਦੀ ਘੜੀ ਜਸਬੀਰ ਧਾਰੀਂ ਰੋਇਆ, “ਉਡ ਡਾਚਿਆ, ਤਿੰਨ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸੂਹੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਸਲ

ਦੇ ਦੋ ਦਿਨ ਤਾਂ ਦੇ ਦੇਂਦਾ। ਕੌਣ ਦਰਵੇਸ਼ ਲੱਭਣੈ ਅੱਥੁ ਜਾਨ ਜਿਹਾ? ਕੋਈ ਮੋਹ-ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦਾ ਵਲ ਸਿੱਖੇ ਤਾਂ ਮੈਥੇ ਆ ਕੇ। ਕਾਸ਼ ਇਹੋ ਰੂਹ ਸਾਡੀਆਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦੀ ਹੋਜੇ! ਨਫਰਤ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਟੁੱਟ ਜਾਣ। ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਬੂਹਾਂ 'ਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰ ਜਾਵੇ।”

ਜਸਬੀਰ ਅੰਰਤਾਂ ਵਾਂਗੂ ਵੈਣ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਮਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਮਾਜ਼-ਜਨਾਜ਼ਾ ਪੜ੍ਹੀ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਰਹਿਮਤ ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਸਪੁਰਦੇ-ਖਾਕ ਕੀਤਾ। ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸਾਂਭੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਜਸਬੀਰ ਤੇ ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਹੱਥੀਂ ਖਾਮੋਸ਼ ਤਨ 'ਤੇ ਪਾਇਆ। ਕਬਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਲਿਫਾਫੇ 'ਚ ਭਰ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਮੁੜ ਗੇਇਆ।

“ਜੀਰਾਨ ਦੀ ਮੁਕੱਦਮ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਅਭੇਦ ਉਲਫਤ ਮਾਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਗੀਬਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਨੇ, ਜਸਬੀਰ। ਉੱਠ ਘਰ ਚੱਲੀਏ।” ਜਮਾਲਾ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਲੈ ਤੁਰਿਆ।

ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਅੰਤਮ ਯਾਤਰਾ 'ਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀਜ਼ ਖੁਦਾਪ੍ਸਤ ਤੇ ਨੇਕਬਖਤ ਹਸਤੀ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦੀ ਸੀ। ‘ਅੱਥੁ ਜਾਨ ਦਾ ਅਬਦ ਵਿਛੋੜਾ 12 ਅਕਤੂਬਰ ਦਿਨ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ’ ਕੋਰੇ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੇਬ 'ਚ ਪਾ ਲਿਆ। ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਚਾਲੀਸਵੇਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵਾ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਇਹ ਅਰਸਾ ਜਮਾਲੇ ਕੌਲ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤੇ। ਇੰਗ-ਮੁਘਿਆਣੇ 'ਚ ਸਥਿਤ ਹੀਰ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਵੀ ਵੇਖਿਆ। ਫਿਰ ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਚਾਲੀਸਵੇਂ ਨੂੰ ਕੁਰਾਨੇ-ਪਾਕ ਦੀ ਰਸਮ ਵੀ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਪਰੰਤ ਦੋ ਦਿਨ ਹੋਰ ਵੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ।

“ਹੀਰ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ 'ਚ ਤੂੰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਅਕੀਦਤ ਰੱਖਦੈਂ ਜਸਬੀਰ?” ਜਮਾਲੇ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਜ਼ਾਹਰ ਸੀ। ਉਹ ਹੀਰ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਦੀਦਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਮੁੱਖੜੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਖੋਜਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਸੀ ਉਹਨੇ ਪਰ ਸੀਲਬੰਦ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਡੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਟਿਆ। ਫਿਰ ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਝਨਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਮੁੜ ਸਵਾਲ ਦੁਹਰਾਇਆ।

“ਜੋ ਰੂਹਾਂ ਮੁਹੱਬਤੋਂ ਨਿਛਾਵਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਉਹ ਅਮਰ ਨੇ ਜਮਾਲ।”

“ਪਰ ਤੇਰੀ ਛਿਲਾਸਫ਼ੀ ਅੰਦਰ ਇਸ਼ਕ ਮਜ਼ਾਜੀ ਤੇ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ 'ਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ?”

“ਯਾਰੜੇ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸਬਰ ਚੰਗਾ ਭੱਠ ਖੇਤ੍ਰਿਆਂ ਦਾ ਰਹਿਣਾ। ਜਿਸ ਵੇਦਨਾ ਦੀ ਹੂਕ ਨੂੰ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਮੌਲਿਕ ਤਸੱਵਰ ਨਾਲ ਪਰਣਾ ਕੇ ਮਿਸਾਲ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ, ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਮੁਕੱਦਮ ਤੇ ਅਮਰ ਹੋਵੇਗੀ।”

ਜਮਾਲੇ ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਹੋਰ ਗਹਿਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹਟਵਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨੀਝ ਭਰ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਜਸਬੀਰ

ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਜੋ ਝਨਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਕੱਕੇ ਰੇਤ 'ਤੇ ਕੋਈ ਹਰਫ਼ ਲਿਖਦਾ, ਮੇਟ ਦਿੰਦਾ। ਜਮਾਲਾ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਇਲਮ-ਵਿਛੁੰਨਾ ਸੀ।

“ਜਸਬੀਰ, ਤਕਸੀਮੇ ਪੰਜਾਬ ਮਗਰੋਂ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ, ਸੰਗ ਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਪੈ ਗਿਆ ਪਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਿਖੇ ਇਹਨਾਂ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪੁੱਛ ਸਕਦਾਂ। ਗੁਸਤਾਖੀ ਮਾਫ਼ ।”

“ਸੁਕੇ ਫੁੱਲਾਂ 'ਚੋਂ ਇਤਰ ਕੀ ਨਿਚੋੜਦੇਂ ਜਮਾਲ ?” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਲੰਮਾ ਹਉਕਾ ਖਿੱਚਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਏ ਜੀਹਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਮੇਟਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਚੰਦਰਾ ਮੁੜ ਉਕਰ ਆਉਂਦਾ ਏ।” ਹਿਜਰ ਦੇ ਹਉਕੇ ਜਿਹੀਆਂ ਸੰਗੀਨ ਯਾਦਾਂ ਦਿਲ 'ਚ ਖੁੱਭ ਗਈਆਂ।

“ਬਸ ਇਸੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਏ ਮੇਰੇ ਅਜੀਬ ਗ਼ਰੀਬ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ। ਮਹਿਜ਼ ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਓਦਣ ਤੋਂ ਈਂ ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਲੋਟੇ ਸਾਂ ਹੀਰ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਤੋਂ। ਆਖਰ ਮੈਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾਂ ਇਸ ਉਲਫ਼ਤ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ?”

“ਤੈਥੋਂ ਛੁਪਾ ਕੀ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਵੱਡਿਆ ਭਰਾਵਾ ?”

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੀਅ ਭਿਆਣਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਪਪੀਰੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਤਪਨ ਹੋਈ। ਝਨਾਂ ਦੇ ਬੋਸ਼ੇਫ਼ ਰਵਾਇਤੀ ਵਹਿਣ 'ਚੋਂ ਉਠੇ ਬੁੱਲਿਆਂ ਨੇ ਰਿਸਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ 'ਤੇ ਕਹਿਰ ਢਾਹਿਆ। ਪੀੜ ਦਾ ਜਵਾਲ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਜਮਾਲੇ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅਖੀਰ ਜ਼ਖਮ ਦੀ ਪੀੜ ਦੋਵਾਂ ਰੂਹਾਂ 'ਚ ਤਕਸੀਮ ਹੋ ਗਈ। ‘ਸੋ ਜਮਾਲ ਝਨਾਂ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਵੀ ਕੋਈ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਏ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਧੂ ਕੇ ਏਥੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਏ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਲੱਗਦੈ ਇਸ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਵੰਝਲੀ ਬਿਰਹਾ-ਵੇਦਨ ਕੁਰਲਾ ਰਹੀ ਐ।’

ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਹੰਢਾਇਆ ਦੁਖਾਂਤ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਬਿਰਹੋ-ਵਿਛੁੰਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਪੀੜਾਂ ਵਾਲੀ ਸਤਰੰਗੀ ਪੀੱਘ ਜਮਾਲੇ ਦੇ ਨੈਣੀਂ ਜਾ ਪਈ। ‘ਬਿਨ ਵਸਲੋਂ ਨੈਣੀਂ ਸ਼ਬਾਬ ਵਿਛੁੰਨੀ ਹੋ ਕੇ ਸੰਤਾਪੋਂ ਸੋਜ਼ 'ਚ ਰੁੜ੍ਹ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਭੁਦਾ ਨਾ-ਖਾਸਤਾ ਉਹ ਸ਼ਤਾਬਦੇ ਤਜਵੀਜ਼ (ਕਾਹਲੀ ਫੈਸਲਾ) ਕਰ ਬੈਠੀ, ਤੂੰ ਮਰਦਾਨਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਮਰਦੂਦ ਈ ਰਹੇਂਗਾ। ਮਹਿਹੂਜ਼ ਰੱਖੇ ਭੁਦਾ ਏਸ ਬਦ-ਬਖਤੋਂ।’

“ਮੈਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਨੈਣੀਂ ਦੀਆਂ ਤਮਾਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲਿਆ ਸੀ ਜਮਾਲ। ਸਾਂਝਾ ਵਾਅਦਾ ਐ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਪਾ ਕੇ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਮਹਿੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਦਾ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਮਰਜਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਈ ਉਲਟੀ ਐ। ਬੂਹਾ ਢੋਈਏ, ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ।”

“ਇਥਾਦਤ ਭੁਦਾਇਆ, ਜਸਬੀਰ-ਓ-ਨੈਣੀਂ ਦੋਵੇਂ ਡਤਹਿਮੰਦ ਹੋਣ।” ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਅੰਬਰ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰਾਂ ਕਰ ਕੇ ਭੀਖ ਮੰਗੀ।

“ਤੇ ਜਮਾਲ, ਮੈਂ ਹਰਪਾਲ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤਮਾਮ ਜਿੰਦਗੀ ਹਰ ਮਸ਼ਕਤ-ਮੁਸੀਬਤ ਕੁਚਲ ਕੇ ਨਿਭਾਉਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ। ਬੜਾ ਅਹਿਸਾਨ ਮੰਦ ਹਾਂ ਮੈਂ ਹਰਾਪਲ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੂਬੀ ਦਾ ਵੀ।”

“ਮੌਲਾ ਮੁਕੱਦਸ ਮੋਹ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਜ਼ਾਮ ਦੇਵੇ।”

ਛੁੱਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਝਨਾਂ 'ਚ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋਈਆਂ।

ਸਰਦੀ ਦੀ ਆਹਟ ਨੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਕਲੋਲ ਕੀਤੀ, “ਹੁਣ ਫਿਰ ਚੱਲੀਏ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ?”

ਜਵਾਬ ਦੀ ਥਾਂ ਜਮਾਲ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ।

“ਮੇਰੀ ਵਿਥਿਆ ਦਾ ਭੁਲਾਸਾ ਘਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਨਾ ਕਰੀਂ।”

“ਕਸਮ ਰਹੀਮੇ ਪਾਕਿ ਦੀ, ਇਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਛੁਪਾਈ ਰੱਖਾਂਗਾ।”

“ਮਹਿਜ਼ ਹੁਣੇ ਈ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ।”

“ਤੂੰ ਕੀ ਹੁਣੇ ਮੁੜ ਜਾਣੈ ?”

“ਹਾਂ ਜਮਾਲ, ਭਲਕੇ ਈ।”

ਨਵੀਂ ਖਬਰ ਜਮਾਲੇ ਨੂੰ ਖਾਮੋਸ਼ ਕਰ ਗਈ।

“ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਹੋਇਐਂ ਭਰਾ। ਸਵਾ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਰਸਾ ਤੇਰੇ ਘਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਚੱਲਿਆਂ। ਅੱਬੂ ਜਾਨ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਦਾ ਪਰਤ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ।”

“ਸਾਡੀ ਵਹੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇਰਾ ਸਵਾ ਮਹੀਨਾ ਈ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੋ ਨਿਬੜਨੈਂ।”

“ਮਕਸਦ ਹੋਰ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਟ੍ਰੈਨਿੰਗ ਕੈਂਪ ਆਉਣ ਦਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਹੜੇ ਆਇਆਂ ਸਾਂਝ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਲੈ ਕੇ। ਗੁਰੂ ਰਹਿਮਤ ਕਰੇ, ਸਾਡੇ ਵਾਂਗੂ ਦੋਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵੀ ਛੇਤੀ ਗਲ ਲੱਗ ਮਿਲਣ।”

“ਵਾਅਦਾ ਕਰ, ਤੂੰ ਵਾਪਸ ਕਦੋਂ ਆਵੇਂਗਾ ?”

“ਸੁੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਇਆ, ਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪਰ ਵਾਅਦਾ ਏ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ।”

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਜਸਬੀਰ ਵਿਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨੈਣੀਂ ਤਨਹਾਈ ਨੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ ਲਏ। ਆਮਦ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਹਿਮਤ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਵਿਦਾਇਗੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੀਆਂ। ਉਸ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਭੁਸ਼ਬੂ ਉਸ ਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚੋਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਤਵਾਰੀਖ ਦਾ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਆਇਆ। ਜਮਾਲੇ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਉਸ ਕਦਰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਰਹਿਮਤ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਪਾਂਧੀ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਸਿੱਜੇ ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਸੁੱਚੇ ਮੌਤੀ ਪਰੋ ਕੇ। ਅਣਗਿਣਤ ਅਰਮਾਨਾਂ ਦੇ ਚਿਰਾਗਾਂ ਬੇ-ਅਥਾਹ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ। ਸੁੱਤੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹਾਂ ਹਲੂਣ ਤੇ ਟੁੱਟੀਆਂ

ਤੰਦਾਂ ਜੁੜ ਕੇ।

ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਹਫਤਾ ਟ੍ਰੈਨਿੰਗ ਕੈਂਪ 'ਚ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ। ਵਤਨ ਵਾਪਸੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਮੌਰੰਦ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਵੇਖਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਦਿਲ ਨਾਲ ਅੜੀਆਂ ਪਿੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਇਹ ਸਬੱਬ ਵੀ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਪਸੌਰ 'ਚ ਘੁੰਮਣ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਬਲੋਚਸਥਾਨ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਵੜੇ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਜਾਣ ਦਾ ਦੱਗਾ-ਏ-ਸ਼ੈਬਰ ਦੀਆਂ ਪਥਰੀਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਕਦੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਲੰਘਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਹਾਂਬਲੀ ਜਰਨੈਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਨੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਜਿਸ ਜਮੌਰੰਦ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਡਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਦੱਗਾ-ਏ-ਸ਼ੈਬਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਕੇਸਰੀ ਪਰਚਮ ਝੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਖੰਡਰਾਤ ਰੂਪ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਅਜੀਮ ਜਿੰਦਾਦਿਲੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਮਸਤਕ ਝੁਕ ਗਿਆ, 'ਵਾਹ ਮਹਾਂਬਲੀ ਜਰਨੈਲਾ, ਵਾਹ ਤੇਰੀ ਤੇਗ ਦੀਆਂ ਜੁਝਾਰੂ ਲਿਸ਼ਕਾਂ! ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਜੇਤੂ ਜਰਨੈਲ ਦੱਗਾ-ਏ-ਸ਼ੈਬਰ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਲੜਾਈ ਹਾਰ ਗਏ, ਤੂੰ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਐ ਦੱਗਾ-ਏ-ਸ਼ੈਬਰ ਨੂੰ ਡਤਹਿ ਕਰ ਕੇ। ਗੋਦੜੀਆਂ 'ਚ ਰੋਂਦੇ ਮਾਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦੇ ਡਰਾਵੇ ਦੇ ਕੇ ਐਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪਠਾਣੀਆਂ ਡਰਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਆਹ ਘੁੰਮਦੇ ਨੇ ਚੌੜੀਆਂ ਹਿੱਕਾਂ ਤਾਣੀ, ਸੂਫ਼ ਬੁਰਕਿਆਂ ਵਾਲੇ ਪਠਾਣ। ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਊ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੱਡ-ਵਡੇਰਾ ਜਿਹਦੇ ਲਹੂ ਨੇ ਤੇਰਾ ਲੋਹਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਊ।'

ਉਹ ਪਥਰੀਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕਰ ਕੇ ਉਧਰ ਹੋ ਡੁਰਿਆ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਮੁੱਢੋਂ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਪਥਰੀਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ ਦਾ ਮੂਲੋਂ ਕਾਇਲ ਸੀ, ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖੀ ਵੇਖਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਜੁੜਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਘਟਨਾਕਮ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਗਿਆ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਮੌਰੰਦ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਦੀਆਂ ਛੌਜਾਂ ਦੇ ਕੈਂਪ ਇਹਨਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਲੱਗ ਗਏ। ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਗੁਲਫਾਨ ਨਾਮੀ ਪਠਾਣ ਦੀ ਮੰਗੇਤਰ ਬਾਨੋ ਇਸ ਕੈਂਪ 'ਚ ਸਰਦਾਰ ਨਲੂਏ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਪ੍ਰੌਂਛਿਆ :

“ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਓ ?”

“ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖ। ਜਬਰ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਵਾਲੇ।”

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਘਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤੇ ?”

“ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ, ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਚਿਰਾਗ ਬਾਲਿਐ। ਤੁਸੀਂ ਜਿਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਬੇਖੌਫ਼ ਰਹੋ। ਅੰਰਤਾਂ 'ਤੇ ਉੱਠਣਾ ਸਾਡੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਨਹੀਂ।” ਸਰਦਾਰ ਨਲੂਏ ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਬਾਨੋ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ। ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਤਰਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਨਲੂਏ ਸਾਹਵੇਂ ਕਰਦੀ ਬੋਲੀ, “ਮੇਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਏ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਬਹਾਦਰ

ਸੂਰਮਾ ਆਪਣੀ ਕੁੱਖਾਂ ਜੰਮਾਂ ।”

“ਆਵਦੇ ਖੁਦਾਵੰਦ ਕਰੀਮ ਸਾਹਵੇਂ ਇਬਾਦਤ ਕਰ ਬੀਬਾ, ਜ਼ਰੂਰ ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲਾ ਸੂਰਮਾ ਤੇਰੀ ਕੁੱਖਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ।”

“ਭੋਲੇ ਜਰਨੈਲ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ, ਮੇਰੀ ਕੁੱਖਾਂ ਆਸ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਜਨਣ ਦੀ ਐ ।”

ਨਲੂਏ ਸ਼੍ਲੋਰ ਦੇ ਨੇਤਰ ਲਾਲ ਸੁਰਖ ਹੋ ਗਏ। (ਗੁੱਖੇ) ਚ ਵਜੂਦ ਗਰਜਿਆ, “ਜਾਹ ਮੇਰੇ ਕੈਂਪ ਚੌਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਜਾਹ ।” ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਮੁੱਠੇ ਤੇ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਨੋ ਢਰ ਗਈ। ਜੀਅ-ਭਿਆਣੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰੋਂ ਕੋਈ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਿਆ, ਅੱਜ ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਰੋਂ ਖਾਲੀ ਝੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਆਂ ।”

ਬਾਨੋ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਚੁੱਕੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਤੇ ਸਿਦਕ ਤਰਸਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਬੀਬਾ, ਰੁਕ ਜਾਹ ।” ਜਾਂਦੀ ਬਾਨੋ ਨੂੰ ਨਲੂਏ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ। ਸਿਰਹਾਣੇ ਪਈ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਕੀਮਤੀ ਚਾਦਰ ਚੁੱਕੀ ਤੇ ਬਾਨੋ ਦਾ ਸਿਰ ਕੱਜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਚਾਹੁੰਨੀ ਐ ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਬਹਾਦਰ ਕੁੱਖਾਂ ਜੰਮਣਾ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਤੇਰਾ ਧਰਮੀ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਤੂੰ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਏਂ। ਤੂੰ ਸੱਚ ਈ ਕਿਹੈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੋਈ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦਾ, ਤੇਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਤੈਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ !”

ਬਾਨੋ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਚ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਹੰਝੂ ਛਿੱਗ ਪਏ ਤੇ ਫਰਕਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ, ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ’ ਪੁਕਾਰਦੇ ਰਹੇ।

.....ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਦਲੀ ਅਣਖਾਂ ਚੋਂ ਉਹ ਕਰੈਕਟਰ ਕਿਥੇ ਛਿੱਗ ਪਏ। ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨੋਕਾਂ ਤੇ ਤਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਤਲਖ-ਕਲਾਮੀ ਤੇਰੀ ਸਾਬੀਆਂ ਸੰਗ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਰਹੀ। ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ ਉਹ ਜੋ ਬੇਗਾਨੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਦਰਾਂ, ਅਬਦਾਲੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਕੇ ਘਰੋਂ-ਘਰੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਅੱਜ.....?

ਜਮਰੌਂਦੋਂ ਪਰਤ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਚਾਰ ਕੁ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵਤਨਾਂ ਨੂੰ ਉਡਾਰੀ ਭਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣ ਗਿਆ।

ਮੋਹ-ਮੱਤੇ ਅਹਿਸਾਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਸਬੀਰ ਸਰਹੱਦ ਲੰਘ ਆਇਆ। ਇਕ ਰਾਤ ਦੇ ਵਕਫੇ ਨਾਲ ਖਰਲ ਕਲਾਂ ਦੀ ਜੂਹ ਚ ਵੀ ਜਾ ਵੱਡਿਆ। ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਕਿਵੇਂ ਸੁਣਾਉ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਕਿਆਮਤ ਦੀ ਰੌਚਿਕ ਵਿਖਿਆ ? ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਆਹ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਪੱਖ ਸੁਣਨ ਨਾਲੋਂ ਸੁਣਾਉਣਾ ਅੱਖੈ। ਕਿੰਨੇ ਮੋਹ-ਮੱਤੇ ਨੇ ਉਹ ਲੋਕ ? ਕੀ ਮੁਹੱਬਤ ਏ ਬਾਪੂ ਤੇ ਅੱਬੂ ਦੀ। ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਜਰਮ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਜ਼ਰੂਰ ਜਮਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀਜ਼ਾ ਭੇਜਦਾ। ਲੱਪ ਭਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਪਹਾੜ ਜੇਡੇ ਝਮੇਲੇ। ਖਾਕ ਦਾ ਭਰਿਆ ਲਿਫਾਫਾ ਘੁੱਟ ਕੇ ਕਲੇਜੇ ਲਾ ਕੇ ਉਹ ਕੰਧ ਟੱਪ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ ਬਾਰੁਵਾਂ

‘ਠੱਕ ! ਠੱਕ !! ਠੱਕ !!’ ਬੂਹਾ ਠੋਕਿਆ।

“ਕੌਣ ਏਂ ?” ਮਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਗਲ ਲੱਗ ਮਿਲੀ।

“ਮੈਂ ਜਸਬੀਰ, ਮਾਂ।”

“ਜਸਬੀਰ ?” ਆਵਾਜ਼ ’ਚ ਹੈਰਾਨੀ ਸੀ।

“ਕਿਉਂ, ਤੂੰ ਸਿਆਣਿਆ ਨਹੀਂ ?”

“ਆ ਜਾ ਲੰਘ ਆ ਪੁੱਤ....।” ਦੁਖਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਆਖਿਆ। ਬੰਤੋ ਦੇ ਲਾਗਲੇ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਦੇਬੋ ਵੀ ਉੱਠੀ। ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਹਿੱਕਾਂ ਸੰਗ ਲਾਇਆ ਪਰ ਥੋੜੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਬਾਪੂ ਲੱਭਿਆ, ਨਾ ਉਸ ਦਾ ਮੰਜਾ, ਖੋਰੇ ਉਹ ਦੂਜੇ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇਗਾ ? ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸੋਚਿਆ।

“ਬੜੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁੜਿਐਂ ਪੁੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ....।”

“ਉਹ ਹੋ, ਕੀ ਬੁਜ਼ਾਦਿਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ ਏਂ ?” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਬੰਤੋ ਨੂੰ ਸਾਂਭਿਆ ਪਰ ਉਹਤੋਂ ਧਾਹਾਂ ਨਾ ਸਾਂਭੀਆਂ ਗਈਆਂ।

“ਮੈਂ ਹੁਣ ਸਮਝਿਆਂ, ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਦੀ ਝੂਠੀ ਖਬਰ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁੱਜ ਗਈ।”

“ਇਹ ਖਬਰ ਵੀ ਕਦੇ ਰੋਕਿਆ ਰੁਕੀ ਐ।” ਬੰਤੋ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇਬੋ ਨੇ ਦੱਸਿਆ।

“ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ? ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦੁੰਮਣ ਬੈਠਾ। ਓਦੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਮਰ ਜੂ ? ਨਾਲੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਅ ਤੇਰੇ ਕੋਲ. ਆਂ, ਝੋਰਾ ਕਾਹਦਾ ?”

ਰੋਣਾ ਬੰਮੁਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੰਤੋ ਦੀਆਂ ਹੁਭਕੀਆਂ ਬਦਸਤੂਰ ਜਾਰੀ ਸਨ। ਸਦਮਾ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਹੌਸਲੇ ਨੂੰ ਭੋਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਮਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

“ਹੁਣ ਹੁਭਕੀਆਂ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛੱਡੇਂਗੀ ਵੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਤੇਰੇ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਖਲੋਤਾ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਕਰ। ਦੁੱਖ-ਸੁਖ ਦੱਸ। ਐਵੇਂ ਈ ਝੋਰਾ ਲਾਇਐ। ਭਲਾ ਬਾਪੂ ਨਹੀਂ ਦੀਹਦਾ, ਕਿਥੇ ਐ ?”

ਬੰਤੋ ਦੀਆਂ ਮੁੜ ਧਾਹਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਬੋ ਦੀਆਂ। ਦੁਖਾਂਤਕ ਮੌਜ਼ਜਾ ਵੇਖ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਸਬੀਰ ਵੀ ਸੁੰਗਝਿਆ, “ਆਖਰ ਐਸੀ ਗੱਲ ਕੀ ?” ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ।

“ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਬਾਪੂ ਕਿੱਥੇ ?” ਦੇਬੋ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਹਲੂਣਿਆ।

“ਬਾਪੂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ.....!”

“ਬਾਪੂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ?” ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਜਿਗਰਾ ਤਿਲਕ ਭੋਈਂ ‘ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ,
“ਕੁਫ਼ਰ ਏ ! ਨਿਰਾ ਕੁਫ਼ਰ !! ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ? ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਂ
ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦਿਨ ?”

“ਤੇ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਈ ਚੰਦਰੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਧੱਕੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।”

“ਓਹ ਬਾਪੂ, ਇਹ ਤੂੰ ਕੀ ਕੀਤੈ ?” ਉਹ ਖੁਦ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ
ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੌਡ ਦਿਲੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਧਾਹੀਂ ਹੋ ਪਿਆ।

ਲੇਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦਿੰਦਾ, ਕੁਦਰਤ ਸੰਗ ਮਾਹਰਾ ਸ਼ਿਕਵੇ ਕਰਦਾ,
ਸਿਲਸਿਲਾ ਮਸਾਂ ਹੋਸੋ-ਹਵਾਸ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਵੱਲ ਪਰਤਿਆ।

“ਚਾਚੀ ਦੱਸ ਤੇ ਸਹੀ ਆਖਰ ਕੀ ਬੀਤੀ ਬਾਪੂ ਸੰਗ ?”

“ਮਹਾਂ ਅਣਹੋਣੀ। ਤੂੰ ਪਿੰਡ ਆਇਆ, ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਜਾ ਮੁਖਬਰੀ ਪਈ।
ਕਟਕ ਪਿੰਡ 'ਤੇ ਆ ਚੜ੍ਹੇ, ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਘੇਰੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ
ਵਾਲਾ ਤੇਰਾ ਇਕ ਸਾਬੀ, ਇਕ ਪੁਲਸੀਏ ਨੂੰ ਮਾਰ, ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਗਿਆ
ਤੇ ਉਦੂੰ ਵਿੱਛੜੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਰਤਨੇ ਕੀ ਕਮਾਦ 'ਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਸੰਮਕ ਰਾਤ ਹਟ-ਹਟ
ਕੇ ਗੋਲੀ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਈ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਟਰੈਕਟਰ ਕਮਾਦ 'ਚ
ਜਾ ਵਾੜੇ ਤੇ ਉਹ ਤਿੰਨੇ ਈ.....!”

“ਉਹ ਹੋ।” ਸਾਬੀਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਮੁੜ ਧੂ ਪਾ ਗਿਆ,
“ਆਖਰ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸੀ ? ਪਿੰਡ ਦੁਆਲੇ ਖੜੇ ਮੇਰੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰਦੇ
ਰਹੇ। ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਇਆ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਉਹ ਮਰ ਗਏ। ਮੈਂ ਬਾ-ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਬਚ
ਨਿਕਲਿਆ। ਕਿੱਡਾ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹਾਂ ਮੈਂ। ਕਾਸ਼ ਮੈਂ ਕਲੰਕ ਤੋਂ ਉਥੇ ਈ ਮਰ
ਜਾਂਦਾ।”

“ਪਰ ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਰੱਜ-ਰੱਜ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਏ। ਅਖੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨਾਂ
'ਚੋਂ ਇਕ ਤੂੰ ਆਏ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹੋ ਸੱਚ ਮੰਨ ਲਿਆ ਤੇ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਵੀ। ਉਹ
ਇਸੇ ਹੀ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਝੋਰੇ 'ਚ ਟੁਰ ਗਿਆ। ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤੂੰ ਜੀਉਂਦੈਂ ਤਾਂ ਸ਼ੈਦ ਉਹ
ਕਦੇ ਨਾ ਜਾਂਦਾ।”

“ਮੈਂ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਮਾਰਨ
ਵਾਲਾ ਹਾਂ, ਜੀਹਦਾ ਅੰਤ ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਹੋਇਐ। ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਜੱਗੋਂ
ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਦੀ ਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਵਦੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਹਵੇਲੀ
ਬੰਬ ਨਾਲ ਉਡਾ ਕੇ ਵੀ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ।”

ਪਛਤਾਵੇ 'ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਦਿਲ 'ਤੇ ਕੌੜੀ ਯਾਦਗਾਰ ਉਸਾਰਦਾ ਗਿਆ।

“ਡਾਹਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਜ਼ੋਰ ਕੀਹਦਾ ਚੱਲਦੇ ਜਸਬੀਰ ? ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਈ
ਮੁਖਤੂਲਾ ਘਰ ਆ ਠਹਿਰਿਆ। ਅਖੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਦਾਤ ਤੇਰੇ ਪੋਤੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਐ।

ਚਾਰ ਦਿਨ ਬਾਣੇ ਕਹਿਰ ਢਾਹਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਘਰੇ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਦੋ ਦਿਨ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਦਿਨ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾ ਗਿਆ।”

“ਬਾਰਾਂ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਦਿਨ ?”

“ਹਾਂ, ਮੈਂ ਦਿਨ ਤੇ ਸਮਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖਿਐ।” ਦੇਬੋ ਨੇ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੇਬ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੋਅ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ, ‘ਅੱਥੂ ਜਾਨ ਦਾ ਅਦਬ ਵਿਛੋੜਾ 12 ਅਕਤੂਬਰ ਦਿਨ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ।’

“ਹਾਂ ਸੱਚ, ਮੈਂ ਦੱਸਣਾ ਭੁੱਲ ਗਈ ਜਸਬੀਰ, ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਈ ਸੀ ਓਦਣ।” ਦੇਬੋ ਨੇ ਪੁਨਰ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਹਵਾ ਦਾ ਬੁੱਲਾ ਆਇਆ, ਦੀਵਾ ਬੁਝ ਗਿਆ।

“ਉੱਡ, ਸਾਨੂੰ ਸੂਫ਼ ਹਨੇਰਿਆਂ 'ਚ ਛੱਡ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਇਕੋ ਦਿਨ, ਇਕੋ ਵਕਤ ਛੱਡ ਤੁਰੇ। ਅੱਥੂ ਜਾਨ ਵੀ ਦਸ ਵਜੇ ਤੇ ਬਾਪੂ ਵੀ। ਇਕ ਮੇਰੀ ਦੀਦ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ, ਦੂਜਾ ਦੀਦ ਨੂੰ ਤਰਸਦਾ ਮਰ ਗਿਐ। ਕਿਵੇਂ, ਕਦੋਂ, ਕਿਥੋਂ ਕਰਜ਼ ਲੱਖੂ ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੰਡੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦਾ ?”

ਜਸਬੀਰ ਮੁੜ ਹੁਭਕੀਆਂ ਦੇ ਦੌਰ 'ਚ ਘਿਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੂੰਝ ਸਕਿਆ। “ਕਿਸ ਬਹਾਨੇ ਤੈਨੂੰ ਹੈਸਲਾ ਦਿਆਂ ? ਬਦ ਤੇ ਬੇਘਰ ਜਿੰਦਾ ਖੁਦ ਲਾਰਿਆਂ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ 'ਤੇ ਪਲਦੀਆਂ ਨੇ, ਛੂਠੀ ਤਸੱਲੀ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਮੈਂ ਉੱਝ ਨਹੀਂ ਸਹਿ ਸਕਦਾ।” ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਨਾ ਕਹਿ ਸਕਿਆ।

“ਨੈਣੀਂ ਕੀ ਕਰਦੀ ਏ ਅੱਜਕਲੁ ?” ਉਹਨੇ ਦੇਬੋ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਏ ਡਿਊਟੀ ਜੋ ਤੂੰ ਲਾ ਗਿਆ ਸੈਂ।”

“ਉਹਦੇ ਪੇਪਰ ਨੇ, ਪਟਿਆਲੇ ਗਈ ਏ। ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਜੱਗੇ ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਰਹਿ ਗਿਐ।”

“ਉਹ ਗੋੜਾ ਮਾਰਦੈ ਚਾਚੀ ?”

“ਕਈ ਵੇਰਾਂ ਆ ਲਿਐ ਉਹ ਤਾਂ। ਨੈਣੀਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਵੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਈ ਭੇਜਿਐ। ਵਿਚਾਰਾ ਵਾਹ ਜਹਾਨ ਦੀ ਲਾਉਂਦੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਪਰ ਉਤੋਂ ਡਰ ਮਾਰਦੈ ਸਰਕਾਰੀ ਡਿਊਟੀ ਦਾ।”

“ਉਹ ਤਾਂ ਪੁੱਤਾ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਪਿੱਛੋਂ ਬੜਾ ਈ ਉਦਾਸ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਐ।”

“ਬਾਪੂ ਦਾ ਸੱਲ੍ਹ ਉਹਨੂੰ ਤੁਹਾਥੋਂ ਘੱਟ ਐ ?”

“ਤੇਰੇ ਮਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਓਦਣੋਂ ਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਓਹਨੇ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ, ਝੂਠ ਸਾਨੂੰ ਵਰਾਉਣ ਲਈ ਬੋਲਦੇ। ਉਂਵ ਉਦਾਸ ਰਹਿੰਦੇ। ਪੁੱਛਿਆ ਵੀ ਕਈ ਵੇਰਾਂ, ਉਹਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।”

“ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਉਹ ਘੱਟ ਈ ਖੋਲਦੈ ਚਾਚੀ। ਤੂੰ ਲੱਖ ਪੁੱਛੋਂ ਉਹ ਕੁਝ ਨੀਂ ਕਹੇਗਾ, ਪਰ ਏਸ ਦੁਖਾਂਤ 'ਚ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਉ ? ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਗੁਸਤਾਖੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾ ਲਇਓ।”

“ਜੱਗੇ ਜਿਹਾ ਕੌਣ ਹੋਣੈ ਜਸਬੀਰ, ਸਾਨੂੰ ਈ ਲੱਗਦੈ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।”

“ਸ਼ੈਰ ਜੇ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਦਾ ਵਹਿਮ ਏ ਤਾਂ ਰਹਿਣ ਦਿਓ। ਚੁਪ੍ਪ ਵੱਟ ਵਕਤ ਬਿਤਾਈ ਕਰੋ। ਜੱਗੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਨੈਣੀਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸਮਝਾ ਦਿਓ।” ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਹਰਕਤ ਆ ਗਈ, “ਡੋਲਿਓ ਨਾ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਮਿਸ਼ਨ ਪੂਰਾ ਕਰ ਕੇ ਈ ਆਉਣੈ।”

ਮਮਤਾ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਮੂਰਤਾਂ ਖਾਮੋਸ਼ ਸਨ।

“ਚਾਚੀ, ਨੈਣੀਂ ਨੂੰ ਆਖੀਂ, ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਸੰਗ ਨਿਭਾਏ, ਤੂੰ ਮਾਂ ਦਾ ਖੁਦ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰੱਖੀਂ। ਬਾਪੂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ 'ਚ ਈ ਕੀਤਾ ਸੀ ?”

“ਨਹੀਂ।”

“ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਥੇ ?”

“ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤ 'ਚ। ਟਿੱਬਿਆਂ ਦੇ ਅੈਨ ਵਿਚਕਾਰ।”

ਜਸਬੀਰ ਹਨੇਰੇ ਸੰਗ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਣਗਿਣਤ, ਅਣਸਿਊਂਤੇ ਜ਼ਬਾਮ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਪੁੱਜਿਆ। ਨਿਸਚਿਤ ਥਾਂ ਪੁੱਟੀ, ਪੁਰਖ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋਂ ਆਈ। ਜਗਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਕੱਢ ਕੇ ਡੱਬੇ 'ਚ ਛੁਪਾ ਲਿਆ। ਸਿਵੇ ਨੂੰ ਅਡੋਲ ਸਜਦਾ ਕੀਤਾ। ਕੰਬਦੇ ਹੱਥੀਂ ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਕਬਰ ਦੀ ਖਾਕ ਸਿਵੇਂ 'ਤੇ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ 'ਤੇ ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਸੀ। ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਹੰਝ ਹਨੇਰ, ਦਿਲ ਦੀ ਹਿਰਾਸਤ 'ਤੇ ਖੂੰਖਾਰ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੀ। ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਜਗਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਬਮਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ਾਬ ਛਿੜਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦਿੜ੍ਹੁਤਾ 'ਚ ਨੂੰਜ਼ਿਆ ਸੀ।

ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਲਗਾਮਾਂ 'ਚ ਮੁਹਤਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਮਤੇ ਮਕਸਦ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਵਹਿਣ 'ਚ ਹੀ ਨਾ ਰੁੜ੍ਹੁ ਪਏ। ਫਿਰ ਗੰਭੀਰ ਸੋਚਣ ਲਈ ਉਹ ਸੰਘਣੀਆਂ ਕਿੱਕਰਾਂ 'ਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। “ਲੱਕ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਚਾਰ ਗਰਨੇਡਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕਲਾਪੀ ਜਿੰਦ ਹਵੇਲੀ ਨਹੀਂ ਉਡਾ ਸਕਦੀ। ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਦੁੰਮਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਥੇ ਮਕਸਦ 'ਤੇ ਲੱਗੂ। ਉਹ ਅੱਜ ਮਰਿਆ ਸਮਝਦੈ, ਕੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚੌਕੰਨਾ ਹੋਉ। ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਦੀ ਅਫਵਾਹ ਏਦਾਂ ਹੀ ਰਹੀ ਤਾਂ ਸਕਿਊਰਟੀ ਛੇਤੀ ਹਵੇਲੀ ਛੱਡ ਜੂ। ਫਿਰ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਧਾ ਈ ਅੰਦਰ ਜਾ ਵੜੀਂ, ਜੁਗਤੀ ਦਾ ਨਾਂਅ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਐ। ਉਡਵਾਇਰ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਉਧਮ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਇੱਕੀ ਵਰ੍ਹੇ ਧੂੜ ਛਾਨਣੀ ਪਈ ਸੀ।”

ਅਕਲ ਦੀ ਦਲੀਲ ਮੰਨ ਕੇ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਥੱਕੇ ਟੁੱਟੇ ਪੈਰਾਂ ਸੰਗ ਅਸਹਿ ਕਸਕਾਂ ਨੂੰ ਨੱਪਦਾ ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ ਮੁੜ ਰੁਕ ਗਿਆ। “ਬਿੰਦ ਝੱਟ ਦਾ ਵਸਾਹ ਨਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਬਾਪੂ ਨੇ 'ਵਾਜ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਾਗੀ ?” ਦਿਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਪਲਾਂ 'ਚ ਦਿੜ੍ਹੁਤਾ ਸਿਵੇ ਦੀ ਰਾਖ ਹੋ ਗਈ। ਰੂਹ ਜਲ-ਵਿਛੁੰਨੀ ਮਛਲੀ ਵਾਂਗੂੰ ਤੜਪੀ ਤੇ ਦਿਲ ਸਲਾਖ ਚੜ੍ਹੇ ਕਬਾਬ ਵਾਂਗੂੰ ਭੁੱਜ ਗਿਆ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਮੁਗਲ ਖੂਹ ਨਾ ਲੰਘ ਸਕੀਆਂ, ਉਹ ਖੂਹ 'ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਦੀ ਖੱਟੀ ਰੋੜ੍ਹ ਕੇ ਜੀ.-ਭਿਆਣੇ ਹੋਏ ਸੇਠ ਵਾਂਗੂਂ। ਜਾਰੋ-ਜਾਰ ਰੋਇਆ, ਭਰੇ ਮੇਲੇ 'ਚ ਗੁਆਚੇ ਦਾਦੇ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਵਾਂਗੂਂ। ਬਾਨੇ ਬੀਬੀ ਦਾ ਜਗਾਇਆ ਦੀਵਾ ਗੁੱਲ ਸੀ। ਵੱਟੀ ਘੁੱਟੀ ਜ਼ਖਮੀ ਨੈਣਾਂ ਵਾਂਗੂਂ ਰਿਸੀ।

“ਓਦੇ ਜਸਬੀਰ ਸਿਆਂ, ਆਬਰੂ ਸਲਾਮਤ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਖੂਹ 'ਚ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇਰੀਆਂ ਈ ਭੈਣਾਂ ਸਨ, ਤੇਰਾ ਲੂੰ, ਤੇਰੀਆਂ ਅੰਮਾ ਜਾਈਆਂ।” ਬਾਨੇ ਬੀਬੀ ਦੀ ਆਖੀ ਗੱਲ 'ਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਫੇਰੀ ਨੇ ਗੂੜ-ਅਹਿਸਾਸ ਭਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉਹ ਸਿਰ ਫੜ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਜ਼ਮੀਰ ਨੇ ਮੋਢਾ ਹਲੂਣਿਆ, ‘ਜੋ ਤੂੰ ਏਸ ਖੂਹ 'ਤੇ ਓਦਣ ਮਾਰਿਆ, ਉਹ ਤੇਰਾ ਕੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ? ਤੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁੱਤੇ। ਤੇਰੀ ਮਾਂ-ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਜਾਇਆ। ਜੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣਾ ਵਾਜ਼ਬ ਏ ਤਾਂ ਰਿਜ਼ਕ ਲਈ ਰਫਲ ਚੁੱਕਣਾ ਕਿਥੋਂ ਗੁਨਾਹ ਏ ? ਕਿਸ ਗੁਨਾਹ ਬਦਲੇ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਏ ਤੂੰ ਉਹਨੂੰ ? ਉਹ ਵੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਸ਼ਮ ਚਿਰਾਗ ਈ ਹੋਣੈ ? ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਸੇ ਮਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਕਟਾਰ ਚੱਲੀ ਹੋਏਗੀ ? ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਜਬਰੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਿਸੇ ਕਲਾਈ ਤੋਂ ਰੱਖੜੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਵਿਹੜਿਆਂ 'ਚ ਵੈਣ ਪਏ ਹੋਣਗੇ। ਹੱਡੀਂ ਹੰਢਾਇਆ ਤਜਰਬਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲਦੈ। ਨਾ ਸਮੁੱਚੀ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ 'ਚੋਂ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਮੋਈ ਐ, ਨਾ ਪਾਕ ਬਾਣਿਆਂ 'ਚ ਛੁਪੀ ਬਦਨਾਮੀ ਨਿਕਲੀ ਐ। ਸਿਆਸਤਾਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਪੈਂਤੜੇ ਖੇਡਦੀਆਂ ਨੇ, ਨਸੂਰ ਲੋਕੀਂ ਹੰਢਾਉਂਦੇ ਐ। ਬਸ ਇਹੋ ਹਕੀਕਤ ਏ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਸਿਰ ਸਜੀ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਦੀ।

ਦਿਮਾਗ ਗੈਰ-ਮਨਹੂਸੀ ਚਿਰਾਂਦ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੂਫ਼ ਸਫ਼ੈਦ ਸੌਚਾਂ ਅਤੀਤ ਵਰਤਮਾਨ ਚੁਗਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਅੰਬਰੋਂ ਟੁੱਟਿਆ ਤਾਰਾ ਲੰਮੇਰੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਬਿਖੇਰਦਾ ਅੰਧਕਾਰ 'ਚ ਜਾ ਡੁੱਬਿਆ। ਭੋਇਂ 'ਤੇ ਲੇਟੇ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਚੁੰਨੀ ਭਿਆਨਕ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਜੰਗ ਛਿੜ ਪਈ। ਬੰਦ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਨੈਣੀਂ ਦੀਆਂ ਗਲ ਪਈਆਂ ਗੋਰੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ, ਕਾਲਜ 'ਚ ਪੈਂਦੀਆਂ ਕਬੱਡੀਆਂ, ਮਖਤੂਲੇ ਦੀਆਂ ਮੂੰਖਾਰ ਅੱਖਾਂ, ਜਮਾਲੇ ਦਾ ਤਰਲਾ, ਕਲਾਈ 'ਤੇ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹਦੀ, ਡੋਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹਰਪਾਲ, ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਚੁੰਨੀ ਲਾਹੁੰਦਾ ਰੂਬੀ.....ਤਮਾਮ ਅਤੀਤ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਰੱਖਤ ਤੋਂ ਉੱਲੂ ਬੋਲਿਆ। ਹਕੀਕੀ ਮੁਆਬ ਪਰਵਾਜ਼ ਭਰ ਗਏ। ਖਜੂਰਾਂ 'ਤੇ ਖਾਲੀ ਲਟਕ ਰਹੇ ਸਨ ਬਿਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਆਲੂਣੇ।

ਅੰਬਰ ਵੱਲ ਝਾਤ ਪਾਈ। ਫਜ਼ਰ ਦਾ ਤਾਰਾ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸੀ। ਪੂਰਬ ਦੀ ਸੂਹੀ ਕੁੱਖ ਨੇ ਛੇਤੀ ਤੁਰ ਜਾਣ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਰਾਜ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ।

“ਗੁਸਤਾਖੀ ਮਾਫ਼ ਬੇਨਾਮ ਸੱਜਣਾ ! ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਮੌਤ ਸਨ। ਪਹਿਲ ਮੈਂ ਕਰ ਗਿਆ, ਡਾਹਚਾ ਤੇਰੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਖਸ਼ੇ, ਭੈਣ ਦਿਆ ਵੀਗਾ.....!”

ਮੋਏ ਪੁਲਸੀਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਲੋਂ ਹੂਕ ਨਿਕਲੀ। ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭੈਣ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਲੋੜਿਆ, ਸੋਚਿਆ ਕਰਜ਼ਾ ਲਾਹ ਕੇ ਮਿਲ੍ਹ੍ਹ। ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ, ਬੁਝਿਆ ਚਿਰਾਗ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ, “ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਚਿਰਾਗ ਬੁਝ ਗਏ.....।” ਬਾਨੇ ਬੀਬੀ ਦੇ ਬੌਲ ਮੁੜ ਯਾਦ ਆਏ,“ਅੈਵੇਂ ਝੂਠ ਬੋਲਦੀ ਐਂ ਤੂੰ ਬੀਬੀ ?” ਉਹ ਬੀਬੀ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਵਹਿਮ ਕੱਢਣ ਲਈ ਉਹਦੀ ਕੁੱਲੀ ਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਚੋਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਮੋਹ-ਪੈਗਾਮ ਦੇ ਕੇ ਤੜਪਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੋਹ ਨੂੰ ਖੋੜ ਖਾ ਗਿਆ।

ਜੈਲਦਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਖਤੂਲ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਸੋਨਾ ਮੰਨ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਭੁਫ਼ੀਆ ਕਬੂਤਰ ਛੱਡੇ। ਨਿਰਾਸਤਾ ਨੇ ਛੇਤੀ ਪਰ ਕੁਤਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਲਮ ਹੋਇਆ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਤਰੱਕੀ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਦੂਰ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਸਬੀਰ ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ

ਰੱਤੋਕੇ ? ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ।

ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ? ਸਰਪੰਚ ਰੱਤੋਕੇ।

ਐਮ.ਐੱਸ. ਮਲਵਈ ? ਸਥਾਨਕ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ.।

ਕਲੇਰ ? ਸਰਪੰਚ ਦਾ ਸਿਪਾਹ-ਸਲਾਰ ਨੌਕਰ।

ਮਹਿਫਲ ਦੀ ਲੋਰ ਜੋਬਨ 'ਤੇ ਸੀ। ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਮਲਵਈ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਜੁੰਡੀ ਦੇ ਯਾਰਾਂ ਸਣੇ ਉਚੇਚਾ ਮਹਿਫਲ 'ਚ ਪੁੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਈਮਾਨ ਤੇ ਖੁਦਾਪ੍ਰਸਤ ਸਰਪੰਚ ਸ਼ਰਾਬ ਤੋਂ ਸਖਤ ਨਫਰਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਕ-ਅੱਧਾ ਪੈਂਗ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਫਲ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਣ ਲਈ, “ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ! ਇਕ ਪੈਂਗ ?”

“ਨਹੀਂ ਮਲਵਈ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਹਾਡੇ ਸੰਗ ਸ਼ੁਗਲ ਮੇਲਾ ਕਰ ਲਈਦੈ। ਮੈਨੂੰ ਉੱਕੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਇਹ।” ਕਹਿ ਕੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਲਵਈ ਦੀ ਪੈਂਗ ਭਰਪੂਰ ਦਾਅਵਤ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਅਫਸਰ ਉਹ ਪੈਂਗ ਵੀ ਡੀਕ ਲਾ ਕੇ ਚਾੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਬੋਤਲ ਖਤਮ ਸੀ। ਲਾਗਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਰਾਇ ਲੈ ਕੇ ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ।

“ਕਲੇਰ ?” ਸਰਪੰਚ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ।

“ਜੀ ?”

“ਇਕ ਬੋਤਲ ਹੋਰ ਲੈ ਆ।”

“ਸਤ ਬਚਨ ਜੀ !” ਕਲੇਰ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਤਾਮੀਲੀ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ।

“ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ! ਕਈ ਵੇਰ ਪਰਖਿਐ, ਤੁਹਾਡਾ ਕਲੇਰ ਸਾਉ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਬੜੈ।”

“ਕਿਆ ਬਾਤ ਏ ਡਿਪਟੀ ਸਾਹਿਬ ! ਅਰਸਾ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰਿਐ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਕਦੇ ਕੰਨ ਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਰੜਕਿਆ। ਸੋਨੇ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ, ਕੁੜੀਆਂ ਜਿਹਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਤੇ ਗਊ ਜਿਹਾ ਸ਼ਗੀਫ਼, ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਸੁੱਚਾ ਤੋਂ ਗੋਦੜੀ ਦਾ ਲਾਲ।”

“ਤੇ ਥੋੜਾ ਪੁੱਤ ਬੰਨੀ ?” ਡਿਪਟੀ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਚ ਵਿਅੰਗ ਸੀ।

ਸਰਪੰਚ ਦਾ ਜਲਾਲ ਬੁਝ ਗਿਆ, “ਹੂੰ, ਕੀ ਬੁੜਿਆ ਸੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅੱਲਾਦ ਖੁਣੋਂ।” ਉਸ ਨੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਵਾ ਕੀਤਾ, “ਅਖੇ ਉਖਲ ਪੁੱਤ ਨਾ ਜੰਮੇ ਧੀ ਕਾਣੀ ਚੰਗੀ। ਸਿਰੇ ਦਾ ਲਫੰਡਰ ਏ ਸਾਡਾ ਬੰਨੀ।”

ਅਕਸਰ ਮਹਿਫਲ ਲੱਗਦੀ। ਬੰਨੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਮਲਕੁੱਟ ਰਜਾ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. 'ਤੇ ਕੁਝ ਜਿਆਦਾ ਵਕਾਦੀ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਡਿਪਟੀ ਹਵੇਲੀ ਆਵੇ-ਪੀਵੇ ਤੇ ਯੱਕੜ ਕੁੱਟੇ। ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬੰਨੀ ਸਿੰਨ-ਸਿੰਨ ਉਸ 'ਤੇ ਤੀਰ ਛੱਡਦਾ ਅਤੇ ਭੁੰਨੇ ਤਿੱਤਰ ਉਡਾਉਂਦਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਮਹਿਫਲ 'ਚ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਗੱਲ ਛੇੜੀ, "ਭਲਾ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੁੰਦੈ ਕਲੇਰ ?"

"ਡਿਪਟੀ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਪੁਲਿਸ। ਭਾਵ ਕਿ ਸਭ ਫਵੀਜ਼ਨ ਪੁਲਿਸ ਇੰਚਾਰਜ।"

"ਅੱਛਾ, ਉਹਨੂੰ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਕਹਿੰਦੇ ਐ ?"

"ਹਾਂ ਭਰਾ।"

"ਪਰ ਯੂ.ਪੀ. ਕੰਨੀ ਸੁਣਿਐ ਅਵਾਰਾ ਝੋਟੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਐ। ਸੀ.ਐਮ.ਓ. ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਆ ਅਵਾਰਾ ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਬਲੀ ਦੇ ਛੱਡੇ ਬੱਕਰੇ ਨੂੰ ਬਾਣੇਦਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਆ।"

ਡਿਪਟੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁੱਤ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਏ। ਅਕਸਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਭੰਡ ਹਰਕਤਾਂ ਸੀ ਪਿੰਡ 'ਚ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ। ਕੋਈ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਪਿਉ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵੀ ਪਰਦੇ ਕੱਜ ਲੈਂਦੀ।

ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਝਿੜਕਣਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਕੀ ਪਤਾ ਕੀ ਬੋਲ ਪਏ।

ਬਰਾੜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਕਲੇਰ ਠੇਕੇ ਨੂੰ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ ਤੇ ਬੰਨੀ ਨੇ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਲਿਆ, "ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਕਿਉਂ ਤੇਲ ਫੂਕਦੈਂ ? 'ਕੱਠਾ ਈ ਬਾਲਟਾ ਭਰ ਕੇ ਮੂਹਰੇ ਧਰ ਦੇ, ਇਹਨੇ ਕੀ ਰੱਜਣੈ ?"

ਬੰਨੀ ਦੀ ਚੁਆਤੀ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹੱਸ ਪਏ। ਕਲੇਰ ਮਾਯੂਸ ਤੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਸਨ। "ਬੇਵਕੂਫ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਾਂ ?" ਸੋਚ ਕੇ ਚੁੱਪ ਸਨ।

"ਦੀਹਦਾ ਨਹੀਂ ਢਿੱਡ ਕਿਵੇਂ ਪੀ-ਪੀ ਪਾਟਣ ਆਇਐ ? ਏਥੇ ਨੂੰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਮੂੰਹ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੂਦਾ ਅਹਾਤਾ ਹੋਵੇ ? ਕਹਿੰਦੇ ਐ ਮੁਫਤ ਦੀ ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਨ੍ਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡੀ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡ ਦੂ ? ਉਤੋਂ ਸਾਡਾ ਬਾਪੂ ਐ, ਜਿਹੜਾ ਰੋਜ਼ ਨਿਉਂਦਾ ਦੇ ਛੱਡਦੈ ਇਹਨੂੰ।"

"ਤੂੰ ਜੰਮਿਆ ਕਿਉਂ ਸੀ ਉਏ ?" ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ।

"ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛ, ਜੰਮਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਜਮਾਇਆ ਸੀ ?"

ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਅੱਖ ਨੱਪ ਕੇ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸੈਨਤ ਮਾਰੀ। ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਰੁਖ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, "ਹੋਟਲ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਪਨੀਰ 'ਚ ਫਰਕ ਬੜੈ।"

"ਕਿਉਂ ਹੋਟਲ ਵਾਲਾ ਬੱਕਰੀ ਦੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਬਣਦੈ ? ਘਰ ਨਾ ਜੁੜੇ ਮੂੰਗੀ ਮਸਰੀ, ਐਥੇ ਭਾਲਦੈ ਪਨੀਰ।" ਬੰਨੀ ਨੇ ਅੱਗਿਉਂ ਪੱਚਰ ਠੋਕ ਦਿੱਤੀ, "ਓਦਣ ਆਈ ਇਹਦੀ ਭਾਗਵਾਨ। ਆਖੋ, ਬੇਬੇ ਕੋਲ ਇਹ ਨ੍ਹੀਂ ਪੀਂਦੇ, ਹੋਇਆ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਪੀ ਲੈਣ,

ਖੁਦ ਲੈ ਕੇ ਨ੍ਹੀਂ ਪੀਂਦੇ। ਮਖਾਂ ਨਿੱਤ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਕੱਟਦੈ, ਇਹਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਪਈ ਐ ਮੁੱਲ ਦੀ ਲੈਣ ਦੀ।”

ਕਲੇਰ ਦਾਰੂ ਦੀ ਬੋਤਲ ਟੇਬਲ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਬੰਨੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਬੰਨੀ ਨੇ ਕਦੇ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੋਲਿਆ। ਹਰ ਗੱਲ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਉਹ ਉਸ ਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਖੁਦ ਝਿੜਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ। ਸਿਰੋਂ ਪਾਣੀ ਲੰਘਦਾ ਤਾਂ ਝਿੜਕਦੇ ਵੀ। ਉਝ ਕਲੇਰ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਭ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ। ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤਕ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਝਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੀ.ਡੀ.ਪੀ.ਓ. ਦਫਤਰ ਤਕ ਸਰਪੰਚੀ ਦੀਆਂ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਕਲੇਰ ਸਿਰ ਹੀ ਸਨ। ਡਾਹਢੇ ਖੁਸ਼ ਸਨ ਉਹ ਕਲੇਰ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਤੋਂ।

ਕਲੇਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਦਾ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਉਪਰੰਤ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਦਾ। ਡੇਅਰੀ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਪਾਉਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੱਕੀ ਡਿਊਟੀ ਨਿਭਾ ਕੇ ਅਗਲੀ ਡਿਊਟੀ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਕਾਲਜ ਛੱਡਣ ਜਾਂਦਾ, ਬਾਅਦ ਦੁਪਹਿਰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ। ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਸਮਝਦਾ ਤੇ ਭੈਣ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ। ਪਵਿੱਤਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਫੀ ਮੌਹ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਕਾਮਿਆਂ 'ਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫੋਕੀ ਝਿੜਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਨੇ। ਇਸੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਪੱਟੇ ਕਾਮੇ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਬਾਈ -ਬਾਈ’ ਆਖ ਪੁਕਾਰਦੇ। ਅੱਧੀ 'ਵਾਜ 'ਤੇ ਭੱਜੇ ਆਉਂਦੇ।

ਸਰਦਾਰਨੀ ਜਸਮੇਰ ਕੌਰ ਬੰਨੀ ਬਰਾਬਰ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਪੁੱਤ ਮੰਨਦੀ। ਪੁੱਤ-ਪੁੱਤ ਆਖ ਪੁਕਾਰਦੀ-ਸਤਿਕਾਰਦੀ। ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਉਹ ਮਮਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤ ਜਾਪਦੀ। ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਾਫੀ ਅਰਸਾ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕਾਲਜੋਂ ਮੁੜਦਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ, “ਡਿਪਟੀ ਆਵਦੇ ਪੁੱਤ ਲਈ ਬਾਪੂ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੰਗਦੈ, ਤਦੇ ਹੀ ਸੰਝ ਸਵੇਰੇ ਉਹ ਰੱਤੋਕੇ ਵੜਿਆ ਰਹਿੰਦੈ।”

“ਸਮਾਂ ਬੜੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਪੁੱਟ ਚੁਕਿਐ, ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਅੰਵਾਣੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜੋ ਬਗੈਰ ਰਜਾਮੰਦੀਓਂ ਇਕਲੋਤੀ ਧੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਣਜਾਣੇ ਖਾਨਦਾਨ 'ਚ ਕਰ ਦੇਣ ?”

“ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ ਕਲੇਰ, ਮਾਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਖਾਂਦੇ-ਪੀਂਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ 'ਤੇ ਈ ਛੁੱਲ੍ਹਦੀਆਂ ਨੇ, ਧੀਆਂ-ਧਿਆਣੀਆਂ ਦੇ ਅਣਬੋਲ ਅਰਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਿਆਣਦੈ ? ਓਦਣ ਆਈ ਸੀ ਡਿਪਟੀ ਦੀ ਵਾਈਫ਼। ਮੈਨੂੰ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਭਰ ਬੈਠੀ ਅਖੇ ਦੇਰ ਨਾ ਕਰੋ।”

ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਮਲਵਈ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਆਮਦ ਤੇ ਬੰਨੀ ਦੀ ਆਖੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆ ਗਈ, ਅਖੇ, “ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਯੁੱਗ ਟੱਕਰਿਐ, ਸੁਖ ਨਾਲ ਘਰ ਇਕ ਗਲਿਐ ਨਹੀਂ, ਖੌਰੇ ਦੋ ਹੀ ਉਜੜਦੇ।”

“ਪਰ ਭੈਣਾ, ਤੈਨੂੰ ਵਰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ, ਜਵਾਬ ਦੇ ਦੇਹ। ਧੀ ਦੇ ਅਰਮਾਨਾਂ ਲਈ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਫਰਾਖਦਿਲੀ ਲਈ ਵੱਡੇ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਗਨ ਮੋੜਨਾ ਅੱਖਾ ਨਹੀਂ।”

“ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਡਿਮਾਂਡ, ਇਕਲੌਤੀ ਧੀ ਵਾਲੇ ਹੱਕ ਜਬਰੀ ਖੋ ਰਹੀ ਐ। ਆਵਦੀ ਪਸੰਦ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਡੈਡੀ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜੁਆਬ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਪਰ ਉਹ ਆਂਵਦੇ ਵਾਅਦੇ ਦੀ ਅੱਖ ਨੀਵੀਂ ਹੋਣ ਦਾ ਝੋਰਾ ਖਾਂਦੈ ਐ।”

“ਉੱਝ ਏਹਦਾ ਮੁੰਡਾ ਤੂੰ ਵੇਖਿਐ ?”

“ਸੱਚ ਪੁੱਛਦੈਂ ? ਕਾਲਜ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਵੇਰ ਛੇੜ ਕੇ ਉਹ ਹੱਤਕ ਕਰਵਾ ਬੈਠੈ। ਉਹਦਾ ਕਰੈਕਟਰ, ਅੱਕਾਤ ਮੈਥਿਕ ਗੁੱਝੇ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਲਢੰਡਰ ਈ ਨਹੀਂ, ਸਿਰੇ ਦਾ ਵੈਲੀ ਐ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੀ, ਪਰ.....।”

ਕਲੇਰ ਦਿਲੋਂ ਪਸੀਜਿਆ ਗਿਆ। “ਕਿੰਨੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਐ ਅੱਰਤ ਜਾਤ ? ਜ਼ਹਿਰ ਖਾਣੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣ ਲਈ ਵੀ ਸੌ ਸੌ ਵੇਰ ਹਲਾਲ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦੈ, ਉਹ ਵੀ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਲੋਂ।”

“ਕਲੇਰ, ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੈ, ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਚਾਹੀਦੈ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿਆਂ ਮੈਂ ਕਾਲਜ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲਈ ਤੇਰਾ ਸਹਾਰਾ ਉਹਦੀਆਂ ਆਪ-ਹੁਦਰੀਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਈ ਲਿਐ।”

“ਨੌਕਰ ਦੀ ਅੱਕਾਤ ਮਾਲਕ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ 'ਚ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਪਵੇ, 'ਵਾਜ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰ ਲਵੀਂ, ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਆਵਾਂਗਾ।”

ਕਲੇਰ ਨੇ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਡਾਹਚਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਡੈਡੀ, ਡੇਢ ਮਹੀਨਾ ਐਗਜ਼ਾਮਾਂ 'ਚ ਪਿਐ, ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਝੰਜਟ 'ਚ ਨਾ ਪਾਉ। ਅੱਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ।” ਕਹਿ ਕੇ ਧੀ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਆਰਜ਼ੀ ਸਿਰਦਰਦੀ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਲਵਈ ਨੂੰ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸ਼ਗਨ ਪਾਉਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੁੜੀ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰ ਬਿਸਕੁਟ ਵਾਂਗੂੰ ਭੁਰਦੀ ਰਹੀ।

“ਮੈਂ ਇਕੱਲੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਭੁਸੀ ਲਈ ਇਹ ਭੀਖ ਮੰਗਦਾ ਆਂ, ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ।” ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਪੱਲਾ ਅੱਡਿਆ। ਲਾਡਲੇ ਫਰਜ਼ੰਦ ਦੀ ਬਾਹਿਸ਼ ਨੇ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ ਕਲੇਸ਼ ਸਿਰੇ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਅਫਸਰਨੀ ਦੀ ਪਸੰਦ ਪੁੱਤ ਤੋਂ ਕਿਧਰੇ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਪਰ ਕੁੜੀ ਦੇ ਐਗਜ਼ਾਮਾਂ ਤੱਕ ਸਮਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਉਧਾਰ ਮੰਗਦਾਂ।”

ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ 'ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਾਹਲੀ ਮੱਠੀ ਪੈ ਗਈ। ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਕੁੜੀ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਤਰਸ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਕੁੜੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਲਈ ਉਹ ਗੱਲ ਬੰਨੀ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਾ ਦੇਵੇ ਪਰ ਉਹ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਭਰਦਾ।

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਸਰੋਜ ਦਾ ਭਰਾ ਸੁਰਜੀਤ ਸਮੈਕ ਦੇ ਤਸਕਰਾਂ ਸੰਗ ਫਸ ਗਿਆ। ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ

ਉੱਕਾ ਹੀ ਵਿਸਾਰ ਬੈਠੀ, “ਕਲੇਰ ਭਰਾ, ਕਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ, ਉਹ ਤਸਕਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਸੰਗ ਰਲ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਐ। ਮਲਵਈ ਚਾਹਵੇ ਮੱਖਣੋਂ ਵਾਲ ਕੱਢ ਸਕਦੇ।”

“ਪਰ ਗੱਲ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਕਰ ਵੇਹਨੇ ਆਂ, ਕੀ ਹਰਜ਼ ?”

“ਨਹੀਂ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣੈ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਈਪਾਸ। ਅੱਜ ਉਹ ਡਿਪਟੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਝੱਲਣਗੇ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਕੰਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਡਿਪਟੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲਈ ਚੋਖਾ ਖੁੱਲਿਐ। ਗੱਲ ਡੈਡੀ ਕੰਨੀਂ ਪਈ, ਡਿਪਟੀ ਝੋਰਾ ਖਾ ਕੇ ਮਾਮਲਾ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੈ। ਮੁੱਠੀ ਗਰਮ ਹੋਜੇ, ਕੇਸ ਖੂਹ ਖਾਤੇ ਵੀ ਪਾ ਸਕਦੈ। ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਦੂਜਾ ਪੈਂਤੜਾ ਨਰੋਆ ਜਾਪਦੈ।”

“ਹੁੰ ! ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਮਲਵਈ ਬਦਨਾਮ ਤੇ ਬੜੈ ਪਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਈਪਾਸ ਮਾਮਲਾ ਕੁਰਾਹੇ ਜਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ?”

“ਨਹੀਂ ਪਏਗਾ। ਉਹ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉ ਈ ਕਿਉਂ, ਆਂਵਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਲਈ ? ਸੁਣਿਐ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਦਾ ਪਾਪ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਬੜਾ ਤ੍ਰਹਿੰਦੈ।”

“ਗੱਲ ਛੂਹ ਕੇ ਵੇਖਦਾਂ, ਸੁਣਿਐ ਸਹੁਰਾ ਰੁੱਗ ਵੀ ਮੋਟਾ ਈ ਭਰਦੈ।”

ਕਲੇਰ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਬੀਤੇ ਦਿਨੀਂ ਕਿਸੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਸੱਜਣ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਣੀ ਸੀ ਮਲਵਈ ਦੀ ਕਰਤੂਤ। ਜੋ ਹਿੱਕ ਠੋਕ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦਾ ਸੀ ਅਥੇ ‘ਮਲਵਈ ਤਾਂ ਖੰਘੂਰਾ ਵੀ ਲੱਛਮੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਰਦੈ। ਘਰ ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਬੱਕਗੀ ਨ੍ਹੀਂ ਖਾਂਦੀ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆ ਜੇਬਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਜੀਭ ਮੂਤਣੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦੀ।’

“ਉਹ ਬਈ ਉਪਰਲਿਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੀ ਛੂਕਣਾ ਹੁੰਦੈ। ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ 'ਕੱਲਾ ਮਲਵਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ।’ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹਮਦਰਦੀ ਜਤਾਈ ਸੀ, ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਉਪਰੋਂ ਜਾਂ ਅੰਦਰੋਂ।

“ਉਹ ਛੱਡਿਆ ਕਰ ਉਏ। ਅੰਰੰਗਜ਼ੇਬ ਸਵਾ ਮਣ ਜਨੇਊ ਲਾਹ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਸਵਾ ਲੱਖ ਜੇਬ 'ਚ ਭਰ ਕੇ। ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿਸੇ ਨੇ, ‘ਨਾ ਬਾਪ ਬੜਾ ਨਾ ਭਈਆ, ਸਭ ਸੇ ਬੜਾ ਰੁਪਈਆ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਹੱਡੀਂ ਹੰਢਾਇਆ ਤਜਰਬਾ ਏ, ਮਲਵਈ ਦਾ ਮੂੰਹ ਛੂਕ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀਹ ਕਤਲਾਂ, ਪੰਜਾਹ ਡਾਕਿਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਕੱਜ ਲਏ। ਸਾਲੇ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵੇਂਹਦਿਆਂ-ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਹੀ ਘਰੇਲੂ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਚ ਪੰਜਤਾਲੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਤਲਾਕ ਕਰਵਾ ਦੇ ਪੰਜਤਾਲੀ ਲੱਖ ਜੇਬਾਂ 'ਚ ਭਰ ਲਿਆ।”

ਕੁਝ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲੇਰ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੇ ਹੱਥ ਪਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਬੰਨੀ ਬੋਲ ਪਿਆ, “ਕਿਉਂ ਘਬਰਾਉਂਦੈ ਬਾਈ, ਲੱਗਜੂ ਪਤਾ ਜਦੋਂ ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੇ ਵਰੰਟ ਕੱਢੇ ਤੇ ਪੁਲਿਸ਼ ਨੇ ਲੈ ਕੇ ਰਿਮਾਂਡ ਇਹਦੇ 'ਤੇ ਪਟਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ।”

ਬੰਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹੱਸੇ ਪਰ ਕਲੇਰ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਸੱਜਣ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਬਾਈ ਜੀ, ਕੋਈ ਖਾਸ ਈ ਤਜਰਬਾ ਹੋਇਆ ਲੱਗਦੈ।”

“ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਾਵਾਂ ਏਸ ਭੜ੍ਹੇ ਨੇ ਚਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਬੂਤਰੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਛੱਡੀਆਂ ਨੇ ਜੋ ਮੋਟੀ ਜੇਬ ਵਾਲੇ ਲਫੰਡਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਆਂਵਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਲ 'ਚ ਫਸਾਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸਿਰ ਖੇਹ ਪਵਾਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸਿਰੇ ਈ ਜਾ ਲੱਗਦੈ ਤਾਂ ਰੰਗੇ ਹੱਥੀਂ ਛਾਪਾ ਵੀ ਖੁਦ ਮਰਵਾਉਂਦੀਆਂ। ਫਿਰ ਪੰਛੀ ਪਿੰਜਰੇ ਪਿਆ ਤੂੰ ਕੌਣ ਮੈਂ ਕੌਣ ? ਮਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ? ਜਾ ਕੇ ਸੌਦਾ ਮੁਕਦੈ ਲੱਖਾਂ 'ਚ। ਉਹ ਆਂਵਦਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਚੱਲ ਅਗਲੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਛੱਤਰੀ 'ਤੇ, ਏਧਰ ਮਲਵਈ ਸਾਹਿਬ ਢਿੱਡ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਡਕਾਰ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਆ.....।” ਰੋਚਿਕ ਖੁਲਾਸਾ ਕਲੇਰ ਦੇ ਰੌਂਗਟੇ ਖੜੇ ਕਰ ਗਿਆ।

“ਤੇ ਬਾਈ, ਆ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਇਲਮ ਹੋਇਐ ?”

“ਸੱਚ ਪੁੱਛਦੇ ?”

“ਹਾਂ।”

“ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਹੱਡਬੀਤੀ ਏ ਤੇ ਏਦੂੰ ਪੀੜਤ ਨੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ।”

“ਪਰ ਬਾਈ, ਏਡਾ ਜੁੰਮੇਵਾਰ, ਸੂਝਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਫਸ ਗਿਐਂ ਏਸ ਜ਼ਫਰ ਜਾਲ 'ਚ ?”

“ਮਰਦ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਗੀ ਏਸੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਐ।”

ਸੋਚ ਦਾ ਇਹ ਪੱਖ ਰੂੜੀ ਮਾਰਕਾ ਸ਼ਰਾਬ ਵਾਂਗੂੰ ਕਲੇਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, “ਵਾਕਿਆ ਈ ਮਲਵਈ ਕੁਰੱਪਟ ਏ। ਜੀਤੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪਉ। ਸਾਲਾ ਅਖੌਤੀ ਦੇਸ਼ ਭਰਤ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੱਸ ਕੇ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਦੀਆਂ ਰੁੱਗ ਭਰ-ਭਰ ਕਸਮਾਂ ਖਾਂਦੇ ਤੇ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਦੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਵਰਗੇ ਨੇਕਦਿਲ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ।”

ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਉਹ ਜਿਉਂ ਹੀ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਚਾਣਚੱਕ ਮਲਵਈ ਵੀ ਹਵੇਲੀ ਆ ਠਹਿਕਿਆ। ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਲੋਕਲ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਗਏ ਸਨ, “ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ, ਸ਼ੈਤਾਨ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਲਉ ਜੀ, ਆ ਗਿਐ ਪਸੈਂਜਰ ਇੰਜਣ, ਸੌਖਾ ਨ੍ਹੀਂ ਏਥੋਂ ਤੁਰਦਾ ਹੁਣ। ਲੱਗਦੈ ਫਰੀਡਮ ਫਾਈਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਠੰਡੀ ਈ ਰਹੀ ਏ ਅੱਜ ?”

ਬੰਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੂਈ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮਲਵਈ 'ਤੇ ਧਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਲੇਰ ਨੇ ਬੈਠਕ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਠਾਉਂਦਿਆਂ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਇਆ। ਡਰ ਸੀ ਬੰਨੀ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਚੰਨ ਨਾ ਚਾੜ੍ਹ ਦੇਵੇ, ਜੋ ਬਾਹਰ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਲੱਗਦੈ ਅੱਜ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਫਸਿਆ ਹੋਣੈ, ਤਦੇ ਕੰਜਰ ਤੋਗੀ ਵਾਂਗੂੰ ਮੂੰਹ ਲਮਕਾਈ ਆ ਗਿਐ। ਕਲੜ ਵੀ ਕਮਲਾ ਐ। ਅਜੇ ਸਵੇਰੇ ਈ ਕਰਤੂਤਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਏਹਦੀਆਂ, ਤੇ ਹੁਣ ਖਾਤਰਦਾਰੀ 'ਚ ਰੁੱਝ ਗਿਐ।”

ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਬੰਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸੈਨਤ ਨਾਲ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਸਾਗੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਕਈ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਮਲਵਈ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਈ।

ਉਪਰੰਤ ਕਲੇਰ ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਆਇਆ, “ਸਮੈਕ ਦੇ ਕੇਸ 'ਚ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਹਾਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਈ ਫਸ ਗਿਆ ਸਾਹਿਬ।”

“ਆਹੋ, ਮੱਝ ਪੂਛ ਮਾਰ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਲਬੇੜ ਵੀ ਦੇਂਦੀ ਏ।” ਦੋ ਹਰਛਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਕੇ ਅਫਸਰ ਗੋਂਗਲੂਆਂ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਝਾੜ ਗਿਆ।

“ਪਰ ਕੀ ਬਣਿਐ ਅਜੇ ਕੇਸ ਦਾ ?”

“ਅਜੇ ਕੁਝ ਨ੍ਹੀਂ, ਪਰਚਾ ਹੋ ਜਾਓ ਸਵੇਰੇ ਹੋਣ ਤਕ।”

“ਗਰੀਬ ਤਾਂ ਸੁੱਕਾ ਈ ਮਾਂਜਿਆ ਜਾਓ।”

“ਉਹ ਵੀ ਤੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਪਿਆ ਸੀ।”

“ਪਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੈ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹ ਤਸਕਰ।”

“ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਛੱਡਦੈ।”

“ਪਰ ਉਹ ਅਜੇ ਬਚ ਸਕਦੈ ?”

“ਬਚ ਵੀ ਸਕਦੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ।”

“ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਹਿੰਦੈ ਉਹ ਬਚ ਸਕਦੈ ਜ਼ਰੂਰ, ਪਰ ਜਨਾਬ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ।”

“ਜਨਾਬ ਤਾਂ ਬਚਾਅ ਦੇਣ, ਪਰ ਤੂੰ ਜਾਣਦੈ ਗੱਲ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਨੋਟਿਸ 'ਚ ਐ।”

“ਏਡਾ ਇਲਮ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਤਾ ਨ੍ਹੀਂ ਦਿਲ ਕਿਉਂ ਆਖਦੈ, ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਕੇਸ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੈ, ਬਾਹਿਫਾਜ਼ਤ, ਬਾਇੱਜ਼ਤ। ਉਹ ਘਰੋਂ ਵੀ ਕਮਲਾ ਗਰੀਬ ਏ ਤੇ ਜਨਾਬ ਦੀ ਨਦਰਿ ਇਹੋ ਤਰਸ 'ਤੇ ਈ ਸਵੱਲੀ ਹੋਜੇ।”

“ਪਰ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਨਦਰਿ ਸਵੱਲੀ ਨੂੰ ਸੌਦੇਬਾਜ਼ੀ ਸਮਝਣਗੇ, ਹਿੱਸਾ ਭਾਲਣਗੇ ਤੇ ਮੈਂ ਕੀਹਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਸੀ ਆਖੂੰ ?”

“ਤੇ ਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਬਣਦਾ ਦਸਵੰਧ ਦਿਵਾ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ?”

“ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਯਾਗੀ ਦਾਗੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਕੋਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਏਸ ਪਿੰਡ 'ਚ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।”

“ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਜਾਲ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਈਪਾਸ ਬੁਣ ਲਈਏ ਤਾਂ ?”

“ਤੂੰ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਏਂ ਕਲੇਰ”, ਡਿਪਟੀ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। “ਗੱਲ ਨੂੰ ਏਥੇ ਈ ਢੱਕ। ਕੱਲ੍ਹੁ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਸ ਵਜੇ ਦਫ਼ਤਰ ਆਵੀਂ, ਪਰ ਗੁਪਤ। ਉਦੋਂ ਤਕ ਮੈਂ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਬਰੇਕਾਂ ਮਾਰ ਲੈਂਨਾ ਆਂ।” ਅੱਖ

ਡਿਪਟੀ ਦੀ ਮਟਕਦੀ ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਸਰੋਜ 'ਤੇ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਲ-ਪਲ ਭਰ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ-ਮੌਤ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਗਲ 'ਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹਉਂਕੇ, ਦਿਲ 'ਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਇਬਾਦਤਾਂ ਝੂਮਰ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

“ਕਲੇਰ, ਇਹ ਕੁੜੀ ਕੌਣ ਏ ?” ਮਲਵਈ ਨੇ ਘੁੱਟਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਉਸੇ ਗੱਭਰੂ ਦੀ ਭੈਣ ਐ, ਜੋ ਕੇਸ 'ਚ ਫੜਿਐ।”

“ਹੂੰ” ਸ਼ਗਾਰਤ ਮੁੜ ਮਲਵਈ ਦੇ ਬੁੱਲਾਂ 'ਤੇ ਨੱਚੀ। ਕਲੇਰ ਦੀ ਨੀਤੀਵਾਨ ਅੱਖ ਤਮਾਮ ਹਰਕਤਾਂ ਮਾਪਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਖਾਮੋਸ਼ ਸੀ।

ਬਾਹਰ ਖੜਾਕ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਕਲੇਰ ਪਲ ਭਰ ਲਈ ਪਾਇਆ ਸੌਦਾਗਰ ਦਾ ਬਾਣਾ ਲਾਹ ਕੇ ਮੁੜ ਨੌਕਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ ਚੰਧਵਾਂ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦਸ ਵਜੇ ਉਹ ਬਾਣੇ ਜਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, “ਕਲੇਰ, ਤੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਮੈਂ ਰੂੜ੍ਹੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵਗਾਹ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਕੀ ਕਰਾਂ ਮਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਕ ਚੱਬਣਾ ਈ ਪੈਂਦੈ। ਅਫਸਰ ਬੜਾ ਕੱਬਾ ਏ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਜੇਬ ਹੌਲੀ ਕਰਨੀ ਈ ਪਉਂ, ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ ਗੱਲ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪੈ ਗਈ ਤਾਂ ਤੋਤੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਈ ਉੱਡ ਜਾਣਗੇ।”

“ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਿਰਦਰਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੀ ਐ।”

“ਫਿਰ ਠੀਕ ਏ, ਅਗਾਂਹ ਤੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁਰਗੀ ਮਿਲੇ, ਛੱਡਣੀ ਨਹੀਂ, ਤੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਤੈਨੂੰ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਇਆ ਕਰੂ।”

“ਪਰ ਏਹਦਾ ਟਾਂਕਾ ਕਿਥੇ ਕੁ ਫਿਟ ਹੋਉ ?”

ਮਲਵਈ ਨੇ ਤਿੰਨ ਉੱਗਲਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।

“ਸੌਦਾ ਮਹਿੰਗਾ।” ਕਲੇਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਡੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ।

“ਉਧਰ ਵੀ ਵੇਖ ਲੈ, ਇੱਕੀ, ਇਕਾਹਟ, ਪੰਜਾਸੀ ’ਚ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਜ਼ਮਾਨਤ ਨੂੰ ਹੋਣੀ। ਏਨੇ ’ਚ ਤਾਂ ਜ਼ਨਾਨੀ ਜਵਾਕ ਬਣਾ ਕੇ ਜੰਮ ਦੇਂਦੀ ਏ।”

“ਪਰ ਉਹ ਗੁਰੀਬ ਏ।”

“ਤਸਕਰਾਂ ’ਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਮਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਵੀ ਹੋਣੈ ਕੁਝ ?”

“ਕਾਹਨੂੰ ਜਨਾਬ, ਸੁਆਦਾਂ ਪਿੱਛੇ ਜਿੰਦ ਫੂਕਦਾ ਰਿਹੈ ਉਹ ਤਾਂ।”

“ਬੈਰ, ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁਨੈ ?”

ਕਲੇਰ ਨੇ ਦੋ ਉੱਗਲਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

“ਏਨਾ ਅਨਿਆਂ ਨਾ ਕਰ ਯਾਰ।”

“ਫਿਰ ਚੁਕਾ ਦਿਆਂਗੇ ਰਹਿੰਦੀ ਰੜਕ ਕਦੇ।”

“ਚਲ, ਜੀਉਂਦਾ ਰਹੁ ਤੂੰ ਕਿਹੜਾ ਨਿੱਤ-ਨਿੱਤ ਕਹਿਣੈ।” ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਵਜਦ ’ਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ।

“ਮਿਹਰਬਾਨੀ, ਜਨਾਬ।”

“ਕੁਝ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਆਇਐਂ ?”

“ਨਹੀਂ ਸਰ, ਕੇਸ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦੋਂ ਬਾਕੀ ਬੰਦੇ ਪੁਲਿਸ ਰਿਮਾਂਡ ’ਚੋਂ ਜੁਡੀਸ਼ਲ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਆਂਗਾ। ਇਹ ਸਮਝੌਤਾ ਮੈਂ ਉਸ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆਂ।”

“ਵੇਖੀਂ, ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਨਾ ਹੋਜੇ ਕਿਤੇ ?”

“ਕਲੇਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਧੋਖਾ ਨੂੰ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਮੈਂ ਸਭ ਪੱਖ ਸੁਲਝਾ ਕੇ ਆਇਆਂ ।”

“ਇਹ ਮਾਣ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਏ, ਬੈਰ ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਇੱਛਾ ।”

“ਸਭ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀਆਂ ਸਦਕਾ ਈ ਏ ।”

“ਫਿਰ ਪੈਂਗ ਸ਼ੈੱਗ ਹੋਜੇ ?”

“ਨਹੀਂ ਜਨਾਬ, ਮਾਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹਿਫਲਾਂ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਨੂੰ ਸੋਂਹਦੀਆਂ । ਪੈਂਗ ਟਕਰਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਤਾਂ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਈ ਏ ।”

“ਪਰ ਜਿੱਦਣ ਮੁੱਠੀ ਗਰਮ ਹੋਊ, ਓਦਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਲਵਾ ਈ ਦੇਣੈ ।”

“ਮੈਂ ਕਦੇ ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਪੀਤੀ ।”

“ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਤਾਂ 'ਬੰਡਰ ਬੋਲਟ' ਤਾਂ ਪੀ ਈ ਲਵੇਂਗਾ ?”

“ਬੈਰ, ਜਿਵੇਂ ਵਕਤ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਇਆ ।”

ਕਲੇਰ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਡਿਪਟੀ ਬੋਲਿਆ, “ਬਹਿ ਜਾ ਯਾਰ ਮੋਰਿਆ, “ਅਜੇ ਕੰਧਾਂ ਈ ਚੁੱਕੀਆਂ ਨੇ, ਮਕਾਨ ਛੱਡਣਾ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਪਿਆ ਐ ।”

“ਹੁਕਮ ਛੱਡੋ ਜਨਾਬ !”

“ਏਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੋਰ ਪੁਖਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਐ ਜੇ.....” ਅਫਸਰ ਦੇ ਮੁੱਖੜੇ 'ਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਨੱਚ ਪਈ ।

“ਕੀ ?”

“ਜੇ ਲੱਕ ਪਤਲਾ ਪੱਟਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਸੰਗ ਵਾਰੇ-ਨਿਆਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ।” ਬਿੱਲੀ ਬੈਲਿਊਂ ਬਾਹਰ ਆਈ ਪਰ ਕਲੇਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹੈਰਾਨ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਤਾਜ਼ਾ ਪਰ ਕੁਝ ਵੀ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

“ਕਿਉਂ ਚੋਬਰਾ, ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਲਈ ?”

“ਏਸੇ ਲਈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਬੜਾ ਆਂਥੈ ।”

“ਪਰ ਉਹਦੇ ਲਈ ਭਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਦਲੇ ਬੜਾ ਸੌਥੈ ।”

“ਪੁੱਛ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ।” ਕਹਿ ਕੇ ਕਲੇਰ ਤੁਰ ਪਿਆ ।

“ਸੋਚ ਲਈ ਕੇਰਾਂ, ਪੈਸਾ ਤਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਏ, ਲੱਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਬਿੰਦ ਨੂੰ ਲਾਉਂਦਾ, ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਕ ਭਾਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਭੰਨ ਸੁੱਟਦੇ ਨੇ ।” ਮਲਵਈ ਨੇ ਕਲੇਰ ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਡਰਾਵਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਹ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ । ਸੋਚਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਮਾਮਲਾ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਮਾਰਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਘੜ੍ਹੋਚ ਹੋਣਾ । “ਕੰਜਰਾਂ ਦੇ ਕੋਠਿਆਂ 'ਚ ਸੌਦੇ ਜਿਸਮ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਈ ਹੋਇਆਂ ਕਰਦੈ । ਸਰੋਜ ਚੰਦਰੀ ਕਿਉਂ ਪਈ ਓਦਣ ਏਹਦੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ? ਕਿਵੇਂ ਕਰੂੰ ਤੱਤੀ ਕੋਲ ਮੈਂ ਏਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ? ਫਿਰ ਉਹ ਮੰਨੇ ਵੀ ਜਾਂ ਨਾ ? ਗਰੰਟੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਜ਼ਮੀਰ ਪ੍ਰਸਤ ਕੁੜੀਆਂ

ਦੀ ਵੈਟ ਏਸ ਮੁਕਾਮ ਅਣਖ ਆਬਰੂ ਦੇ ਕੋਟੇ ਈ ਧੈਂਦੀ ਐ। ਕਈ ਵਖਤ ਦੀਆਂ
ਮਾਰੀਆਂ ਵਕਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਵੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਰੋਜ ਕਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਐ ?
ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ, ਇਹ ਪਰਖ ਤੇਰੇ ਲਈ ਕਰਨੀ ਅੱਖੀ ਐ। ਬੂ-ਪਾਹਰਿਆ ਵੇ ਲੋਕਾ,
ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਰੈਂਕ ਨਿਆਂ ਬਦਲੇ ਕੁਆਰੇ ਜੋਬਨ ਦੀ ਆਹੂਤੀ ਮੰਗਦੈ। ਤੂੰ ਦੱਸ ਹਵਸ
ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਖੱਟਣੀ ਐ ? ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਚੀਰ-ਹਰਣ ਕਰਵਾਉਣੈ ? ਵਿਗੜੇ
ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ਹਿਰ ਪਾਉਣਾ ਜਾਂ ਸ਼ੱਕਰ ? ਤਾਰੀਖ ਦਾ ਗੱਦਾਰ ਬਣਨੈ ਜਾਂ
ਵਫ਼ਾਦਾਰ ? ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦਲਾਲੀ 'ਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਈ ਐ.....।”

“.....ਕਲੇਰ ?” ਪਿੱਛੋਂ ਸਿਧਾਹੀ ਨੇ ਢਾਕਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰਿਆ, “ਸਾਹਬ ਬਹਾਦਰ
ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਨੇ।” ਉਹ ਮੁੜ ਮਲਵਈ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਇਆ, “ਨਰਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਐ ?
ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਵੀ ਦੱਸ ਲੈ, ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਦਾ ਕਰ
ਲੈਂਨੈ।”

ਗੱਲ 'ਚ ਮਲਵਈ ਦੀ ਨੀਅਤ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜਾਹਰ ਸੀ।

“ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਮੰਗਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ
ਬਣਾਉ।”

“ਜਿਥੇ ਜਿਤ ਕੇ ਹਾਰਨਾ, ਉਥੇ ਭਲੀ ਚੁੱਪ।” ਬਲੌਗੀ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ
ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮੰਨਦਿਆਂ ਜ਼ਮੀਰ-ਪ੍ਰਸਤ ਕਲੇਰ ਨੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥੀਂ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ 'ਤੇ ਅੰਗੂਠਾ
ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਤਾਜ਼ਾ ਫੈਸਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਰੋਜ ਦੀ ਰਾਇ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹਿਬਲ ਹੋਣ ਦੇ
ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਤੋਂ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸੋਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਮਾਮਲਾ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣਾ
ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਖੁਫੀਆ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨੂੰ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤਕ
ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸ਼ਰਤ 'ਤੇ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ।

ਬਖ਼ਿਆੜੀ ਹਵਾਸ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਸਰੋਜ ਦੀ ਮਲੂਕ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਕੰਬਣੀ ਛੇੜ
ਗਿਆ, “ਗੱਲ ਨਗਦੀ ਈ ਮੁਕਾ ਆਉਂਦੈ, ਤਨ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਉਮਰ ਭਰ ਆਤਮਾ
ਤੇ ਕਾਲਖ ਬਣ ਚਮਕਦੀ ਰਹੂ।” ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਚੋਆ ਪਈਆਂ।

“ਪਰ ਸਰੋਜ, ਮੈਂ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਭੈਣ ਆਖਿਐ।?”

“ਮੈਂ ਕਲੇਰ, ਤੈਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ, ਪਰ ਝੂਰਦੀ ਆਂ ਤਕਦੀਰ ਨੂੰ, ਮੈਨੂੰ ਤੱਤੀ
ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਹ ਤੋਰ ਕੇ ਈ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣੇ ਸੀ ਉਹਨੇ ?”

“ਮੇਰਾ ਮਕਸਦ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਉਣਾ ਨਹੀਂ, ਮਕਸਦ ਤੈਨੂੰ ਬਾ-ਆਬਰੂ
ਜੱਫਰ-ਜਾਲੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦਿਵਾਉਣਾ ਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਨੂੰ ਕੇਸੋਂ
ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣਾ ਐ।”

“ਤੂੰ ਕੀ ਕਰੇਂਗਾ, ਜਦੋਂ ਏਹਦਾ ਨਜ਼ਗਨਾ ਤੇ ਅਫਸਰ ਨੇ ਮੂੰਹ ਅੱਡ ਮੰਗ
ਲਿਐ।”

“ਕਲੇਰ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਹਦੀ ਭੈਣ ਵੱਲ ਕੋਈ ਮੈਲੀ ਅੱਖ ਵੇਖੋ, ਉਹ ਵੀ ਮਜਬੂਗੀ ਨੂੰ ਮਗਰੂਗੀ 'ਚ ਦਰੜਨ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ? ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖ । ਮੈਂ ਨਵੇਂ ਸੂਰਜ ਸੰਗ ਨਵੀਂ ਤਾਰੀਖ ਸਿਰਜ ਦਿਆਂਗਾ ।”

“ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ।”

“ਪਰ ਵੇਖੀਂ, ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਭੇਦ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ?”

“ਕਿਉਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇਗਾ ? ਕੌਣ ਖੋਲ੍ਹੇਗਾ ? ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੀ ਗਾਬਾ ਐ, ਜੋ ਉਸ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂ ਮੈਂ ? ਕਫ਼ਨ ਵੱਟੇ ਕੋਈ ਲਾਸ਼ ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਈ ਚੁੱਕ ਲਏ, ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਰਤੂਤ ਬਿਆਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੀਭਾਂ ਨੂੰ ਕਟਾਰ ਪੈ ਜੋ ।”

ਕਲੇਰ ਤਗਸ 'ਚ ਭਿੱਜ ਗਿਆ । ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਉਹ ਇਸ ਪੱਖ 'ਤੇ ਸਰੋਜ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ । ਫਿਰ ਕੱਲਰ 'ਚ ਉੱਗੇ ਕੰਵਲ ਨੂੰ ਅਦਾਬ, ਕਹਿ ਕੇ ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਨੈਣ ਅੰਪਕਾਰ 'ਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਜੀਤੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀਆਂ 'ਤੇ ਸਮੈਕ ਦਾ ਕੇਸ ਜਨਤਕ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ । ਦੋ ਤਰੀਕਾਂ ਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਪੁਲਿਸ ਰਿਮਾਂਡ ਦੇਣ ਉਪਰੰਤ ਅਗਲੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਆਇਕ ਹਿਰਾਸਤ 'ਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ।

“ਲੈ ਬਈ ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ, ਅਸਾਂ ਤੇਰੇ ਬੋਲ ਪੁਗਾ ਦਿੱਤੇ ।” ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਮੁੱਢਾਂ ਸੰਵਾਰੀਆਂ ।

“ਪਰ ਮੈਂ ਤੇ ਅਜੇ ਮਾਮਲਾ ਲਾਹੁਣੈ, ਜਨਾਬ ।”

“ਚਲੋ, ਉਹ ਵੀ ਲਹਿਜੂ ।”

“ਹੁਕਮ ਕਰੋ, ਕਦੋਂ ਆਵਾਂ ਕੋਠੀ ?”

ਡਿਪਟੀ ਨੂੰ ਕਲੇਰ ਦੀ ਵਫ਼ਾ ਫੌਲਾਦ ਜਾਪੀ, “ਲੈ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਫਰਕ ਏ ਕੋਈ ?” ਉਝੁਝ ਉਸ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਲੇਰ ਨਗਦੀ ਕੋਠੀ ਫੜਾ ਕੇ ਸਰੋਜ ਵਾਲਾ ਸਮਝੌਤਾ ਖੁਰਦ-ਬੁਰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

“ਪਰ ਬਿਜ਼ਨਸ 'ਚ ਹਿਸਾਬ ਕੋਰਾ ਚਾਹੀਦੈ ।”

ਮਲਵਈ ਖਿੜ-ਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਿਆ, “ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੱਕਾ ਬੱਝ ਗਿਐ, ਤੂੰ ਗੱਲ ਕੋਰੀ ਤੇ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਈ ਕਰਦੈਂ । ਪੈਰ, ਭੇਦ ਨੂੰ ਭੇਦ ਈ ਰੱਖੀਦੈ । ਕੱਲ ਰਾਤ ਮੈਂ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਹਿਰੋਂ ਪਾਰਲੇ ਛਾਰਮ 'ਤੇ ਆਵਾਂਗਾ । ਤੂੰ ਮੁਰਗਾ-ਸੂਰਗਾ ਤੜਕੇ ਕੇ ਰੱਖੀਂ, ਦੇਸੀ, ਲਾਲਪਰੀ ਮੈਂ ਲੈ ਆਵਾਂਗਾ ।”

“ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸੱਜਣ ਹੋਣਗੇ ਹੋਰ ?”

“ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਈ । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਕਹਿੰਦੇ ਐ, ਤੀਜਾ ਗਲਿਆ ਘਰ ਗਲਿਆ । ਮੈਂ ਗੰਨਮੈਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਖਲਿਆਰ ਆਉਣੈ । ਕੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦੈ ਕਿਸੇ

ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ। ਖੈਰ! ਤੂੰ ਪੱਕੇ ਕਬਾਬ ਨੂੰ ਤੜਕਾ ਤੇ ਕੱਚੇ ਨੂੰ ਅਤਰ ਫੁਲੇਲਾਂ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖੀਂ।”

“ਉਹ ਟੈਨਸ਼ਨ ਮੇਰੀ। ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਵਜੇ ਉਡੀਕਾਂ?”

“ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਵੱਜ ਈ ਜਾਣਗੇ।”

“ਵਾਅਦਾ ਪੱਕਾ?”

“ਜੈਂਟਲਮੈਨ ਪ੍ਰੈਮਿਸ।” ਮਲਵਈ ਨੇ ਅੱਖ ਨੱਪੀ ਤੇ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਘਰ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਕਲੇਰ ਨੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੰਨ 'ਚ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ, “ਬਾਪੂ ਜੀ, ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਕੰਨੀ ਗੋੜਾ ਮਾਰਨ ਕੱਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁਨਾਂ।”

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ 'ਤੇ ਜਸਮੇਰ ਕੌਰ ਦਾ ਮੋਹ ਤਮਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਲਕੀਰ ਖਿਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਪੇਪਰ ਵੀ ਮੁੱਕਣ ਕਿਨਾਰੇ ਸਨ।

“ਵੇ, ਜਾਣ ਦਾ ਰਾਗ ਕਦੇ ਛੱਡ ਵੀ ਦਿਆ ਕਰ।” ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਥਾਂ ਜਸਮੇਰ ਕੌਰ ਬੋਲ ਪਈ।

“ਮੈਂ ਪੱਕਿਆਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਾ ਰਿਹਾਂ ਬੀਬੀ ਜੀ, ਹੋਰ ਦਸਾਂ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤ ਆਉਂ। ਆਖਰ ਪਾਣੀ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਤਾਂ ਵਹਾਅ ਕੰਨੀ ਈ ਐ।”

ਪਿਛਲੀ ਮਾਘੀ ਨੂੰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਹੀ ਪਰਤ ਆਇਆ ਸੈਂ।”

“ਖੈਰ, ਹੁਣ ਵੀ ਛੇਤੀ ਬਹੁੜ ਪਵਾਂ।”

“ਚੱਲ ਮਨ ਮੰਨਦੈ ਜਾ ਆ, ਪਰ ਮੋਹਾਰਾਂ ਛੇਤੀ ਮੋੜੀਂ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਏ ਸਾਗੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਈ ਨਿਰਭਰ ਏ।” ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਈ।

“ਇਹਦਾ ਫਿਕਰ ਤੁਹਾਥੋਂ ਉੱਚਾ ਮੈਨੂੰ ਏ।”

ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, “ਐਤਕੀਂ ਲੱਗਦੈ ਘਰਦਿਆਂ ਛੁਹਾਰਾ ਮੂੰਹ ਪਵਾ ਕੇ ਈ ਮੋੜਨੈ।” ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਚੋਟ ਕੀਤੀ।

“ਜੇ ਐਤਕੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾ ਕੁਝ ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਮੁੜਨ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸੋਚਣਾ ਪਉ।” ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਮੁਸਕਰਾਏ।

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਇਹੋ ਸਿਰ ਖਪਾਉਂਦਿਆਂ।”

“ਪਰ ਬੀਬੀ, ਡਾਹਢਾ ਜਿਥੇ ਕੁ ਰੱਖੋ, ਰਹਿਣਾ ਈ ਪੈਂਦੈ।”

“ਉਹ ਨਹੀਂ ਬਾਈ ਕਲੇਰ, ਵਿਆਹ ਤੂੰ ਏਥੇ ਈ ਆ ਕੇ ਕਰਵਾਈਂ। ਉਪਰ ਵਾਲੀ ਥੇਥੇ ਦੇ ਪਸੰਦ ਨੂੰ, ਏਹਨੂੰ ਮੇਡ ਇਨ ਮਾਲਵਾ ਈ ਚਾਹੀਦੀ ਐ। ਜੇ ਮੇਡ ਇਨ ਰੱਤੋਕੇ ਮਿਲ ਜੇ ਤਾਂ ਜਵਾਂ ਕਹਾਣੀ ਲੋਟ ਐ।”

ਬੰਨੀ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਠਹਿਰਿਆ। ਦੱਬੇ ਅਰਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਕਲੇਰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰ ਮੂੰਹੋਂ ਹਰਫ਼ ਨਾ ਬੋਲਿਆ। ਅਗਲੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਜਲਦ ਮੁੜਨ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਪਿੰਡੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ।

ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਬੈਗ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਕਿਸੇ ਮਹਿਫ਼ੂਜ਼ ਜਗ੍ਹਾ ਰੱਖ ਕੇ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਮਲਵਈ ਨੂੰ ਛੋਨ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਗਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਗਿਆਰਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਹਿਰੋਂ ਪਾਰਲੇ ਛਾਰਮ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੁਹਰਾਈ। ਕਲੇਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਲਾਲ ਸੂਹਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਦਿਨ ਛੁੱਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਹੋਟਲ ਤੋਂ ਕਲੇਰ ਨੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਦੇਸੀ ਮੁਰਗਾ ਬਣਵਾਇਆ ਤੇ ਸਾਢੇ ਨੌ ਵਜੇ ਸੂਫ਼ ਰਾਤ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਰੱਤੋਕੇ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ ਪੈਂਡਾ ਲੰਮੇਰਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਦਮ ਉਤਸ਼ਾਹਤ। ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪੁਲ ਪਾਰ ਕਰ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ ਪੰਦਰੂਵਾਂ

ਸਹੀ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜੇ। ਮਲਵਈ ਨੇ ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਦੇ ਕਲਾਕ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ। ਘੰਟੀ ਵਜਾਈ।

“ਜੀ ਸਰ।” ਨੌਕਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕਿੰਨੇ ਨੇ ?”

“ਸਰ, ਪੰਜ।”

“ਆਖ ਮੋਲੂ ਰਾਮ ਏ.ਐਸ.ਆਈ. ਤੇ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ। ਬਾਕੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਬੈਰਕਾਂ 'ਚ ਚਲੇ ਜਾਣ। ਡਰਾਈਵਰ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖ।”

“ਓ.ਕੇ., ਸਰ।”

ਡਿਪਟੀ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਗੱਡੀ 'ਚ ਜਾ ਬੈਠਿਆ।

“ਕਿਧਰ ਸਰ ?”

“ਰੱਤੋਕੇ, ਪਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਹਿਰੋਂ ਪਾਰਲਾ ਡਾਰਮ ਵੇਖਿਐ ਤੂੰ ?”

“ਯੈਸ ਸਰ।”

“ਉਥੇ ਚੱਲ।”

ਗੱਡੀ ਰੱਤੋਕੇ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਵੜੀ ਤਾਂ ਮਲਵਈ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, “ਹੁਟਰ ਨਹੀਂ ਵਜਾਉਣਾ, ਉਪਰਲੀ ਬੱਤੀ ਵੀ ਬੁਝਾ ਦੇ।” ਉਸ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਵੀ.ਆਈ.ਪੀ. ਲਾਈਟ ਵੱਲ ਸੀ।

ਨਹਿਰ ਦਾ ਪੁਲ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਗੱਡੀ ਜਦੋਂ ਸੰਘਣੇ ਸਫੈਦਿਆਂ ਵੱਲ ਮੁੜੀ ਤਾਂ ਡਿਪਟੀ ਬੋਲਿਆ, “ਰੁਕ ਜਾਓ।”

“ਪਰ ਏਥੋਂ ਤੇ ਡਾਰਮ ਖਾਸਾ ਈ ਦੂਰ ਏ, ਸਰ।”

“ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ, ਤੁਸੀਂ ਗੱਡੀ ਸਣੇ ਹਨੇਰੇ ਦੀ ਓਟ ਵਿਚ ਛੁਪ ਜਾਓ। ਉੱਚਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ। ਵਾਇਰਲੈਸ ਆਈ ਤਾਂ ਕਹਿ ਛੱਡਣਾ, ਸਾਹਿਬ ਅਪੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਨੇ। ਕਰੀਬ ਚਾਰ ਘੰਟਿਆਂ ਤਕ ਮੁੜਾਂਗਾ ਮੈਂ।” ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿਚ ਹਨੇਰੇ ਸੰਗ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਅਫਸਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਪਰ ਫਿਤਰਤ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬ, ਸ਼ਬਾਬ, ਕਬਾਬ ਦਾ ਲੁਤਫ਼ ਹਨੇਰੇ 'ਚ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ।

“ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਉੱਲੂ, ਆਸਕ, ਚੋਰ ਖੁਦਾ ਤੋਂ ਮੰਗਦੇ ਨਿੱਤ ਹਨੇਰਾ। ਪਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਚ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਏ ਬਈ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ? ਮਾਮਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੈਂਗ, ਪੈਂਗ ਈ ਨਹੀਂ, ਐਂਗ ਦਾ ਵੀ ਲੱਗਦੈ ।”

“ਆਸਕੀ ਤੇ ਚੋਰੀ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਦਾਮਨ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵਰਦੀ 'ਚ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੜਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਈ ਸ਼ੌਂਕ ਨੇ ਮੌਲੂ ਰਾਮਾ। ਪਰ ਤੂੰ ਕੀ ਵੜੇਵੇਂ ਲੈਣੇ ਨੇ ਡਿਊਟੀ ਏ, ਨਿਭਾਈ ਜਾਹ ਜਿਥੇ ਨਿਭਦੀ ਏ ।” ਦੂਜੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ।

“ਭਲਾ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਪੰਜਾਲੀ ਪੁੱਠੀ ਪੈ ਜੇ ਤਾਂ ?”

“ਫਿਰ ਜਜਮਾਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾਲ ਈ ਛੁੱਬਣਗੇ ।” ਗੰਨਮੈਨ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਪਰ ਮਲਵਈ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਮੰਜ਼ਲੇ-ਮਕਸੂਦ 'ਤੇ । “ਕਮਾਲ ਕਰ ਛੱਡੀ ਏ ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ ਤੂੰ ।”

ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਲੇਰ ਨੂੰ ਤੱਕਦਿਆਂ ਅਫਸਰ ਬਾਗੋ-ਬਾਗਾ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਮਖਾਂ ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਰੰਗਰੂਟ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਜਨਾਬ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ ਸੱਟੇ ਲਾਈਨ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦੇਣ ।”

ਮਲਵਈ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਿਆ। ਪੰਜੇਬਾਂ ਛਣਕੀਆਂ। ਗੋਰੀ ਵੀਣੀ ਦੀਆਂ ਵੰਗਾਂ ਨੇ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੈਂਟ ਤੇ ਪਾਉਡਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਘੋਲ ਗਈਆਂ।

ਗੋਰੀ ਨੇ ਮੁਖੜੇ ਤੋਂ ਚੁਨੀ ਖਿਸਕਾ ਕੇ ਮਲਵਈ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਮੁਸਕਾਨ ਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਸਾਂਝਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਲੇਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਛਣਕਦੀਆਂ ਝਾਂਝਰਾਂ ਚੁਬਾਰੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹੀਆਂ। ਮਲਵਈ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਣੀ ਭਰ ਆਇਆ, “ਬਲਿਹਾਰੇ ਓਏ ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ ।” ਉਸ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਵਾਛਾਂ ਖਿੜ ਗਈਆਂ ।”

“ਕਦੇ-ਕਦੇ ਬੰਦ ਬੋਤਲਾਂ 'ਚੋਂ ਪੈਂਗ ਤੂੰ ਵੀ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖਿਐ ?”

“ਤੋਬਾ ! ਤੋਬਾ ਜਨਾਬ !” ਕਲੇਰ ਨੇ ਕੰਨ ਫੜੇ, “ਆਪਣੀ ਅੰਕਾਤ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋੜਿਆ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਈ ਲਾਉਂਦੈ ।”

“ਮੈਂ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਸੋਚਦਾ ਹੁੰਨੈ ।”

“ਕੀ ?”

“ਤੂੰ ਪੁੱਜਾਂ ਕੇ ਸੋਹਣਾ, ਸੁਨੱਖਾ, ਲੰਮਾ-ਲੰਜਾ, ਅਗ਼ਿਰ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਿਉਂ ਕਰਦੈਂ ?”

“ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਲੇਖੇ ਜੋਖਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਕਰੀ ਆਖ ਕੇ ਸੰਘਣੇ ਸਨੇਹ ਦੀ ਹੱਤਕ ਨਾ ਕਰੋ ਜਨਾਬ ।”

“ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਤੌਖਲਾ ਪੈਂਦੇ ਤੂੰ ਵੀ ਰਾਂਝੇ ਵਾਂਗੂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਚੂਗੀਆਂ
ਤੇ ਕੱਚੇ ਕਬਾਬਾਂ ਦਾ ਪੱਟਿਆ ਈ ਮੰਗੂ ਚਾਰਦੈ ।”

“ਕੀ ਮਤਲਬ ?”

“ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰੋਂ, ਕਿਧਰੇ ਮਾਮਲਾ ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਈ ਘੜਿੱਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ?”

ਕਲੇਰ ਸਿਰੋਂ ਪੈਰਿਂ ਕੰਬ ਗਿਆ। ‘ਏਡਾ ਲੁੱਚਾ ਕਿਰਦਾਰ ? ਜਿਸ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ
ਨੂੰ ਇਹ ਪੁੱਤ-ਪੁੱਤ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹਵੇਲੀ ਵੜਦੈ ? ਆਵਦੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਜਿਹਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ
ਮੰਗਦੈ ? ਉਹਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਏਡਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਤੇ ਏਡੀ ਗੰਦੀ ਸੋਚ ? ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ
ਇੱਜ਼ਤ 'ਤੇ ਪੁੱਤ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਉ ਉਂਗਲ ਉਠਾ ਰਿਹੈ ? ਉਹ ਵੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਨੂੰਹ
'ਤੇ। ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ ਇਸ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਕਾਗਜ਼ ਵਾਂਗੂ ਲੀਰੋ-ਲੀਰ ਕਿਉਂ ਨ੍ਹੀਂ ਕਰ
ਦੇਂਦਾ ?’

ਪਰ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਵਾਗਾਂ ਮੁੜ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੇ ਫੜ ਲਈਆਂ। “ਗੁੱਸਾ ਕਰ
ਲਿਆ ਲੱਗਦੈ ਕਲੇਰ ਤੂੰ ?”

“ਗੁੱਸਾ ਕਾਹਦੈ ਜਨਾਬ ! ਹੈਰਾਨ ਆਂ ਮੈਂ ਤੇ.....।” ਉਹ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਚੁਪ
ਕਰ ਗਿਆ।

“ਯਾਰ, ਮੈਂ ਤੇ ਐਵੇਂ ਈ ਲੱਖਣ ਲਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇਰੇ ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਮਕਸਦ
ਤੋਂ, ਤੂੰ ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਈ ਕਰ ਬੈਠਾਂ।”

“ਬੈਰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਆਵਦੇ ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅੱਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਕਸਦ ਵੀ ਦੱਸ ਦੇਣਾਂ
ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਲੱਖਣ ਵੀ ਮੇਟ ਦੇਣਾਂ। ਕੱਚੇ ਕੁਆਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ ਡੁਬਦੀਆਂ
ਭਰਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਨਾਰੇ ਲਾਉਣ 'ਚ ਈ ਭਲਾ ਐ।”

“ਛੱਡ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਚੱਲ ਮਹਿਫਲ ਨੂੰ ਰੰਗੀਨ ਬਣਾਈਏ। ਉਤੋਂ ਰਾਤ
ਬੀਤਦੀ ਜਾਂਦੀ ਐ।” ਕਲੇਰ ਦੀਆਂ ਤਲਖ ਕਲਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁੰਝਦਾ ਫਿਪਟੀ
ਬੋਲਿਆ।

“ਪਰ ਜਨਾਬ ਏਥੇ ਬੈਠਣਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ।” ਕਲੇਰ ਨੇ ਫਿਕਰ ਜਾਹਰ
ਕੀਤਾ।

“ਕਿਉਂ ?”

“ਕਦੇ ਕਦੇ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਗੋੜਾ ਕੱਢਣ ਆ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਇਸ
ਛਾਰਮ ਵੱਲ।”

“ਤੇ ਫਿਰ ਚੱਲਣਾ ਕਿਧਰ ਏ ?”

“ਅੰਹ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈਲ 'ਤੇ।”

“ਕੇਹਦਾ ਈ ਉਹ ?”

“ਆਂਵਦੇ ਈ ਬੰਦੇ ਆ ਪਰ ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨ੍ਹੀਂ।”

ਕਲੇਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਮਲਵਈ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

“ਚੁਬਾਰੇ 'ਤੇ ਬੈਠਣੈ ਜਨਾਬ ?”

“ਮੈਂ ਕਹਿੰਨਾ, ਏਥੇ ਈ ਠੀਕ ਏ।”

“ਜੋ ਆਗਿਆ ਜਨਾਬ।”

ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਦੋਵੇਂ ਬੈਠ ਗਏ।

ਕਲੇਰ ਨੇ ਕੁਰਸੀਆਂ, ਗਲਾਸ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜੱਗ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਤਿਆਰ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

“ਲੈ ਬਈ ਮਿੱਡਰਾ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਬੰਡਰ ਬੋਲਟ ਲੈ ਆਇਆਂ ਮੈਂ।” ਡੱਬ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਦੋ ਬੋਤਲਾਂ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਧਰਦਿਆਂ ਮਲਵਈ ਨੇ ਖੱਬੀ ਮੁੱਛ ਨੂੰ ਤਾਅ ਚਾੜ੍ਹਿਆ, “ਮਹਿਫਲਾਂ ਨਿੱਤ-ਨਿੱਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੱਗਣੀਆਂ, ਕਦੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹਾੜਾ ਲਾ ਲਿਆ ਕਰ।”

“ਵਾਕਿਆ ਈ, ਆਹ ਮਹਿਫਲਾਂ ਨਿੱਤ ਨ੍ਹੀਂ ਲੱਗਣੀਆਂ, ਬੜੇ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਏ ਡਿਪਟੀ ਸਾਹਿਬ। ਪਰ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਮਹਿਫਲਾਂ 'ਚ ਬੰਦਾ ਆਵਦੀ ਅੱਕਾਤ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ। ਏਸੇ ਲਈ ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਮਹਿਫਲ ਜਾਣੋਂ ਬਾਂਹ ਫੜ ਵਰਜਦੀ ਐ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਬੀਅਰ ਮੂੰਹ ਨ੍ਹੀਂ ਲਾਈ, ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਓ ਸੁਆਦ ਵੇਖ ਲੈਨਾਂ ਆਂ, ਪਰ.....।”

“ਪਰ ਕੀ ?”

“ਤੁਹਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੁਣੇ ਈ ਸੌਂਪ ਦਿਆਂ ?”

“ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਿਆ ਕਰਦੇਂ ਯਾਰ ? ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਵੰਡਿਐ ? ਇਕ ਵਜੇ ਤਕ ਮਹਿਫਲ ਇਥੇ ਲੱਗੂ, ਫਿਰ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤਕ ਚੁਬਾਰੇ, ਸਵਾ ਚਾਰ ਵਜੇ ਨਗਦੀ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਤੂੰ ਤੇਰ ਦੇਵੀਂ।”

“ਵੰਡਿਆ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬਿਜ਼ਨਸ 'ਚ ਹਿਸਾਬ ਕੋਰਾ ਹੋਵੇ ਸੌਦਾ ਤਦੇ ਈ ਵਿਕਦੈ।”

“ਆਹ ਕੀਤੀ ਏ ਲੱਖ ਦੀ। ਤੂੰ ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ, ਅੱਜ ਤਕ ਛੁਪਿਆ ਕਿਥੇ ਰਿਹੈਂ ? ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਸੰਪਰਕ 'ਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਜੇਬ ਲੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉੱਛਲੀ ਹੁੰਦੀ।”

ਦੋ ਪੈੱਗ ਖਿੱਚਣ ਉਪਰੰਤ ਡਿਪਟੀ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲੱਗ ਗਏ। ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਅਜਿਹੇ ਮੁਖਬਰ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਨ 'ਚ ਪਾਰਖੂ ਅੱਖ ਕਿਵੇਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਗਈ ?

“ਰੱਬ ਜਿਥੇ ਰੱਖੇ ਰਹਿਣਾ ਈ ਪੈਂਦੈ ਬਾਬਿਓ। ਜਿਥੇ, ਜਿਵੇਂ ਜਦੋਂ ਵਿਧਮਾਤਾ ਨੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ 'ਚ ਪਰੋਇਐ, ਉਦੋਂ ਉਹ ਝੋਲੀ ਪੈ ਈ ਜਾਣੈ, ਫਿਰ ਝੋਰਾ ਕਾਹਦਾ ?”

“ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਏਂ ਤੂੰ ਕਲੇਰ।” ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਫਿਲਾਸਫਰ ਹੋਣਾ ਸੀ ਅੱਜ ਤੂੰ।”

“ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਮਨਜ਼ੂਰੇ ਮੁਦਾ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼੍ਨੌਕੀਨਾਂ ਪੱਲੇ ਗਾਜਰਾਂ ਈ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਮੇਰੀ ਡਿਊਟੀ ਡਾਹਦੇ ਨੇ ਮੁਕੱਦਸ ਮਿੱਟੀ ਮਸਤਕ ਲਾਉਣ 'ਤੇ ਈ ਲਗਾਈ ਏ।”

ਚੌਥਾ ਪੈੱਗ ਡਿਪਟੀ ਦੇ ਗਲਾਸ 'ਚ ਭਰਦਿਆਂ ਕਲੇਰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਪਰ ਮਿੱਟੀ 'ਚੋਂ ਜਿੰਦਗੀ ਕਦੋਂ ਲੱਭੀ ਏ ਕਲੇਰ ?”

“ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਆਂਹਦੈ, ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਲੱਭ ਜਾਵੇਗੀ। ਬੜੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਤਾਂ ਘਾਲ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ, ਮੰਜ਼ਿਲ ਭਾਲਦਿਆਂ।”

“ਉਏ ਗੱਲ ਸੁਣ ਉਏ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦਿਆ ਰਾਹੀਅਾ, ਪਾ-ਪਾ ਪੈੱਗ ਮੇਰੀ ਬੋਤਲ ਥੱਲੇ ਲਾ ਛੱਡੀ ਏ, ਆਵਦੀ 'ਚੋਂ ਅਧਾ ਪੈੱਗ ਨ੍ਹੀਂ ਖਿੱਚਿਆ ਤੂੰ ? ਆਵਦੇ ਗਲਾਸ 'ਚ ਪਾਣੀ, ਮੇਰੇ 'ਚ ਸ਼ਰਾਬ ਜਿੱਕ-ਜਿੱਕ ਭਰੀ ਜਾਨੈਂ।”

“ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਬੋਡਾ ਲਾਲ ਪਰੀ ਸੰਗ ਇਸ਼ਕ ਸਾਲਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਏ ਤੇ ਮੈਂ ਆਂ ਉਸਤਾਦ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਨਵਾਂ ਰੰਗਰੂਟ।”

“ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਲਾ ਲੱਗਣ ਤੱਪੜ ਮਾਰਕਾ ਸਕੂਲੋਂ ਲੱਗਿਐ। ਉਦੋਂ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਰੂੜੀ ਮਾਰਕਾ ਗਲਾਸਾਂ ਦੇ ਭਾਅ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਧੇਲੀ ਦਾ ਪੈੱਗ ਲਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਟੱਲੀ ਰਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਾਂ। ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਘੰਟੀ ਦੇ ਢੱਕਣ ਬੜੇ ਭਰ-ਭਰ ਪੀਤੇ।”

“ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਮਹਿਕਮੇ 'ਚ ਵੜਨ ਪਿੱਛੋਂ ?”

“ਕੀ ਪੁੱਛਦੈਂ, ਢੋਲਾਂ ਦੇ ਢੋਲ ਖਪਾ ਛੱਡੇ ਨੇ।”

“ਸਰਵਿਸ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਏ ?”

“ਅੱਠ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੀ ਏ।”

“ਤਰੱਕੀ ਵਰੈਗਾ ?”

“ਸਿਪਾਹੀ ਤੋਂ ਡਿਪਟੀ ਤਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਕੇ ਈ ਪੁੱਜਿਆਂ। ਆਹ ਸਾਲਾ ਅੱਤਵਾਦ ਮੱਠਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖੌਰੇ ਡੀ.ਜੀ.ਪੀ. ਰਿਟਾਇਰ ਹੁੰਦਾ।”

“ਅੱਤਵਾਦ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦੌਰ ਤੁਸਾਂ ਸਿਰ ਤਲੀ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਹੁੰਦਾਇਐ ਫਿਰ ?”

“ਕੀ ਪੁੱਛਦੈਂ ? ਤਰੱਕੀਆਂ ਕਮਾ ਲਈਆਂ ਪਰ ਬੜੇ ਮਹਿੰਗੇ ਮੁੱਲ। ਬੜੀ ਵੇਰਾਂ ਸਿੰਗ ਫਸੇ ਖੂੰਖਾਰ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ। ਕੀ ਕਹਿਣੈ, ਤੌਬਾ, ਤੌਬਾ, ਤੌਬਾ !” ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਦਿਨ ਯਾਦ ਆਏ।

“ਪਰ ਵਿਸਫੋਟਕ ਵਕਤ ਕਿਹੜੇ ਖਿੱਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਿਐ ਤੁਸਾਂ ?”

“ਜਿਥੇ ਅੱਤਵਾਦ ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹੈ, ਵਲਟੋਹਾ, ਖੇਮਕਰਨ, ਭਿੱਖੀਵਿੰਡ, ਸਰਹਾਲੀ, ਝਬਾਲ, ਫਤਹਿਪੁਰ, ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ, ਮੋਰਿੰਡਾ, ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ.....।”

“ਖੇੜੀ ਗੁੱਜਰਾਂ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਜਾਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਬੜਾ ਜੁੜਿਐ।”

“ਉਹ ਕਿਵੇਂ ?” ਮੀਟ ਦੀਆਂ ਉੱਗਲਾਂ 'ਤੇ ਜੀਭ ਫੇਰਦਾ ਮਲਵਈ ਬੋਲਿਆ।

“ਮੇਰੇ ਨਾਨਕੇ ਨੇ ਉਥੇ।”

“ਕਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ?”

“ਛੰਭ ਵਾਲੇ।”

“ਅੱਛਾ ! ਅੱਛਾ !”

“ਉਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅੱਤਵਾਦੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਇਕ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਖਰਲ।”

“ਉਹਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਈ ਮੈਂ ਡਿਪਟੀ ਦਾ ਰੈਂਕ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੇ। ਪਰ ਸਾਲਾ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਸਾਡੇ ਨੱਕ ਦਮ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਉਹਨੇ।”

“ਪਰ ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਉਹ ਮਰ ਗਿਐ ?”

“ਹੋਰ ਕੀ ਜੀਉਂਦੈ ਸਾਲਾ ਮੇਰਾ ?”

“ਲਉ ਕਰ ਲਉ ਗੱਲ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁੱਧੂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਮਲਵਈ ਸਾਹਿਬ !”

“ਉਏ ਐਵੇਂ ਈ ਤੇਰੇ ਕੌਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਫਰ-ਕਮਲ ਕੁੱਟਿਐ।”

“ਉਂ ਉਹ ਖਿਡਾਰੀ ਬੜਾ ਤਕੜਾ ਸੀ।”

“ਪਰ ਕੀ ਕਗਈ, ਸਾਡੇ ਜੁੰਡੀ ਦੇ ਯਾਰ ਦੁੰਮਣ ਦਾ ਸੀ ਦੁਸ਼ਮਣ। ਸਾਲੇ 'ਤੇ ਮੈਂ ਬੜਾ ਪਟਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਪਰ ਨਾ ਉਹ ਟਸੋਂ ਮੱਸ ਹੋਇਆ।”

“ਕੁਟਾਪਾ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਈ ਹੁੰਦੈ, ਉਹਦੀ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੈਂ ਛੰਭ ਵਾਲਿਓਂ ਸੁਣਿਐ ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਜੁੰਡੀ ਦੀ ਯਾਗੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਗਈ ?”

“ਬੜਾ ਅੰਖਾ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਐ ਕਲੇਰ ਸਿਆਂ, ਪੈਰ ਸੁਣ। ਜੈਲਦਾਰ ਕਾ ਲਾਣਾ ਡਿਸਪਿਊਟਡ ਜ਼ਮੀਨਾਂ 'ਤੇ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਬਜ਼ੇ, ਸਾਡੀ ਉਹਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਲੋੜ। ਮਦਦ ਬਦਲੇ ਧੇਲੀ-ਪੈਲੀ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਛੱਡਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹਦੀਆਂ ਮਹਿਫਲਾਂ 'ਚ ਖਾਪਾ ਕੱਚਾ-ਪੱਕਾ ਕਬਾਬ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ।”

“ਅੱਛਾ ! ਫਿਰ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਯਾਗੀ ਜਸਬੀਰ ਖਰਲ ਲਈ ਕਿਆਮਤ ਹੋ ਨਿਖੜੀ ?”

“ਆਹੋ ! ਜੈਲਦਾਰ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਸਾਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ।” ਦਾਰੂ ਦੀ ਲੋਰ 'ਚ ਅਫਸਰ ਖੁਰਾਸਾਨੀ ਦੁਲੱਤੇ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ।

“ਸੱਚੀਂ ਫੜਿਆ ਸੀ ਉਹ ?”

“ਉਹਦੇ ਕੌਲ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਉਟ ਜਰਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਸੀ, ਜੋ ਮੈਂ ਬਰਾਮਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਗਿੱਟਿਆਂ ਤਕ ਭੰਨ ਸੁੱਟਿਆ, ਉਹ ਰਿਵਾਲਵਰ ਹੱਥ ਨਾ ਲੱਗਾ।”

“ਉਹਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ?”

“ਫਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਚ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਈ ਪਿੰਡ।”

“ਮਾਰਿਆ” ਕਿਥੇ ਐ ਜਨਾਬ ਉਹ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜਾ ਮਾਰ ਸੁੱਟਿਆ ਹੋਣੈ ਤੁਸਾਂ ਉਹਦੇ ਭੁਲੇਖੇ।”

“ਬੱਲੇ ਓਏ ਪਿਉ ਦਿਆ ਪੁੱਤਾ, ਏਦਾਂ ਵੀ ਕਦੇ ਹੋਇਐ।” ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ।

“ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਪਰਸੈਟ ਉਹ ਜੀਉਂਦੈ।”

“ਕਮਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ, ਜੇ ਜੀਉਂਦਾ ਤਾਂ ਦੱਸ ਕਿਥੈ ?”

“ਤੇ ਜੇ ਦੱਸ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਇਨਾਮ ਕੀ ਦਿਉਗੇ ?”

“ਆਹ ਜਿਹੜਾ ਮਾਮਲਾ ਤਾਰਨ ਤੂੰ ਆਇਐਂ, ਇਹਨੂੰ ਦੁਗਣਾ ਕਰ ਕੇ।”

“ਵਾਅਦਾ ਪੱਕਾ ਏ ?”

“ਲੋਹੇ ਦੀ ਲੱਠ ਅਰਗਾ।”

“ਅਜੇ ਵੀ ਸੋਚ ਲਉ।”

“ਸੋਚ ਲਿਆ, ਤੂੰ ਕੇਰਾਂ ਦੱਸ ਦੇ ਕਿੱਥੇ ਏ ?”

“ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ। ਮੈਂ ਹਾਂ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਖਰਲ।”

ਨੈਣ ਪੱਥਰ ਹੋ ਗਏ, ਡਿਪਟੀ ਸਟਾਰਾਂ ਤਕ ਕੰਬ ਗਿਆ, “ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਖਰਲ ? ਕਲੇਰ ਤੂੰ ?”

“ਹਾਂ ਮੈਂ ਹਾਂ ਉਹ ਜੀਹਨੂੰ ਤੂੰ ਆਂਵਦੇ ਵੱਲੋਂ ਛੇ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਮਾਰ ਕੇ ਤਰੱਕੀ ਲੈ ਚੁੱਕੇਂ। ਅੱਜ ਜਿੱਦਾਂ ਤੇਰੇ ਰੈਂਕ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਮਖਤੂਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਐਮ.ਐੱਸ. ਮਲਵਈ ਬਣਾ ਦਿੱਤੈ ਉਦਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਕਤ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਤੋਂ ਕਲੇਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤੈ।”

“ਹੈਅ..... ਹੈਅ.....।”

“ਆਂਵਦੇ ਨੈਣਾਂ ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰ ਮਖਤੂਲਿਆ, ਮੈਂ ਉਹੋ ਹਾਂ। ਕੀ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਤੂੰ ਜੰਗਲ 'ਚ ਬੈਸ਼ਤਰ ਬਾਲ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਜਿਉਂਦਾ ਸਾੜ 'ਤੈ ? ਲੀਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਫਨੀਅਰ ਨ੍ਹੀਂ ਮਰਦੇ। ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾ ਤਕੜਾ। ਮੈਥੋਂ ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਬਰਾਮਦ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੀ ਹਿੱਕ ਛਲਣੀ ਕਰਨ ਦੀ ਤੇਰੀ ਹਰਸਤ ਤੇ ਰੰਢੀ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਂਵਦੀ ਗੀਝ ਦੇ ਹੱਥ ਰੰਗਣ ਉਸੇ ਰਿਵਾਲਵਰ 'ਚ ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਹਾਂ ਪਾਪੀਆ.....।”

ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਪਲਾਂ 'ਚ ਦਿਮਾਗੋਂ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਲਾਚਾਰ ਤੇ ਬੇਵੱਸ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਢੇ ਲੱਗੇ ਰੈਂਕ ਦੇ ਸਟਾਰ ਖੋਟੇ ਧੇਲੇ ਜਾਪਣ ਲੱਗੇ। ਬਿੜਕਦੇ ਹੱਥੀਂ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਡੱਬ 'ਚੋਂ ਰਿਵਾਲਵਰ ਕੱਢਿਆ ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਇਕੋ ਝਪਟ ਨਾਲ ਖੋਹ ਲਿਆ, “ਸਰਕਾਰੀ ਵਰਦੀ, ਬਰੂਦ ਦੀ ਵਫਾ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਗਈ ਐ ਉਦੇ। ਪਰ, ਵਫਾਦਾਰ ਮੁਜਰਮ ਅਜੇ ਯਾਰਾ, ਕੋਲੇ ਐ, ਨਾ ਇਹਨੂੰ ਤੇਰੀ ਪੇਟੀ ਨਾਲ ਬੰਨਿਆ ਰੱਬ ਮੈਥੋਂ ਵਸੂਲ ਸਕਿਆ ਨਾ ਹੀ ਇਹਦੀ ਕੋਈ ਗੋਲੀ ਤੋਂ ਤੇਰਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਮਿਟਿਆ। ਉਂਝ ਇਹ ਮੁਜਰਮਾਂ ਸੰਗ ਘੁੰਮ ਆਇਐ। ਦਿੱਲੀ, ਦੱਖਣ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ! ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਦੇ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹਨੂੰ ਸੀਨੇ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖਿਐ, ਸੀਨੇ.....।”

ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਵਰਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੱਥੀਂ ਫੜ ਲਈ। ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਅਨਾਰ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗੂੰ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਰੱਤੜੀਆਂ ਅੱਖਾਂ। ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਪਸੀਜ਼ ਰਹੇ ਸਨ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੇ ਦੰਦ।

“ਜਾਲਮਾ, ਮੈਂ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਤੈਨੂੰ ਭੋਚਿਆਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਭੇਟਾ ਚਾੜ੍ਹ ਤੈ, ਦਹਿਸ਼ਤ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਦਹਿਸ਼ਤਪਸੰਦ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਗੱਲ ਮਾਲਵੇ ਦੀ ਕੀ, ਤੂੰ ਲੰਡਨ ਵੀ ਜਾ ਲੁਕਦੈਂ, ਉਧਮ ਸਿਹੁੰ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਤੈਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਜਾ ਟੱਕਰਦੀ। ਤੂੰ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਤੋਂ ਮਖਤੂਲ ਖਾਂ ਬਣ ਕੇ ਕਬਰੀਂ ਵੀ ਜਾ ਪੈਂਦਾ, ਮੈਂ ਖਾਕ ਛਾਣ ਦੇਂਦਾ ਪਰ ਤੇਰੇ ਦਿਲ 'ਚ ਕੋਈ ਹਸਰਤ ਐ ਤਾਂ ਦੱਸ ? ਦੱਸ, ਕੀ ਹਸਰਤ ਏ ਉਥੇ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ? ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਕਾਲਰਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਡਿਪਟੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਹਲੂਣੀ।

“ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਨ੍ਹੀਂ ਸੀ ਜਸਬੀਰ ! ਜੈਲਦਾਰ ਦੇ ਡਮਰੂ ਤੇ ਨੱਚਣਾ ਮੇਰੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਸੀ।”

“ਉਹਦਾ ਵਹੀ-ਖਾਤਾ ਅੱਡ। ਉਹ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਬੰਦਾ ਏ।” ਵਿਅੰਗਮਈ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਅਤੀਤ ਦਾ ਆਖਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਾਇਆ, “ਉਹ ਤੇ ਇੱਜਤਦਾਰ ਏ। ਬਾਧ ਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਭਰੇ ਇਕੱਠ 'ਚ ਵੀ ਲਾਹੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਮਾੜ ਏ। ਤੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਪੱਖ ਪੂਰੇ, ਤੇਰਾ ਸਰਕਾਰੀ ਫਰਜ਼ ਏ। ਉਹ ਆਂਵਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਤੈਬੋਂ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕਹਿਰ ਢਹਾਵੇ, ਉਹਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਏ। ਸਾਡੀ ਜੁਬਾਨ ਸੱਚ ਕਹੋ, ਤੇਰੀ ਵਰਦੀ ਦੀ ਹੱਤਕ ਏ। ਕੁਝ ਯਾਦ ਏ ਉਹ ਪਲ ? ਬੋਲ ਕੁਝ ਯਾਦ ਨੇ.....?”

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਜੇਠਾ ਘਸੁਨ ਉਸ ਦੇ ਜਬਾੜਿਆਂ 'ਤੇ ਠੋਕਿਆ।

“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾਵਾਂ ਜਸਬੀਰ, ਮੈਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਨਹੀਂ।”

“ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾ ਸਕਦੈਂ ? ਮੇਰਾ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਏਦੂੰ ਦੁੱਗਣਾ ਤਾਰ ਕੇ ?” ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੀ ਰਕਮ ਵੱਲ ਸੀ, “ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਮੌਤ ਬਦਲੇ ਡੀ.ਐਸ.ਪੀ. ਤੇ ਦੂਜੀ ਬਦਲੇ ਐਸ.ਐਸ.ਪੀ. ਬਣ ਕੇ ? ਉਥੇ ਕਬਰਾਂ 'ਚੋਂ ਮੁਰਦੇ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੱਧਰਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲਾ, ਕਿਵੇਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਮੈਥੋਂ ਕਲੀਨ ਚਿੱਟ ? ਦੱਸ ਓ ਗੱਦਾਰਾ, ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਮੰਗਦੈਂ ਕਲੀਨ ਚਿੱਟ.....?” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਅਥਾਹ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਲੱਤ ਢਿੱਡ 'ਚ ਟਿਕਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਏ !”

“ਉਥੇ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਹਾਏ 'ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਸੈਂ, ਅੱਜ ਕਿਥੇ ਖਿੰਡਗੇ ਤੇਰੇ ਖਚਰੇ ਹਾਸੇ ? ਬੋਲਦਾ ਕਿਉਂ ਨ੍ਹੀਂ ? ਤੈਬੋਂ ਤੇ ਨ੍ਹੀਂ ਬੋਲੀਆਂ ਬੈਂਕ ਡਕੈਤੀ ਦੀਆਂ ਚੁੜੇਲਾਂ ਪਰ ਵੇਂਹਦਾ ਜਾਈਂ ਕਬਰੀਂ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦਾ ਪੁਤਲੀ ਡਾਂਸ.....।”

ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਵਿਦਿਆ ਵਰਤੀ ਤੇ ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੀ ਭੱਜ ਤੁਰਿਆ ਅਤੇ ਢਿੱਲੈ-ਢਿੱਲੇ ਕਦਮੀਂ ਮਗਰੇ ਜਸਬੀਰ ਵੀ। ਹਰੀ-ਭਰੀ ਪੈਲੀ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਸ਼ਾਮਲਾਤ 'ਚ ਉੱਗੀਆਂ ਸੰਘਣੀਆਂ ਕਿਕਰਾਂ ਸਨ। ਬੰਨਾ ਲੰਘਦਿਆਂ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਕਬੱਡੀ ਪੈਂਤੜੇ 'ਚ ਉਲਝਿਆ ਅਫਸਰ ਮੂੰਹ ਦੇ ਭਾਰ ਭੋਇਆ ਜਾ ਪਟਕਿਆ, “ਬੱਸ, ਇਹੋ ਐ ਤੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਬੰਨਾ। ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਤੂੰ ਭੱਜਣਾ

ਸੀ ਭੱਜ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੈਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਥੇ ਈ ਠਾਰ ਦੇਂਦਾ ਪਰ ਭਲਕੇ ਤੇਰੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਨਾ ਘੁੰਮੇ, ਮੈਂ ਇਹ ਸਬੂਤ ਵੀ ਤੇਰੇ ਕਲਬੂਤ 'ਚ ਈ ਕੱਜਣੈ। ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਕਰਮ ਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਮਸ਼ਕੇ ਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਆਂਵਦਾ ਕਸੂਤਾ ਵੇਲਾ ਕਦੇ ਯਾਦ ਆਇਐ? ਬੋਲ ਕਦੇ ਯਾਦ ਆਇਐ.....?"

ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਠੁੱਡਾ ਨੇ ਮੁਜਰਮ ਦੀ ਖੂਬ ਖੁੰਭ ਠੱਪੀ।

“ਬੜੇ ਸਬੱਬ ਜੁੜੇ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਗੋਲੀ ਦਾਗ ਕੇ ਨੌਂ ਦੋ ਗਿਆਰਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਤੇਰੇ ਸੰਗ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਅੱਜ ਈ ਜੁੜਿਐ, ਢੁੰਮਣ ਦੇ ਯਾਰਾ, ਅੱਜ ਈ ਜੁੜਿਐ.....।”

“ਹਾੜਾ, ਜਸਬੀਰ ਲੋਹੜਾ, ਨਾ ਮਾਰੀਂ, ਕਬੀਲਾ ਭੰਗ ਦੇ ਭਾੜੇ ਰੁਲਜੂ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪੈਰੀਂ ਪੱਗ ਧਰਦਾਂ।”

“ਸਾਡੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਤੀਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ, ਤੇਰੇ ਕਹਿਰ ਨੇ ਤਾਂ ਬਾਪੂ ਤੋਂ ਜੀਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਖੋਲਿਐ। ਮੁਕੱਦਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨਿਕਲੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਹ ਲੱਗਦੀ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ। ਯਾਦ ਐ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, ‘ਬੁੱਢੀਏ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਜੀਉਂਦਾ ਮੁੜ ਪਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਾ ਉਡੀਕੀਂ, ਤੇ ਕਾਫਰਾ ਹੁਣ ਕਿਹੜੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਸੁਖ ਲੋੜਦੈਂ। ਬੋਲ.....?’

ਭਾਰਾ ਘਸੁੰਨ ਡਿਪਟੀ ਨੂੰ ਧੋਣੋਂ ਦੂਹਰਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਮੌਕਾ ਜੁੜਿਆ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਪੱਗ ਲਾਹ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਧਰ ਦਿੱਤੀ, “ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਕੋਈ ਮੁਆਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਜਸਬੀਰ, ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇ।”

“ਪਿੰਜਰੇ ਪਏ ਤੋਤੇ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣ ਈ ਜਾਂਦੇ ਐ। ਖੈਰ ਜੋ ਮੈਂ ਪੁੱਛਾਂ, ਸੱਚ ਸੱਚ ਬੋਲੇਂਗਾ ?”

“ਜਾਨ ਬਖਸ਼ ਦੇਹ, ਸੱਚ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ।”

“ਅੱਜ ਤਕ ਕਿੰਨੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਚੁੱਲੇ ਸੀਤ ਕੀਤੇ ਐ ਤੂੰ ?”

“ਮੈਂ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ?”

“ਕਿੰਨੇ ਮੁੰਡੇ ਮਾਰੇ ਐ ਹੁਣ ਤਕ ਝੂਠੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ?”

“ਸੱਚ ਪੁੱਛਦੈਂ ?”

“ਹੋਰ ਕੀ ਮੈਂ ਫਾਰਮੈਲਟੀ ਕਰਦੈ ?”

“ਕਰੀਬ ਪੰਜਾਹ।”

“ਝੂਠੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਨੇ ?”

“ਕਰੀਬ ਤਿੰਨ ਸੌ।”

“ਜਿਸਮਾਨੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਰੁਹਾਂ ਪੀੜਤ ਕੀਤੀਆਂ ?”

“ਗਿਣਤੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।”

“ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਵਿਰਸਾਤੀ ਭੋਇੰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਸੀ ?”

“ਛੀ ਏਕੜ।”

“ਅੱਜ ਕਿੰਨੀ ਏ ?”

“ਬਹੁਤਰ ਏਕੜ ।”

“ਹੁਣ ਤਕ ਸ਼ੱਕੀ ਨੌਜਵਾਨ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਚੁੱਕੇ ਨੇ ?”

“ਅਣਗਿਣਤ ।”

“ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਰਕਮ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਬਟੋਰੀ ਏ ?”

“ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ।”

“ਫਿਰ ਬੋਲ ਔਰਗਿਆ, ਤੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਦਿਆਂ ?”

“ਮੂਰਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ ਵੀ ਸਿਆਣਪ ਏ ।”

“ਮੌਤ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਤੇ ਗਧਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਆਣਪ ਦਿਸ ਪੈਂਦੀ ਏ, ਕਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਾਓ ?”

“ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹਾਓ ।”

“ਕੋਗੀ ਗੱਪ, ਪੜ੍ਹਾਓ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਦੇ ਗਜ਼ਬ ਨਾ ਢਾਹੁੰਦਾ । ਤੂੰ ਤੱਕ ਲੈਂਦੇਂ ਮੱਸੇ, ਵਜ਼ੀਦੇ, ਜ਼ਕਰੀਏ ਦੀ ਇੰਤਹਾ । ਕਦੇ ਸਰਵਣ ਭਗਤ ਦੀ ਗਾਬਾ ਸੁਣੀ ਐ ?”

“ਹਾਂ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ।”

“ਪੁੱਤ ਦੇ ਕਾਤਲ ਨੂੰ ਅੰਮਾਂ ਜਾਇਆ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਮੜੀ ਨੇ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ?”

“ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ।”

“ਫਿਰ ਪੰਜਾਹ ਪੁੱਤਾਂ ਦਾ ਕਤਲ ਆਂਵਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਕਬੂਲਣ ਵਾਲਿਆ, ਤੇਰੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਮੈਂ ਆਂਵਦੇ ਸਿਰ ਕਿਵੇਂ ਚੁੱਕ ਲਾਂ । ਉਬਲਦੇ ਨੈਣਾਂ, ਕੰਬਦੀਆਂ ਕਲਾਈਆਂ, ਬਲਦੇ ਸਿਵਿਆਂ ਤੇ ਵਿਲਕਦੀਆਂ ਲੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਤਾਰੀਖ ਦਾ ਗਦਾਰ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਜਾਵਾਂ ? ਸੁਨੀਆਂ ਕੁਖਾਂ ਦਾ ਨਿਆਂ ਤੇਰੀਆਂ ਲੇਲੂੜੀਆਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਿਵੇਂ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿਆਂ ?”

ਡਾਹਢੇ ਗਜ਼ਬ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ 'ਚ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਖੂੰਖਾਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦਾ ਪਾਪ ਲੱਤਾਂ ਤਕ ਕੰਬ ਗਿਆ । ਸੀਨੀਅਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਟਿੱਚ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੁਫ਼ਰ-ਗ੍ਰਸਤ ਅਫਸਰ ਮੁਜਰਮ ਅੱਗੇ ਕਬੂਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਸਮਝ ਬੈਠਾ ਸੀ ।

“ਬੈਰ, ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਬੀਤੇ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ । ਹੁਣ ਚੁੱਕ ਤਾਜ਼ਾ ਵਹੀ-ਖਾਤਾ । ਤੂੰ ਲੱਭਦਾ ਸੈਂ ਮੇਰਾ ਇਥੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ? ਉਹ ਤੇ ਹੁਣ ਗੁੱਝਾ ਈ ਨ੍ਹੀਂ ਰਿਹਾ ਹੋਣੈ ਤੈਬੋਂ ? ਤੈਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਤੱਕਿਆ, ਤੂੰ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮਿਰਚਾਂ ਵਾਂਗ੍ਰੀ ਲੜਿਐਂ । ਤੂੰ ਕੁਆਰੀਆਂ ਸੇਜਾਂ ਹੰਢਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ । ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਾਕ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰੈਕਟਰ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਤੱਕੜੀ ਤੋਲਿਐ ਪਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੇ ਇਹ ਤਮਾਮ ਸੰਤਾਪ ਕਿਵੇਂ ਹੰਢਾਇਐ, ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਈ ਪਤੈ । ਬਾਲੀਆਂ 'ਚ ਖਾ ਕੇ ਛੇਤ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕਲਚਰ ਤੇ ਨੇਕਦਿਲ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਤੇਰੀ ਐ, ਅਸਾਂ

ਤਾਂ ਜਿਹਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ ਭੈਣ ਆਖਿਐ ਉਹਨੂੰ ਵੀਰ ਬਣ ਕੇ ਵਿਖਾਇਐ। ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਤੂੰ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਜਿਸਮ ਵੀ ਹੰਢਾਏ ਹੋਣਗੇ, ਪੱਟ ਦੇ ਪੰਘੂੜੇ ਵੀ ਝੂਟੇ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹੇ ਕੇ ਸੁਣ ਲੈ, ਅਗੁ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚ ਸੱਜ-ਧੱਜ ਕੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਕਦੋਂ ਦੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਐ, ਉਵੇਂ ਈ ਪਾਕ-ਪਵਿੱਤਰ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਈ ਸੀ।"

"ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਦਲੇ ਈ ਉਹਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕੇਸ 'ਚੋਂ ਕੱਢਿਐ।"

"ਮੇਰੇ ਨਹੀਂ, ਉਹਦੇ ਤਨ ਤੇ ਧਨ ਬਦਲੇ।"

"ਅੱਛਾ ਕੱਪੜੇ ਝਾੜ ਤੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ।" ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹਿਆ, ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰ ਗਿਆ। "ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਈ ਦੇਵੇ।" ਉਸ ਨੇ ਮੁੜ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਝਾੜੇ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਘੜੀ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ। "ਟੈਂਅ.....।" ਜਰਮਨੀ ਰਿਵਾਲਵਰ ਦੀ ਗੋਲੀ ਪੁੜਪੁੜੀ ਪਾ ਲੰਘ ਗਈ। ਭੌਰ ਉਡਾਗੀ ਮਾਰ ਗਿਆ, ਵਜੂਦ ਭੋਇ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਪੈਰ ਨਾਲ ਟੋਹ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਜਿਸਮ 'ਚੋਂ ਕਿਰਦੇ ਲਹੂ ਦਾ ਤੁਪਕਾ-ਤੁਪਕਾ ਪੀ ਰਹੀ ਸੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲਾਤ।

ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਗੋਲੀ ਨੇ ਦਿਲ ਦੇ ਤਮਾਮ ਖਦਸ਼ੇ ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜੇਬ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਮਖਤੂਲੇ ਦੀ ਜੇਬ 'ਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੈਬਲੇ ਸਕਾਊਟ ਨੂੰ ਬੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਚੁੰਮਿਆ। ਅਫਸਰ ਦੇ ਰਿਵਾਲਵਰ 'ਚੋਂ ਇਕ ਗੋਲੀ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਕੱਢ, ਬਾਕੀ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਰਿਵਾਲਵਰ ਸਿਰਹਾਣੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ।

ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਤਕ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦੇ ਤਮਾਮ ਸਬੂਤ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਕੇ ਖੁਦ ਨਰਮਾ ਪੱਟੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਅੰਬਰਾਂ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਗੀ। ਚੀਨੀ ਬਦਲੀ ਚੰਨ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਦੀ ਗੁਜਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਚਮਕਦੇ ਚੰਨ 'ਚ ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਲੀ ਚਰਖਾ ਕੱਤਦੀ ਮਾਈ ਨਾ ਦਿਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਵੀ ਅੱਜ ਮਲਵਈ ਦਾ ਕਫਨ ਬੁਣ ਕੇ ਡਿਊਟੀ ਭੁਗਤਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਆਲਮ 'ਚ ਕੋਈ ਮਸੂਮ ਖਿੜ-ਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਿਆ, 'ਜ਼ਰੂਰ ਉਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਰਭ 'ਚ ਇੰਟੈਰੋਗੇਸ਼ਨ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਡੇਰਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।' ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਦਾ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਆਇਆ, 'ਜ਼ਰੂਰ ਗਰਮ ਪੈਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਾੜੇ ਬਦਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਘਰਾਂ 'ਚ ਅੱਜ ਇਨਸਾਫ਼ ਚਮਕਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੁਖਾਂ ਤੇ ਮਮਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਿਜਰ ਤੇ ਹਉਕਿਆਂ ਵਰਗੇ ਸੰਗੀਨ ਪਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਜਾਤ ਮਿਲੀ ਹੋਵੇਗੀ।'

ਉਹ ਸੋਚਾਂ ਨਾਲ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦਾ ਗਿਆ।

ਛੇ ਦਿਨ ਬੀਤਣ ਬਾਅਦ।

ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਫੋਨ ਆਇਆ।

ਫੌਨ ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ।

“ਕਲੇਰ ਬੋਲਦਾਂ ਭੈਣੇ।”

“ਮੁਬਾਰਕ ਹੋਵੇ ਵੀਰਿਆ, ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰ ਲਈ। ਮੇਰੇ ਅਰਮਾਨ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਏ।”

“ਕਦੋਂ ?”

“ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ।”

“ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਜਾਂ.....?”

“ਹਾਂ ਖੁਦਕਸ਼ੀ। ਜੇਥੇ ’ਚੋਂ ਪੱਤਰ ਮਿਲਿਆ, ਲਿਖਿਆ ਮੈਂ ਘਰੇਲੂ ਕਲੇਸ਼ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਰਿਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ। ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਚੱਲ ਰਹੀ ਐ। ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਪੁੱਤ ਸਿਰ ਫੁੱਟਦੈ, ਪਰ ਢੱਠੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪਵੇ ਸਿਆਪਾ, ਮੈਂ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਈ। ਤੂੰ ਕਦੋਂ ਆਉਣੈ ?”

“ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲੱਗੇਗਾ।”

“ਖੈਰ ਕਿਉਂ ? ਬੀ ਜੀ ਤਾਂ ਯਾਦ ਬੜਾ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਡੈਡੀ ਵੀ ਉਡੀਕਦੇ ਨੇ।”

“ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਭਾਬੀ ਲੈ ਕੇ ਈ ਆਵਾਂ।”

“ਵਾਹ ਕਿਆ ਬਾਤ ਐ, ਮੁਬਾਰਕਾਂ।”

“ਚੰਗਾ, ਓ.ਕੇ., ਬਾਏ।”

“ਬਾਏ-ਬਾਏ।”

ਕਾਂਡ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ

ਬਿਰਹਾ ਪੀੜਤ ਢਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ। ਸੁਘੜ ਸਿਆਣੀ। ਹੁਸਨ ਦੀ ਮਲਕਾ। ਪੇਂਡੂ ਕਿਰਦਾਰ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਹਿਤੈਸ਼ੀ। ਡਿਊਟੀ ਪਾਬੰਦ। ਸਰਕਾਰੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ। ਹੈਸੀਅਤ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ। ਤ੍ਰਿਹਾਏ-ਤਿੱਖੇ ਨੈਣ। ਨਿੰਮਾ-ਨਿੰਮਾ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ। ਗੱਲ੍ਹੁ 'ਤੇ ਟੋਆ ਪੈਂਦਾ। ਤਮਾਮ ਸਟਾਫ ਦੀ ਸਤਿਕਾਰਤ ਪਰ ਇਕ ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰਕ ਭਾਈਵਾਲ। ਜੀ-ਭਿਆਣੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਕੇ ਡਿਊਟੀ ਦਿੰਦੀ। ਪਰਾਈਅਂ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਤਹਿ ਇਰਾਦਿਉਂ ਗਲ ਲਗਾਉਂਦੀ।

ਜਖਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ 'ਤੇ ਮਲ੍ਹਮ ਪਰਸ 'ਚੋਂ ਲਾਉਂਦੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ, ਸੁੱਚੇ ਚੰਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਜਿਹਾ ਮੁਖਜ਼ਾ ਹਰ ਅੱਖ ਨੂੰ ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੁਖਜ਼ੇ ਵਰਗਾ ਲੱਗਦਾ। ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗੁੱਸ਼ੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਤਮਾਮ ਸਟਾਫ ਬੇਇਲਮ ਸੀ।

ਅੱਜ ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਵੀਕਲੀ 'ਤੇ ਸੀ ਤੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਰੂਮ 'ਚ ਡਿਊਟੀ ਦੇਂਦੀ ਢਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੂੰ ਉਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਜੋ ਬੀਤੇ ਕੱਲ੍ਹੁ, ਅੱਜ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਗਈ ਸੀ, ਅਜੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਈ? ਢਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਤੌਖਲਾ ਪਿਆ, “ਬਾਹਲੀ ਝੱਲੀ ਐ ਉਹ ਵੀ। ਪਰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਝੱਲਾ ਕੌਣ ਬਣਦੈ, ਵਕਤ ਈ ਬਣਾ ਛੱਡਦੈ। ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਤੇ ਝੱਲੀ ਆਖਦੇ ਨੇ, ਸੰਗ ਕਾਹਦੀ, ਗੁੱਸਾ ਕਾਹਦਾ। ਜਦੋਂ ਝੱਲੀ ਨੂੰ ਝੱਲੀ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਝੱਲੀ ਬਣਾ ਟੁਰਿਐ? ਹੁਣੇ ਬਹੁੜ ਪੈਂਦਾ, ਏਸ ਝੱਲੀ ਨੂੰ ਇਕੱਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀਨੇ ਲਾਉਂਦਾ ਪਰ ਝੱਲੇ ਨੇ ਝੱਲ ਈ ਖਿਲਾਰਿਆ, ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਚੁੰਮਿਐ? ਗਲਤੀ ਹੋਈ ਐ ਮੈਥੋਂ, ਜਦੋਂ ਵਿਛੜਨ ਵੇਲੇ ਗਲ ਲੱਗ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਈ ਸਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਆਹ ਮਾਮਲੇ ਤਾਂ ਨਾ ਪੈਂਦੇ।”

ਕੱਲ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਆ ਗਈ। “ਕੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤੈ ਤੂੰ?” ਢਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਪਰ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ?”

“ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਐਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਠੁਕਰਾ ਦਿਆਂ।”

“ਚਲੋ ਫਿਰ ਕੋਰਟ ਚੱਲੀਏ।”

ਕੁੜੀ ਨੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਵਾਏ, “ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੱਠ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ, ਪੜਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਕਿੱਥੇ, ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰਹਾਂ, ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮਾਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।”

“ਤੇਰਾ ਇਹ ਬਿਆਨ ਦਰਸਤ ਏ ?” ਐਨਕਾਂ ਵਾਲੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਿਲਕੁਲ।”

“ਇਥੇ ਸਾਈਨ ਕਰੋ।” ਵਕੀਲ ਨੇ ਕਾਗਜ਼ ਅੱਗੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਉਪਰੋਕਤ ਬਿਆਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ 'ਚ ਮੈਂ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਉਕਤ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਾਂਗੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੋੜ 'ਤੇ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਲਵਾਂ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਭਵਿੱਖ 'ਚ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹੇਗਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜੁਆਬਦੇਹ ਹੋਵਾਂਗੀ।”

“ਬਿਆਨ ਦਰਸਤ ਐ ?” ਵਕੀਲ ਨੇ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਪੂਰਨ ਦਰਸਤ।”

“ਇਥੇ ਸਾਈਨ ਕਰੋ। ਜੱਜ ਸਾਹਿਬ ਸਾਹਮਣੇ ਤੁਸਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਬਿਆਨ ਦੇਣੇ ਹੋਣਗੇ।”

ਵਕੀਲ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਬਿਆਨ ਹੋਏ। ਵਾਪਸ ਮੁੜਦਿਆਂ ਕੁੜੀ ਨੇ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਤੁਹਾਡੇ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਭਾਰੂ ਹੈ ਬੜਾ। ਵੇਖਣਾ ਜਿਗਰ ਦੇ ਟੋਟੇ ਨੂੰ ਤੱਤੀਆਂ ਪੈਣਾ ਨਾ ਪੈਣ।” ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਚੀਰ ਕੇ ਮਮਤਾ ਕੁਰਲਾਈ।

“ਹੁਣ ਇਹ ਭਾਰ ਤੇਰੇ ਸਿਰੋਂ ਲੱਖ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਐ। ਮੇਰਾ ਵਾਅਦਾ ਤੇਰੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਤਮਾਮ ਇਤਰਾਜ਼ ਲਾਹ ਸੁੱਟੇਗਾ।”

ਲਹੂ ਰੱਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੇ ਮਹਿਕ ਖਿੰਡਾਈ। ਰੂਹਾਂ ਮੋਹ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਤਾਂਘ ਮਜਬੂਗੀ ਦਾ ਸੰਗਮ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਆਸਵੰਦ ਹੋ ਨਿੱਬੜਿਆ, “ਹੁਣ ਉਹ ਆਵੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ, ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪੂਰ ਲੰਘਾਉਣ ਲਈ ਫਰਜ਼ ਮਹਾਂਬਲੀ ਐ।”

ਅਤੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੁਪਨਿਆਂ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਨਿੱਬੜਿਆ।

ਐਮਰਜੈਂਸੀ 'ਚ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਦੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਅੱਭੜਵਾਹਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸਾਹੋ-ਸਾਹੀ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ, “ਪਲੀਜ਼ ਮੈਡਮ, ਫਸਲ ਨੂੰ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਲੀਕਡ ਦਵਾਈ ਕੁੜੀ ਨੇ ਪੀ ਲਈ ਐ। ਲੱਗਦੀ ਵਾਹ ਲਗਾਉ, ਜਿੰਦ ਬਚਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਐ।”

ਸੂਚਤ-ਕਰਤਾ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ।

“ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਮਾਂ ਹੋਇਐ ?”

“ਕੋਈ ਪੌਣਾ ਘੰਟਾ ।”

“ਲੇਟ ਹੋ ਗਏ ।”

“ਪਤਾ ਈ ਲੇਟ ਲੱਗੈ ।”

ਨਬਜ਼ ਟੋਹੀ, ਨਿਰਜਿੰਦ, ਧੜਕਣ ਖਾਮੋਸ਼ । ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ, ਵਜੂਦ ਸੁੱਕੀ
ਲੱਕਣ ਵਾਂਗੂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਹਿੱਲਿਆ ।

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਨਾਂਹ ਵਿਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ, “ਨਹੀਂ ।” ਪਰ ਅੱਖਾਂ ਅੱਡੀਆਂ
ਰਹਿ ਗਈਆਂ, ‘ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੋ ਮਾਂ ਐ ਜਿਹਦਾ ਜਿਗਰ ਬੇਖੌਫ਼ ਬਿਸਤਰੇ ’ਚ ਪਿਆਂ ।’
ਕਟਾਰ ਸੀਨੇ ਚੱਲ ਗਈ, ਇਹ ਕੀ ਕੀਤੇ ਤੂੰ ?” ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਸੋਤਰ ਸੁੱਕ ਗਏ
ਤੇ ਪਲਕਾਂ ਰਿਸ ਪਈਆਂ ।

“ਜੀ, ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਰੋਗੋਂ ਤਾਂ ਮੁਕਤ ਸੀ ।” ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਦਾ
ਜਵਾਬ ਸੀ ।

“ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਓ ?”

“ਜੀ, ਮੈਂ ਇਹਦਾ ਭਰਾ ਆਂ ।”

“ਜਲਦੀ ਮਿੱਟੀ ਸਾਂਭ ਲਉ । ਵਕਤ ਵਹਿ ਗਿਐ, ਵਰਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਸੰਗ ਕਾਨੂੰਨ
ਦੀ ਮੁਜਰਮ ਮੈਂ ਵੀ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗੀ ।”

ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਲਾਸ਼ ਲਪੇਟ ਕੇ ਉਹ ਤੁਰਦੇ ਬਣੇ । ਡਾਕਟਰ ਜਗਰੂਪ ਧਾਰਾਂ
ਮਾਰ-ਮਾਰ ਰੋਈ । ਕੀ ਕੀਤੇ ਤੂੰ ਚੰਦਰੀਏ ? ਸਮੁੱਚਾ ਦੁਖਾਂਤ ਬਿਆਨਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ
ਆਹ ਫੈਸਲਾ ਖੁਫ਼ੀਆ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਐ ? ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾ, ਨੰਨੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਝੋਲੀ
ਪਾਉਣ 'ਚ ਆਹ ਫੈਸਲਾ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਭਰਦੈ ? ਦੰਭੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੇ ਦੁਖਾਂਤ ਪਿੱਛੇ
ਛੁਪੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਬਿਆਨਣ 'ਚ ਧੋਖਾ ਕੀਤੈ ।

“ਉ.....ਅੈ.....।” ਨੰਨਾ ਬਾਲਕ ਉਠਿਆ ।

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਤਮਾਮ ਖਿਆਲ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲ ਲਾ ਲਿਆ, “ਜਾਹ
ਜਾਂਦੀਏ, ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੀ ਪਰ ਤੇਰੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਦਾਗ ਨ੍ਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿਆਂਗੀ ।”

ਨਿੱਕਾ ਮੁੜ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਪਰ ਕੰਡਿਆਲੇ ਵਕਤ 'ਤੇ ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਖਿਆਲ ਸੌਣ
ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਆਈ ਸੀ ਉਹ ਤੱਤੀ ਖਦਸ਼ਾ-ਗ੍ਰਸਤ ਖੌਫ਼
ਲੈ ਕੇ, “ਇਉਂ ਜਾਪਦੇ ਸੈਨੂੰ ਏਡਜ਼ ਏ, ਮੈਡਮ ।”

“ਪਰ ਕਿਥੋਂ ਜਾਪਦੈ ? ਤੂੰ ਕੋਈ ਅਵੱਗਿਆ ਕੀਤੀ ਐ ?”

“ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ।”

“ਤਾਂ ਫਿਰ ?”

“ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਇਸ ਨਾਮੁਗਾਦ ਰੋਗ ਦੀ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਐ ।”

“ਉਫ਼ ! ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ 'ਚ ਪੱਲਾ ਫੜ ਕੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਏਡਾ
ਧੋਖਾ ।”

“ਹਾਂ, ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਅ ਉਹਨੇ ਦੋਸ਼ ਮੰਨ ਵੀ ਲਿਐ ਤੇ ਮੈਥੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਵੀ ਮੰਗ ਗਿਆਏ।”

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਤਰਸ 'ਚ ਭਿੱਜ ਗਈ, “ਕਿੱਡੀ ਸ਼ੋਸ਼ ਦਿਲ ਐ ਕੁੜੀ। ਬੱਜਰ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਉਸ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ 'ਤੇ, ਜੋ ਆਂਵਦੇ ਸੰਗ ਪਤਨੀ ਦੀ ਜਿੰਦ ਵੀ ਖੂਹੇ ਪਾ ਗਿਆ।

“ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਤਨੀ ਵੀ ਪਤੀ ਦੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਚੈਕ ਕਰ ਲੈਣੀ ਆਂ।”

ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲੀ, ਬੇਵਫਾਈ ਦੇ ਕਣ ਵਛਾਦਾਰ ਲਹੂ 'ਚੋਂ ਭਾਲਿਆਂ ਨਾ ਲੱਭੇ।

“ਪਰ ਵਜੂਦੋਂ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮੇਰੀ ਜੀਉਂਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਗਿਆਏ।”

“ਕਿਵੇਂ ?”

“ਭਰ ਜਵਾਨੀ 'ਚ ਰੰਡੇਪਾ ਕੱਟਣਾ ਅੱਖੈ। ਪਾਕਿ ਦਾਮਨ ਨੂੰ ਦਾਗੀ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ 'ਚ ਮੁੜ ਸੁਹਾਗਣ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਸਿਰੇ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫੀ। ਉਤੋਂ ਘਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਡਾਹਢੇ ਤਰਸਯੋਗ ਨੇ।”

“ਗਰੀਬੀ ਐ ?”

“ਨਹੀਂ, ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਵੀਰ, ਸਿਰੋਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਸਾਇਆ ਉੱਠ ਗਿਆ। ਵੀਰ ਨੇ ਸਿਦਕ ਨਿਭਾਇਆ, ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਖਰੇ ਘਰ ਲੱਭ ਵਿਆਹਿਆ। ਮੈਥੋਂ ਵੱਡੀ ਦਾ ਪਤੀ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਤੇ ਮੇਰਾ ਏਸ ਦੁਖਾਂਤ ਲੇਖੇ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਵਿਧਵਾ ਜੂਨ ਦਾ ਕੌਣ ਸਹਾਰਾ ? ਭਰਾ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਅਸੀਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬਹਿ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਹਾਲ 'ਚ ਮੈਨੂੰ ਕੌਣ ਕਬੂਲੇ।”

ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕੁੜੀ ਦੀਆਂ ਹੁਭਕੀਆਂ ਨਿਕਲ ਤੁੜੀਆਂ ਪਰ ਅੱਜ ਹੁਭਕੀਆਂ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਪਰ ਹੁਭਕੀਆਂ ਸੁਣਦੀਆਂ ਸਨ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਸਸਕਾਰ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪ੍ਰਗਟਾਈ, ਪਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਖੇਡ ਦਾ ਸਿਵਾ ਸਵੱਖਤੇ ਬਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰਿਆ, ਤੌਜੇ ਦਿਨ ਡਾਕੀਆ ਚਿੱਠੀ ਫੜਾ ਗਿਆ। ਪਤੜਿਆ :

‘.....ਮੈਤ ਨਾਲ ਕਦਮ ਲੰਬਾ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਪੁੱਟਿਐ। ਲਾਚਾਰ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਝੂਠੀਆਂ ਤਸੱਲੀਆਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਦੀਆਂ। ਵੀਰ ਲਈ ਛਾਲਤੂ ਬੋਝ ਬਣਾ, ਜ਼ਮੀਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ। ਸਮਾਜ ਨੱਕ ਵੱਖ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੈ। ਤਾਅਨਿਆਂ ਭਰਪੂਰ ਕੌੜੇ ਕਰੇਲੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗਲੋਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘਦੇ। ਸੜਦੇ-ਬਲਦੇ, ਧੁਖਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਛੱਡ, ਆਸ ਤੁਹਾਡੇ 'ਚੋਂ ਈ ਤੱਕੀ ਐ। ਜਿਗਰ ਦੇ ਟੋਟੇ ਦੀ ਪੱਕੀ ਵਸੀਅਤ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਗਵਾਹ ਐ। ਸਖ਼ਤ ਡਿਊਟੀ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਛਾ ਨੂੰ ਠੋਕ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੀ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੇਰੇ ਮੂਲ ਪੱਖ 'ਤੇ ਅੜਨ 'ਚ ਹੀ ਨੰਨੀ ਜਿੰਦ ਦਾ ਸੂਹਾ

ਭਵਿੱਖ ਛੁਪਿਆ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਠੋਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਿੱਕ ਠੋਕਦੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਫਰਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਖਰੀ ਉਤਰੋਗੇ। ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਬਣੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਬਾਪੜਾ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਐ।

‘ਅੱਛਾ ਭੇਣੇ ਮੇਰੀਏ! ਗਲਾਸ ਭਰੀ ਕਿਆਮਤ ਰੰਗ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਉਘਰ ਰਹੀ ਐ। ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ ਦੇ ਉਕਰੇ ਹਰਫ ਪੋਸਟ ਕਰ ਕੇ ਭੌਰ ਉਡਾਗੀ ਮਾਰ 'ਜੂ। ਝੋਰਾ ਨਾ ਖਾਇਓ.....।

ਤੁਹਾਡੀ.....’

× × ×

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ।

“ਠੱਕ! ਠੱਕ! ਠੱਕ!!!” ਬਾਹਰੋਂ ਬੂਹਾ ਖੜਕਿਆ।

‘ਕੌਣ ਐ?’ ਸੇਵਾਦਾਰਨੀ ਤੋਂ ਦਰਦ ਲੁਕਾਉਂਦਿਆਂ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਾਹਰ ਆਈ ਐ ਇਕ ਅੱਧੱਥੜ੍ਹ ਜਿਹੀ ਅੰਰਤ, ਪੁੱਛਦੀ ਐ ਨੈਣੀਂ ਦਾ ਕਮਰਾ ਇਹੋ ਐ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ, ਇਥੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਡਾਕਟਰ ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਪਰ ਉਹ ਜ਼ਿਦ ਕਰਦੀ ਐ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੇਰਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਾਉ।”

“ਅੰਦਰ ਭੇਜ ਦਿਓ।”

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸੁੱਤੇ ਸੁਪਨੇ ਅੰਗੜਾਈ ਲੈ ਉੱਠੇ, ‘ਸ਼ੁਕਰ ਐ ਕਿਸੇ ਸੁੱਕੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ’ਚੋਂ ਕੋਈ ਮਹਿਕ ਤੇ ਆਈ। ਪਰ ਕੌਣ ਹੋਊ, ਮਾਂ ਬੰਤੋਂ ਜਾਂ ਦੇਬੋ?’ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਪਰ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਦੋਵਾਂ ’ਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਵਾਹ ਮੇਰੀ ਧੀ ਨੈਣੀਏ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈਓ।” ਸਵਰਨੋ ਧਾਰ ਗਲਵਕੜੀ ਹੋ ਪਈ। “ਹੱਦ ਕਰ ਛੱਡੀ ਏ ਤੂੰ ਨੈਣੀਏਂ, ਕਿੱਥਿਉਂ ਕਿਥੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ।”

“ਜਿਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਜਾ ਪੁੱਜਾਂ, ਰੂਹ ਤਾਂ ਖਰਲਾਂ ਤੇ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਦੀ ਐ। ਤੈਨੂੰ ਕਦੇ ਯਾਦ ਨਾ ਆਈ ਸਾਡੀ, ਚਾਚੀ?”

“ਸ਼ਿਕਵੇ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦੀ ਐਂ?” ਗਲਵਕੜੀ ਖੋਲਦੀ ਸਵਰਨੋ ਬੋਲੀ।

“ਕਦੇ ਆਖਦੀ ਸੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜਿੰਦਗੀ ’ਚ ਕਦੇ ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਆਏਗੀ, ਪਰ ਕਦੋਂ? ਜਗੀਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨੇ ਜ਼ਮੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਤੀਲਾ-ਤੀਲਾ ਕਰ ਛੱਡੇ ਐ ਪਰ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਗੰਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਉਜੜਨ ਦੇ ਜਸ਼ਨ ਦੁੰਮਣ ਨਿਤ ਮਨਾਉਂਦੇ। ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਦਿਨ ’ਚ ਸੌ-ਸੌ ਵੇਰ ਜੰਮਦੀ-ਮਰਦੀ ਐ।”

“ਜਸ਼ਨਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਕਿਵੇਂ ਚੁਪ ਵੱਟਣ? ਜਦੋਂ ਕਰਜ਼ ਲਾਹੂਣੀਆਂ ਤੇਰਾਂ ਈ ਮਿਆਨੀਂ ਸੁੱਤੀਆਂ ਨੇ।”

“ਕਿਵੇਂ ਜਾਗਣ? ਜਦੋਂ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਛੀ ਵਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨਾ ਮੁੜਿਆ। ਖੋਰੇ ਹੁਣ ਮੁੜੇ ਵੀ ਨਾ।”

“ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਉਹਦਾ ਜਾਣਾ ਵੀ ਅਬੁੱਝ ਬੁਝਾਰਤ ਬਣ ਗਿਐ ਹੁਣ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ 'ਚ ਭਿੱਜ ਬਹਿੰਦੈ।” ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਨੈਣੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਈ। ਨੈਣੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ, ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਘਟਾ ਸਵਰਨੇ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹੀ।

“ਛੰਬ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਦੱਬਿਆ ਸੱਚ ਕੱਢ ਕੇ। ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੌਲ ਆਈ ਆਂ। ਆਵਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਸਚਾਈ ਦਿਲ 'ਤੇ ਹੱਥ ਪਰ ਕੇ ਸੁਣ ਲੈ। ਜੱਗ ਆਖਦੈ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਖਾਂ 'ਚ ਚੋਰ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੇ ਦੂਰ ਛਿੜ ਗਏ ਪਰ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ, ਦੁੰਮਣ ਕਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰ ਕੇ ਨਹਿਰ 'ਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੱਤੈ।” ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਹਰਫ਼ਾ ਸੱਚ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ।

ਕੁੜੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਅਣਜਨਮੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਲਹੂ 'ਚੋਂ ਉਬਾਲਾ ਮਾਰਿਆ। ਦਿਮਾਗ ਫਟਣ ਵਾਲਾ ਬਰੂਦ ਬਣ ਗਿਆ।

“ਪ੍ਰਤੱਖ ਐ ਚਾਚੀ, ਸਾਡੇ ਵੱਸਦੇ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਦੁੰਮਣ ਨੇ ਈ ਉਜਾੜਿਆ ਪਰ ਤੂੰ ਇਸ ਪਾਪ ਦਾ ਭਾਰ ਅੱਜ ਤਕ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਛੁਪਾਈ ਕਿਉਂ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹੀ ?”

“ਭਰ ਸੀ, ਕੱਚੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਅੰਗਿਆਰਾਂ 'ਚ ਨਾ ਭੁੱਜ ਪੈਣ। ਪਰ ਅੱਜ ਭਾਰ ਲਾਹੁਣ ਦੀ ਪੱਕੀ ਠਾਣ ਕੇ ਆਈ ਸਾਂ। ਤੇਰੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਭੁੱਬਦੀ ਸਰਪੰਚੀ ਵੇਖ ਕੇ। ਭਜਨੇ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਪਾਪ ਦੇ ਸਬੂਤ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ। ਹਵੇਲੀ ਦਾ ਖੋੜ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਪਾਪੀ ਪੇਟ ਆਹਦਾ ਲਾ ਖਲੋ ਗਿਐ।”

“ਸਾਂਝੇ ਲਹੂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰਜ਼। ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਸੀ ਦੁੰਮਣਾ ਤੂੰ ਜਸਬੀਰ ਦਾ, ਹੁਣ ਨਿਬੜੂੰਗੀ ਮੈਂ।” ਕੁੜੀ ਨੇ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਕਟੋਰੇ ਬਣ ਗਈਆਂ। “ਦੋ ਜਿੰਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀ ਇਹ ਵੱਡੇ ਬਾਪੂ। ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਕਾਤਲ ਐ। ਸਹੁੰ ਐ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਪਾਕ ਲਹੂ ਦੀ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਹਵੇਲੀ 'ਚ ਪਿੱਟਣੇ ਨਹੀਂ ਪੈ ਜਾਂਦੇ, ਸੁੱਤੇ ਸਿਵਿਆਂ ਦਾ ਸੇਕ ਸੀਨਿਊ ਨੂੰ ਠਾਰਾਂਗੀ।”

“ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ ਨੈਣੀ।”

“ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਐਂ ਚਾਚੀ ? ਟੁੱਕ ਬਦਲੇ ਆਬਰੂ ਉਹ ਤੇਰੀ ਮਸਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਾਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕੰਮ ਆਉਣ ਦਾ ਲਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਤੂੰ ਪਰਦੇ ਉਹਦੇ ਕੱਜਦੀ ਰਹੀ, ਕਿਥੋਂ ਦਾ ਨਿਆਂ ਏ ਉਹ ?”

“ਜੋ ਕਹਿਣਾ ਏ ਤੂੰ ਨਿਸ਼ੰਗ ਕਹਿ ਲੈ, ਪਰ ਚਾਚੀ ਆਂਵਦੇ ਫਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੀ। ਟੁੱਕ ਬਦਲੇ ਮਾਣੇ ਜੋਬਨ ਨੇ ਪਾਪ ਦਾ ਖੂਹ ਅੱਜ ਮੁਗਲ ਖੂਹ ਵਾਂਗੂ ਤਿੜਕ ਗਿਐ। ਅੱਜ ਹੈਂਕੜਸ਼ਾਹੀ ਹਵਸ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜਣੇ ਆਂਵਦੇ ਲਹੂ ਸੇਜ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਕਲ ਹਾਰ ਬੈਠੀ ਐ। ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਤੰਦ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਪੇਟੇ ਮੇਰੇ ਈ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ ਪਰ ਮੈਂ ਕੱਚੀ ਕਲੀ ਨੂੰ ਬਘਿਆੜਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਦੇ ਨ੍ਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿਆਂਗੀ।”

ਨੈਣੀ ਦੇ ਰੌਂਗਟੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ, “ਤੇਰੇ ਦੋ ਗਰਭ ਡੇਗਣ ਪਿੱਛੋਂ ਤੇਰੀ ਕੁਖ 'ਚ ਪਲਦੇ ਇਹ ਉਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਗੱਲ ਐ ਜਿਹਦਾ ਜਿਕਰ ਤੂੰ ਕਦੇ ਖੇੜੀ ਗੁਜਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁੜਦਿਆਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ?”

“ਹਾਂ, ਬੱਸ ਉਹੋ ਕੁਝ ਏ ਮੇਰਾ। ਦੋ ਵਰਿਆਂ ਦੀ ਨੂੰ ਏਸੇ ਡਰੋਂ ਨਾਨਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਨਿਸ਼ਰਦਾ ਜੋਬਨ ਬਹੱਤਰ ਵਰਿਆਂ ਦੀ ਅੱਖ ਤੇ ਲਾਲੀ ਬਣ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਐ।”

“ਏਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਤੂੰ ਕਰ ਕੀ ਸਕਦੀ ਐਂ ਚਾਚੀ ?”

“ਜੋ ਮੌਤ ਮੂੰਹ ਪੈਂਦਾ ਇਨਸਾਨ ਕਰ ਸਕਦੈ।”

.....
ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਿਸੇ ਮੈਨੀਫੈਸਟੋ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਉੱਠੀਆਂ।

ਉਸ ਰਾਤ ਭਿਆਨਕ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਪਟਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ 'ਚ ਮੱਚਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ।

ਕਾਂਡ ਸਤਾਰੂਫ਼ਾਂ

ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਅਕਸਰ ਖਾਮੋਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ।

“ਕੋਈ ਵੀ ਮਕਸਦ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਦੀਦੀ।” ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਨਸੀਹਤ ਦੇਂਦੀ। ਸਾਂਝੇ ਵਿਚਾਰ, ਸਾਂਝਾ ਸਨੇਹ। ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਹਮਦਰਦ ਸਨ, “ਨਾਲੇ ਦਹਿਸ਼ਤ-ਪਸੰਦ ਸੋਚ ਨੇ ਸਦਾ ਈ ਭਾਂਬੜ ਬਾਲੇ ਐ।” ਉਸ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਅੱਤਵਾਦ ਪੀੜਤ ਜਾਪਦੀ। “ਅੱਡ ਪੱਖ ਐ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਹੱਬਤ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਹਾਮੀ ਐ ਪਰ.....।” ਇਸ ਪੱਖ 'ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕ ਦੂਜੀ ਵੱਲ ਹਥਿਆਰ ਤਾਣ ਲੈਂਦੇ।

“ਮੇਰੀ ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਮੋਹ-ਮੱਤੇ ਚਿਰਾਗਾਂ ’ਚੋਂ ਇਤਫ਼ਾਕ ਲੱਭਣ ਵਾਲੀ ਸੀ ਪਰ ਵਕਤ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਸਮੁੱਚੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਗੁੱਲ ਕਰ ਗਈ।”

ਅੱਤਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ’ਚ ਗਲ ਗਲ ਭਰੀ। ਅਜੀਜ਼ ਕਜ਼ਨ ਨੂੰ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਸਮਝਾਉਂਦੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਚਾਰ ਬਹਿਸ ਵੀ ਬਣਦੇ। ਆਖਰ ਸਨੇਹ ਤਮਾਮ ਤਖਲੀਆਂ ਹੁੰਝ ਕੇ ਕੂੜੇਦਾਨੀ ’ਚ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦਾ।

“ਭੈਣੇ ਮੇਰੀਏ, ਸਾਡਾ ਇਕ ਸਾਥੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਜਖਮੀ ਐ। ਮਲ੍ਹਮ ਪੱਟੀ ਕਰ ਦਏਂ ਤਾਂ ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਤੇਰੇ ਦੇਣਦਾਰ ਰਹਾਂਗੇ।”

ਇਕ ਰਾਤ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਰੂਮ ’ਚ ਅਜਨਬੀ ਆਦਮੀ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਕੌਲ ਆ ਡਰਿਆਦੀ ਹੋਇਆ, “ਪਰ ਕੌਣ ਓ ਤੁਸੀਂ?”

“ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁਜਰਮ। ਬੋਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਾ ਸੁਣਾਈ ਭੈਣਾਂ।”

“ਗੋਲੀ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗੀ ਐ ?”

“ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ’ਚ।”

“ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਹਸਪਤਾਲ ’ਚ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਜਰਮਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ? ਕਿਸ ਆਸ ਨਾਲ ਆਏ ਓ ਤੁਸੀਂ ?”

“ਇੱਕੋ ਇਕ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਆਸ ਲੈ ਕੇ।” ਉਹ ਜੀ-ਭਿਆਣਾ ਭਿਖਾਰੀ ਬਣ ਬੋਲਿਆ, “ਲੈ ਆਉ।” ਅਵੱਲੜੇ ਕਦਮੀਂ ਉਹ ਮੁੜ ਪਿਆ।

“ਲੱਗਦੈ ਨੌਕਰੀ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤੈ ?” ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਘੂਰ ਵੱਟ ਕੇ ਪਈ, “ਕਮ-ਅਜ਼-ਕਮ ਆਵਦੀ ਡਿਊਟੀ ਦੇ ਡਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਤੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਫਸਲੀ ਬਟੇਰਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਐ, ਚੋਗ ਚੁਗੀ ਤੇ ਉੱਡ-ਪੁੱਡ ਗਏ।” ਅੱਖਾਂ ’ਚ ਕ੍ਰੋਧ ਸੀ।

“ਬੈਰੇ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਤੜਪਦਾ ਮੇਰਾ ਜਸਬੀਰ ਈ ਹੋਵੇ ? ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਸੌਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੀ ਆਹੁਤੀ ਮੰਗਣ, ਸੈਂ ਇਕ-ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਵਾਰ ਦਿਆਂ।”

“ਸੱਪਾਂ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਦੁੱਧ ਪਿਆ, ਉਹ ਕੀ ਡੰਗ ਮਾਰਨੋਂ ਹਟਦੇ ਐ ? ਇਹਨਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨੇ ਮੱਲ੍ਹਮਾਂ ਸੰਗ ਨਿਆਂ ਕਦੋਂ ਕੀਤੇ ? ਕਦੇ ਟੋਹ ਕੇ ਵੇਖ ਉਹਨਾਂ ਰਗਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਇਹ ਤਜਰਬਾ ਖੌਲਦੈ ।” ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਦਾ ਹਉਕਾ ਚੁੰਘੀਆਂ ਭਰਨ ਲੱਗਾ ।

“ਫੱਟਾਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਮਲ੍ਹਮ-ਪਾਣੀ ਭਾਈ ਘਨੁੱਈਏ ਵਾਲਾ ਈ ਚਾਹੀਦੈ । ਰੈਡ-ਕਰਾਸ ਦਾ ਇਹੋ ਈ ਮਿਸ਼ਨ ਐ ।”

ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ । ਜਖਮੀ ਨੂੰ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਲਿਟਾਇਆ । ਉਛਲਦੀ ਨਫਰਤ ਲੈ ਕੇ ਕਜ਼ਨ ਨਰਸ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਚਲੀ ਗਈ । ਨੈਣੀ ਨੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ, “ਇਹ ਮੇਰਾ ਜਸਬੀਰ ਨਹੀਂ ।”

ਨੀਲਾ ਜਖਮ ਟੋਹਿਆ, “ਉੱਡ ਏਡੇ ਜਖਮ ਦੀ ਪੀੜ ਜਸਬੀਰ ਹੁੰਢਾਏ ? ਮੰਗਿਆਂ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਾ ਕਰੇ । ਕੀ ਬੀਤੇਗੀ ?” ਡਰਾਉਣੇ ਖਿਆਲ ਦਾ ਖੌਫ ਅੰਗਾਂ 'ਚ ਹਰਕਤ ਲੈ ਆਇਆ । ਦੋ ਘੰਟੇ ਦੀ ਕਠਨ ਤਪੱਸਿਆ ਤਮਾਮ ਫਰਜ਼ ਪੂਰ ਗਈ, “ਖਤਰਾ ਟਲ ਗਿਐ, ਜਖਮ ਭਰਦਿਆਂ ਵਕਤ ਲੱਗੂ । ਸਖਤ ਆਰਾਮ ਦੀ ਲੋੜ ਐ ।”

“ਅਸੀਂ ਰਾਤੇ-ਰਾਤ ਮਹਿਹੂਜ਼ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣੈ ਭੈਣਾਂ, ਪਰ ਜੋ ਅਹਿਸਾਨ ਤੂੰ ਕੀਤੈ, ਆਖਰੀ ਸਵਾਸ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਾਂਗੇ ।” ਵਕਤ ਦੇ ਮੁਜਰਮ ਧੰਨਵਾਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕੰਗਾਲ ਸਨ, “ਆਹ ਫੜ ਭੈਣਾਂ, ਗੁਸਤਾਖੀ ਮਾਫ਼ ।”

ਦੂਜੇ ਸਾਬੀ ਨੇ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਗੱਠੀ ਮੂਹਰੇ ਲਿਆ ਧਰੀ ।

“ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਏਸ ਪੱਲੜੇ ਨਾ ਧਰ ਭਰਾ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਖਿਦਮਤ ਏਥੇ ਹੀ ਕੁਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਐ ।” ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੇ ਜਬਰੀ ਦਾਅਵਤ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀ, “ਮੰਨ ਗਏ, ਡਾਕਟਰਾਂ ਦਾ ਆਹ ਰੂਪ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰਾਂ ਵੇਖਿਐ ।”

“ਪਰ ਵੀਰੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਐ ?”

“ਨਿਸੰਗ ਬੋਲ, ਕੀ ਚਾਹੀਦੈ ਭੈਣਾ ?”

“ਸਾਈਨਾਈਡ ।”

“ਦੇ ਦਿਆਂਗੇ । ਪਰ ਭੈਣਾਂ ਜਿਸ ਵਸਤ ਦਾ ਸੁਆਦ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਨਮਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ?”

“ਮੈਡੀਕਲ ਤਜਰਬੇ ਲਈ ।”

ਦੋ ਕੈਪਸੂਲ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਗੁਰੀਲੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ । ਬੰਦ ਕੈਪਸੂਲਾਂ 'ਚੋਂ ਡਾ. ਜਗਰੂਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸੀ । ਜਿਵੇਂ ਰੱਤੀਆਂ ਬੁੱਲੀਆਂ ਦੇ ਮਿਠਾਸ ਮੱਤੇ ਚੁੰਮਣਾਂ ਸੰਗ ਹੋਏ ਖਿਲਵਾੜ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਇਹਨਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਛੁਪਿਆ ਹੋਵੇ ।

ਮੁਫ਼ੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਏ.ਐਸ.ਆਈ. ਦੇ ਟੋਬਲ 'ਤੇ ਫੋਨ ਖੜਕਿਆ।

“ਇਨਟੈਲੀਜੈਂਸ ਆਫਿਸ, ਏ.ਐਸ.ਆਈ. ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰ।”

“ਗੁਰ ਫਤਹਿ ਭਰਾ ਜੱਗਿਆ, ਤੇਰਾ ਬਾਈ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਖਰਲ ਬੋਲਦੈ।”

“ਸੁਣਾ ਬਾਈ, ਕਿਵੇਂ, ਕਿਥੇ, ਕਦੋਂ ਆਇਐ ?”

“ਤੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਵੇਰੇ ਈ ਪੁੱਜਾਂ।”

“ਬੈਰ, ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਾਂਗੇ। ਫੇਜ਼ ਸੱਤ ਸੀ, ਕੋਠੀ ਨੰ.....ਚਲਾ ਜਾਹ। ਤੇਰੀ ਭਰਜਾਈ ਘਰੇ ਐ। ਮੈਂ ਫੋਨ ਵੀ ਕਰਦਾਂ, ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਫੇਰ.....।”

ਜੱਗੇ ਨੇ ਫੋਨ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ। “ਹੋ ਸਕਦੈ ਮੌਕੇ ਦੇ ਹਲਾਤ ਬਹੁਤੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਮੁਨਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਣ। ਸਮਾਂ ਬਦਲ ਗਿਐ। ਜੱਗੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਹੋ ਗਿਐ ਵਕਤ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਕਦੋਂ ਰੁਕੇ ਐ। ਕਿਸਮਤ ਰੋਂਡੀ ਨਾ ਮਾਰਦੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਜਾਂਝੀ ਬਣਦਾ। ਹੁਣ ਤੇ ਖੋਰੇ ਕੋਈ ਜੁਆਕ-ਜੱਲਾ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਹਰੀ ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਵੀ ਹੋਣੀ ਐ। ਕਾਫ਼ੀ ਅਗਸਾ ਜੱਗੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹੀ ਸੀ ਉਹ, ਮੁੱਦਤ ਹੋ ਗਈ ਏ ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ। ਪਲ-ਪਲ ਨੂੰ ਮੋਹ 'ਚ ਰੰਗਣ ਵਾਲੀ ਦਾ ਵੀਰ-ਵੀਰ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਮੂੰਹ ਸੁੱਕਦਾ ਸੀ। ਮੋਹ-ਮੱਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਮਲਕਾ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਵੀਰ ਸਿਰ ਭੰਨ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮੁਹੱਬਤੀਂ ਬੁੱਲ੍ਹ ਵੱਟੇਗੀ। ਬੈਰ.....।” ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਉਹ ਨਿਸਚਿਤ ਥਾਂ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਪਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੈਲ ਵਜਾਈ।

“ਜਸਬੀਰ ?” ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲੀ ਛੈਲ-ਛਬੀਲੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਜੱਗੇ ਨੇ ਫੋਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

“ਜੀ।”

“ਆ ਜਾਓ।”

ਜਸਬੀਰ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ।

“ਕੌਫ਼ੀ ਲਉਗੇ ਜਾਂ ਕੋਲਡ ਡਰਿੰਕ ?”

“ਕੌਫ਼ੀ ਹੀ ਪੀਵਾਂਗਾ।”

ਜੱਗੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮਾਪਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਕੌਫ਼ੀ ਦੀਆਂ ਚੁਸਕੀਆਂ ਨਾਲ ਬਿਸਕੁਟ ਅਤੀਤ ਵਰਤਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਜੀਵਨ ਸਾਥਣ ਵੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ।

“ਕਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਐ ਤੁਹਾਡਾ ?”

“ਖਰਲ ਕਲਾਂ। ਭਰਾ ਨੇ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ ਹੋਉ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ?”

“ਸਿਰਫ਼ ਏਹੋ ਕਿ ਮੇਰਾ ਖਾਸ ਦੋਸਤ ਆ ਰਿਹੈ।”

“ਏਦੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ?”

“ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਉਂਝ ਪਤੈ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਐ ਉਥੇ ਇਹ। ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਉਧਰ ਗਈ ਸਾਂ ਪਰ ਖਰਲ ਕਲਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡ ਛੰਭ ਵਾਲੇ।”

“ਕਿਸੇ ਖਾਂਸ ਮਕਸਦ 'ਚ ?” ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਦਿਲ 'ਚ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਗਿਆ।

“ਹਾਂ, ਉਥੇ ਦੇ ਜੈਲਦਾਰ ਪਰਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਹਦੀ ਜਾਂਚ 'ਚ।”

“ਜੈਲਦਾਰ ਦੁੰਮਣ ਨੇ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ?” ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਝਟਕਾ ਲੱਗਾ, “ਪਰ ਭਾਬੀ, ਮੈਂ ਤੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ?” ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਸਮੇਟਦਾ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਐਸੀ ਕਿਹੜੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੋਉ ਜਿਹਦੇ ਵੱਸ ਪਿਆ ਉਹ ਏਸ ਬੰਨੇ ਟੁਰ ਪਿਐ ?”

“ਬੋੜੇ ਕੁ ਅਰਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਐ। ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗੁਜ਼ਰੇ।”

“ਪਰ ਕਿਉਂ ? ਕਿਵੇਂ ? ਸੁਣਿਆ ਉਹ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਬੌਸ ਸੀ ?”

“ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਮੌਤ ਹੋਈ ਸੀ ਭੇਦਭਗੀ ਹਾਲਤ 'ਚ। ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂਚ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਹੋਏ, ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨੇ ਸੱਚ ਮੱਖਣੋਂ ਵਾਲ ਵਾਂਗੂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਸਾਈਨਾਈਡ ਖਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਐ।”

“ਪਰ ਜਾਂਚ ਦਾ ਮੁੱਢ ਕਿਥੋਂ ਕੀਹਨੇ ਬੰਨ੍ਹਵਾਇਐ ?”

“ਜੈਲਦਾਰ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ। ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹ ਕੋਈ ਰੋਮ ਖੇਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ, ਪਰ ਆ ਬੈਲ ਮੁਝੇ ਮਾਰ। ਗੰਗਾ ਉਲਟ ਪਹੋਏ ਨੂੰ ਵਹਿ ਤੁਰੀ।”

“ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੁ ਜਾਂਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਿਥੇ ਕੁ ਖੜੀ ਐ ?”

“ਠੱਪ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਗਏ ਬਾਪ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ।”

“ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਵਿਭਾਗ ਐ ?”

“ਮੈਂ ਕਰਾਈਮ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ 'ਚ ਆਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਭੇਦ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਦਿੱਤੇ ਪਰ.....।” ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਈ।

“ਕਿਉਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਓ ਭਾਬੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਈ ਦਾ ਵੱਡਾਦਾਰ ਆਂ।” ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਮੁਸਕ੍ਰਾਈ।

“ਪਰ ਭਾਬੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਨੇ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਲੱਭਿਐ ?”

“ਸੁਣਿਐ ਜ਼ਮੀਨੀ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਛਿੱਤਰੀਂ ਦਾਲ ਤੋਂ ਜੈਲਦਾਰ ਬਾਹਲਾ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਪਿਉ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਹੱਕ ਤਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਈ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਤਕਸੀਮ ਦੀ ਵੰਡ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ਹਿਰ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀ। ਵੀਹ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ 'ਚ ਪੱਕੀ ਕਣਕ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ, ਇਤਫਾਕ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਮੜ੍ਹੇ ਦੋਸ਼ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣਗੇ। ਬਾਕੀ ਸਚਾਈ ਰੱਬ ਜਾਣਦੈ। ਅਕਸਰ ਜਾਂਚ ਏਥੇ ਸੁਲਘਦੀ ਐ।”

“ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ ! ਆਹ ਤੇ ਕਮਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਜਿੰਨਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਲਈ ਜੈਲਦਾਰ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਗਲ ਘੁੱਟ-ਘੁੱਟ ਜਾਗੀਰਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਨਾ ਪੱਲੇ ਪੁੱਤ ਰਹੇ ਨਾ ਜਾਗੀਰਾਂ।”

“ਇਹੋ ਗੱਲ ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖੌਰੇ ਏਸ ਕੇਸ ਨਾਲ ਕੀ ਇਨਟਰੈਸਟ ਹੋਣੈ। ਮੁੜ-ਮੁੜ ਆਖਣ, ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਕੇਸ ਨਾਮਰਲ ਈ ਰੱਖਣੈ।” ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ ਜੱਗੇ ਨੇ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਦਿਲ 'ਚ ਹੀ ਸਾਂਭਿਆ ਹੈ।

“ਬਾਈ ਦੀ ਅੱਖ ਬੜੀ ਇਨਸਾਫ਼-ਪ੍ਰਸਤ ਏ, ਤੇ ਭਾਬੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣੇ ਈ ਪਤਾ ਲੱਗਿਐ।” ਜਸਬੀਰ ਰੂਹ ਤਕ ਮੱਚਦੀਆਂ ਚਿਣਗਾ ਜਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਮੁੜ ਮੁਸਕਰਾਈ। ਕੋਈ ਜਵਾਲਾ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਮੱਚ ਰਹੀ ਸੀ। ‘ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਤੁਰਿਐਂ ਜਾਲਮਾਂ। ਉਮਰ ਤਮਾਮ ਇਹੋ ਸੱਲ੍ਹ ਰਿਸਦਾ ਰਹੂ।’ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੱਗਾ ਦੇਰ ਰਾਤ ਗਈ ਤੋਂ ਆਇਆ। ਜੁੰਡੀ ਦੇ ਯਾਰਾਂ ਨੇ ਰੱਜ ਦਰਦ ਫਰੋਲੇ, “ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੱਕਰਾਂ 'ਚ ਪਾ ਛੱਡਿਐ ਜੱਗਿਆ। ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਸਾਂਭੂ।”

“ਮਚਦੇ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਏਥੇ ਹੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਕਰ ਲੈ, ਜੈਲਦਾਰ ਤੇਰੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮੌਤੇ ਈ ਮਰਿਆ।”

“ਕੀ ਮਤਲਬ ?”

“ਉਹਨੂੰ ਸਾਈਨਾਈਡ ਦਾ ਕੈਪਸੂਲ ਦੇ ਕੇ ਨੈਣੀ ਨੇ ਸਵਰਨੋ ਰਾਹੀਂ ਮਰਵਾਇਐ। ਮੁੰਡਾ ਇੱਲ ਲੈ ਗਈ, ਨਾਂ ਜਠੇਰਿਆਂ ਦਾ ਲੱਗ ਗਿਐ। ਭਾਂਡਾ ਫੁੱਟਦਾ-ਫੁੱਟਦਾ ਮਸਾਂ ਹੀ ਬਚਿਐ ਸੋ ਤੇਰਾ ਮਿਸ਼ਨ ਤੈਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ। ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਜਸ਼ਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਰੀਝ ਕਾਲਜੇ 'ਚ ਈ ਦੱਬ ਘੁੱਟ ਲੈ।”

“ਉਸ ਚੰਦਰੀ ਨੇ ਏਡਾ ਖਤਰਾ ਕਿਉਂ ਸਹੇਲਿਆ ?”

“ਜਦੋਂ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਬਰੀ ਪੈ ਗਈ।”

“ਪਰ ਭਾਬੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਈ ਦੱਸਦੀ ਪਈ ਐ।”

“ਉਹਦਾ ਇਲਮ ਉਹਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂਚ ਦੁਆਲੇ ਈ ਘੁੰਮਦੈ। ਸੁਲਘਦੀ ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਉਹਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ।”

“ਖੈਰ ! ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚੋਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਲਾ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ ਪਰ ਪੱਕੀ ਕਣਕ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਕਿਥੋਂ ਜੁੜਿਆ ?” ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਸੋਚ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸੀ।

“ਬਾਈ, ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਸਵਰਨੋਂ ਤੇ ਨੈਣੀ ਈ ਸਨ।”

“ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਬਾਈ ?”

“ਪਿਉ-ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਰਾਜ ਦਹਾਕਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ, ਨੈਣੀ ਕਟਾਰ ਵਾਂਗੂੰ ਲਿਸ਼ਕੀ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਸਵਰਨੋਂ ਨਾਲ ਉਹ ਪਿੰਡ ਟੁਰ ਗਈ। ਨਹਿਰ ਦਾ ਓਗੀ ਕਿਨਾਰਾ, ਉਹੀ ਟਿਕੀ ਰਾਤ। ਛੰਭ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਬਲਿਆ ਬਾਪੂ ਦਾ ਸਿਵਾ। ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਨਿਜਾਮ ਹੱਥੋਂ ਢਹੇ ਕੱਚੇ ਉਸਾਰੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਘਰ ਉਹਦੇ ਅਮਨ ਚੈਨ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਲਾ ਗਏ। ਬੇਕਾਬੂ ਹੋਇਆ ਕ੍ਰੋਧ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਪੱਕੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਪੈ ਗਿਆ।”

ਜੱਗੇ ਦੀ ਜੁਬਾਨੀ ਮੱਚਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ।

ਜਸਬੀਰ ਰੂਹੋਂ ਰਾਖ ਹੋ ਗਿਆ, “ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਸੀ ਸਾਡੀ ਜੈਲਦਾਰ ਨਾਲ ਤੇ ਛੂਕ ਸੁੱਟੀ ਵਾਢੀ 'ਤੇ ਆਈ ਕਣਕ ? ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਹ ਕਾਰਨਾਮੇ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ ਜੱਗਿਆ। ਫਸਲਾਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਤਨਾਂ ਦਾ ਪਸੀਨਾ ਨਿਚੜਿਆ ਸੀ ਉਹਨਾਂ 'ਚ।”

“ਜੋਸ਼-ਹੋਸ਼ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਇਨਸਾਨੋਂ ਹੈਵਾਨ ਬਣਾ ਈ ਦੇਂਦੈ ਜਸਬੀਰ। ਖੂਨੀ ਦੌਰ 'ਚ ਜ਼ਮੀਰਾਂ-ਤਸੀਰਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂ ਰੁਲ ਗਈ। ਖੋਰੇ ਤੈਬੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਕਾਰਨਾਮਾ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੋਵੇ ? ਸੋ ਨੈਣੀ ਦੇ ਕੀਤੇ 'ਤੇ ਤੇਰਾ ਗੁੱਸਾ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ।”

“ਹਾਂ ਭਰਾ ਮੇਰਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਬਹਿ ਕੇ ਕਦੇ ਸਾਂਝੇ ਕੱਚੇ ਘਰ ਉਸਾਰੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ 'ਚ ਸਾਂਝੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਡਿਊਟੀਆਂ ਵੀ ਵੰਡੀਆਂ ਸਨ, ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਇਕ ਡਿਊਟੀ ਨੈਣੀ ਉਵੇਂ ਚੁਗ ਕੇ ਲੈ ਗਈ ਜਿਵੇਂ ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਮੇਰੇ ਵਾਲੀ ਚੂਗੀ ਚੁਗ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।”

“ਖੈਰ ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸੀ ਇਸ ਖੂਨੀ ਦੁਖਾਂਤ 'ਚ ਬੜੀਆਂ ਅਣਹੋਦੀਆਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਨੇ।”

“ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ। ਅੱਖ ਏ.ਕੇ. ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਪਰਖ ਖੋ ਬੈਠੀ, ਫਰਜ਼ ਖਾਕੀ ਵਰਦੀ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਏ।”

“ਨਿੱਜੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ, ਡਿਸਪਿਊਟਡ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ਿਆਂ, ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ, ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਤੇ ਨਿੱਜੀ ਗਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਚ ਬਦਨਾਮੀ ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਈ ਖੱਟੀ ਐ।”

“ਤੂੰ ਸਹੀ ਆਖਦੈਂ ਜਸਬੀਰ, ਮੈਂ ਇਹੋ ਪੱਖ 'ਤੇ ਨੈਣੀ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਨਾਲ ਕਈ ਵੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।”

“ਹਾਂ ਸੱਚ ! ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਏ ?” ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਅਚਨਚੇਤ ਖਿਆਲ ਆ ਗਿਆ।

“ਚੰਗੀ ਏ।”

“ਹੁਣ ਤਾਂ ਖੋਰੇ ਉਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਬੈਠੀ ਹੋਣੀ ਐ.....।”

“ਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਭੁੱਲਦੈ, ਨਾਲੇ ਭੈਣ ਬਣਾ ਕੇ ਜਿਹੜੀ ਵਫ਼ਾ ਤੂੰ ਉਹਦੇ ਸੰਗ ਨਿਭਾਈ ਐ, ਉਹ ਕਦੋਂ ਭੁੱਲੇਗੀ।”

“ਮੈਂ ਬਦਕਿਸਮਤ ਉਹਦੇ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।”

“ਜੋ ਕੋਈ ਨੂੰ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਸੋ ਤੂੰ ਕਰ ਗਿਆਂ। ਬਾਕੀ ਇਜ਼ਹਾਰ ਉਹ ਖੁਦ ਈ ਕਰੂ।”

“ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ?”

“ਮੁੰਡਾ ਏ ਉਹਦੇ ਕੋਲ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਈ ਹੋਇਆ ਸੀ।”

“ਮੁਬਾਰਕਾਂ ! ਕੱਲ੍ਹੁ ਨੂੰ ਭਾਣਜੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਾਂਗਾ। ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ 'ਚ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਰੁੱਖ ਲਗਾ ਕੇ ਮੁੜ ਸਾਰ ਈ ਨਹੀਂ ਲਈ। ਪਾਣੀ ਖੁਣੋਂ ਰੁੱਖ, ਤੇਲ ਖੁਣੋਂ ਚਿਰਾਗ ਕਦੇਂ ਬਚੇ ਐ ? ਰੂਬੀ ਕਿਧਰ ਏ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੁ ?”

“ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਨਾ ਫੋਨ, ਨਾ ਮੁਲਾਕਾਤ।”

“ਫਿਊਟੀ ਦੂਰ ਹੋਣੀ ਐ ਕਿਧਰੇ।”

“ਹਾਂਅ, ਹਰਪਾਲ ਦੱਸ ਦਏਗੀ। ਸੁੱਖੀਏ, ਸਬਜ਼ੀ ਭਾਜੀ ਚੰਗੀ ਤੜਕ ਲਈ.....।” ਜੱਗੇ ਨੇ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਰਡਰ ਮਾਰਿਆ, “ਬੜੀ ਨਾਟਕੀ ਮੌਤ ਤੂੰ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਮਾਰਿਐ।” ਗੱਲ ਨੇ ਕਰਵਟ ਲਈ।

“ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਭਉਂਦਿਆਂ ਈ ਵਰ੍ਹੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤੂੰ ਅੱਖੀ ਘੜੀ ਵੀ ਖਰਲਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਨ੍ਹੀਂ ਛੱਡਿਆ।”

“ਅੱਖੀ ਘੜੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੇਦਾਵਾ ਕਿਵੇਂ ਲਿਖਦਾ ? ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨੈਣੀ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਮੋਹ ਵੀ ਮਿਸਾਲ ਹੋ ਨਿਬੜਿਐ।”

“ਇਹ ਵੀ ਝਬਰ ਖੁਸ਼ੀਓਂ ਸੱਖਣੀ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਕਿਥੇ ਮਿਲੇਗੀ ਹਰਪਾਲ ?”

“ਮੈਸਿਜ਼ ਲਾਇਐ, ਖੌਰੇ ਭਲਕੇ ਨੈਣੀ ਸੰਗ ਆ ਈ ਜਾਵੇ।”

ਦੇਰ ਰਾਤ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਫਿਊਟੀ ਚਲੀ ਗਈ।

× × ×

ਕਾਂਡ ਅਠਾਰ੍ਹਵਾਂ

ਨੈਣੀ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਆਮਦ ਜਸਬੀਰ ਲਈ ਵਸਲ ਦਾ ਅਜੀਮ ਮੁਜ਼ਸਮਾ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀ। ਵਰਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਦੀਦਾਰੇ ਤੇ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਵਸਲੀ ਧੜਕਣ ਪਈ। ਨੈਣੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਧਾਰੀਂ ਰੋ ਪਈ। ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੀ।

“ਤੇਰਾ ਦੋਖੀ ਆਂ ਭੈਣੇ। ਤੈਨੂੰ ਮਿਲੇ ਬਿਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲੰਮੀ ਜੁਦਾਈ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।” ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਧੂਰ ਅੰਦਰੋਂ ਅਹਿਸਾਸ ਕੀਤਾ।

ਪਰ ਹਰਪਾਲ ਰੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਗੁਸਤਾਖ ਵੀਰ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇ.....।” ਉਸ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਹਲੂਣਿਆ ਪਰ ਰੋਣਾ ਨਾ ਬੰਮਿਆ।

“ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੈਨੂੰ ਹਰਪਾਲ.....?”

ਜਸਬੀਰ ਧੂਰ ਅੰਦਰੋਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ।

“ਕਿਉਂ ਭੁੱਲ ਬੈਠੀ ਐਂ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਉਹੋ ਵੀਰ ਜਸਬੀਰ ਆਂ, ਜਿਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਕਦੀ ਹੱਥੀਂ ਡੋਲੀ ਬਿਠਾਇਆ ਸੀ। ਜਿਹਦੇ ਮਸਤਕ 'ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਖੁਦ ਤੂੰ ਤਿਲਕ ਲਗਾਇਆ ਸੀ।” ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਲਾਜਵਾਬੀ ਨੂੰ ਮਗਰੂਰੀ ਸਮਝ ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਸ਼ਿਕਵਾ ਕੀਤਾ, “ਜਿਹਦੇ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਸਜਾਇਆ ਸੀ।”

ਹਰਪਾਲ ਨੇ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝੀਆਂ, ਆਪਾ ਸੰਭਾਲਿਆ, “ਭੈਣ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਨਿਹੋਰੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆ, ਇਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਸੁਹਾਗ ਦਾ ਕਾਤਲ ਵੀ ਮੈਂ ਆਂ।”

“ਸੁਹਾਗ ਦਾ ਕਾਤਲ ?”

“ਹਾਂ ਜਸਬੀਰ, ਛੇ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਤੇਰੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਰੂਬੀ ਸੀ।” ਜੱਗੇ ਨੇ ਸਾਰਾ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ।

“ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਸੁਹਾਗਣ ਨੂੰ ਵਿਧਵਾ ਦੇ ਦੋਜ਼ਕ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਅੱਜ ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਭੈਣ-ਭੈਣ ਪੁਕਾਰਦੈਂ ?” ਹਰਪਾਲ ਚੰਡੀ ਬਣ ਗਈ। ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਧਾਰਾਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਰੋਂਦਾ ਜਸਬੀਰ ਕੁੜੀ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਪਛਤਾਇਆ।

“ਉਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਇਸੇ ਲਈ ਬਚਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਉਹਦਾ ਕਾਤਲ ਬਣੇ ? ਤੇਰੇ ਜਖਮਾਂ ਚੌਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਸੇ ਲਈ ਹੁੰਡਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸੁਹਾਗ ਦੀ ਮੌਤ ਬਣੇ ? ਆਹ ਦਿਨ ਵਿਖਾਉਣ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸੀ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਲਫਾਸ ਖਾਣ ਦੇਂਦਾ।”

ਵਫ਼ਾਦਾਰੀਆਂ / ਬੀਜ / ਮੈਨੂੰ ਗੱਦਾਰੀਆਂ / ਵੱਡਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੁੰਦੀ, ਮੈਂ ਰੂਹ
ਤੇ ਸੁਧਨੇ ਕਦੇ ਨਾ ਬੀਜਦੀ।

“ਪੈਰਿਂ ਪਏ ਭਰਾ ਦਾ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰ ਦੇ ਭੈਣਾਂ। ਵਾਸਤਾ ਏ, ਵਕਤਾਂ ਮਾਰੇ
ਨੂੰ ਕੋਹ-ਕੋਹ ਕੇ ਨਾ ਮਾਰ।”

“ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਭੱਜੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਦਾ ਅਖੌਤੀ ਸਹਾਰਾ ਅਸਲੋਂ ਹਤਿਆਰਾ ਐ,
ਮੈਂ ਬਨਾਉਣੀ ਭੁਸ਼ੀ ਨਾ ਹੰਢਾਉਂਦੀ। ਤੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਖੈਰ ਲਈ ਅੱਡੇ ਹੱਬਾਂ ਚ ਵੈਰ
ਧਰ ਗਿਉਂ। ਨਕਲੀ ਸੋਨਿਆ, ਤੂੰ ਲੋਹੇ 'ਤੇ ਮੁਲੰਮਾ ਨਿਕਲਿਆ।”

“ਪਾਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਨਾਂਅ ਮਰਜ਼ੀ ਪੁਕਾਰ ਭੈਣਾ। ਗੁਨਾਹੋਂ ਮੁਕਤੀ
ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਨਵੀਂ ਤਾਰੀਖ ਸਿਰਜੇਗਾ। ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਜੱਗਿਆ, ਏਸ ਨੌਬਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਚ ਤੋਂ ਘੁੰਡ ਲਾਹਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਸ਼ਹਾਦਤ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਿੰਦਰੀ ਲਈ ਹਰਪਾਲ
ਨੂੰ ਖੁਦ ਮੇਰੇ ਸਿਵੇ 'ਤੇ ਲੈ ਆਉਂਦੀ।”

“ਬੇਲੋੜੇ ਸ਼ਿਕਵਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਜੂਦ ਨਹੀਂ ਜਸਬੀਰ, ਛੇ ਵਰਿਆਂ ਤੋਂ
ਤੜਪਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਮੁੰਹ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪਾਉਂਦਾ ?” ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨੇ ਸ਼ਿਕਵਾ
ਮੌਢਿਓਂ ਫੜ ਹਲੂਣਿਆ। ਬੇਵੱਸ ਧਾਹਾਂ, ਫਿਜ਼ਾ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਕਰ ਗਈਆਂ।

“ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਕੋਲ ਅਣਜਾਣ ਗੁਨਾਹਾਂ ਲਈ ਖਿਮਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ
ਗਾਹ ਇਕੋ ਬਚਿਐ।” ਜਸਬੀਰ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਸਿਰ ਤੋੜ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਫਿਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਫੱਟੜ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਫਰਸ਼ ਤੋਂ ਉੱਠੀ। ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਦਾ
ਰਿਵਾਲਵਰ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, “ਲੈ ਭੈਣਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਲੰਕਤ ਨਾ
ਰਹਿਣ, ਆਵਦੇ ਹੱਬੀਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ, ਭੈਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਵਾ ਨਹੀਂ।”

“ਰਿਸ਼ਤੇ ਜੱਗ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜਸਬੀਰ। ਮਤਰੇਈ ਮੌਤ ਨੇ ਲਹੂ ਦੇ
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਨਿਭਾਇਐ ?” ਜੱਗੇ ਨੇ ਪੁਖਤਾ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ।

“ਪਰ ਜੇ ਦਮ ਤੋੜਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਲੀਦਾਨ ਮੰਗੇ ਤਾਂ ਜ਼ਮੀਰ ਪੱਲੇ ਕੀ ਬਚਿਐ ?
ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਜੀਉਣ ਦਾ ਹੁਣ ਕੀ ਮਕਸਦ ਰਹਿ ਗਿਐ ? ਮੈਂ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਜਰਮ,
ਮੋਹ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਆਕਸੀਜਨ 'ਤੇ ਪਲਦਾ ਅੱਜ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਦੋਖੀ ਹੋ
ਗਿਆ। ਮੰਨਦੈਂ ਮੌਤ ਮਤਰੇਈ ਐ ਪਰ ਕਲੰਕਤ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਦਾਗ ਵੀ ਉਹਦੇ
ਬਾਝੋਂ ਨਹੀਂ ਲੱਖਣੇ। ਏਦੂੰ ਅਗਾਂਹ ਨਾ ਮੈਥੋਂ ਕੁਝ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦੈ, ਨਾ ਬੁਲਵਾ.....।”

ਜਸਬੀਰ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਮੁੜ ਖਿੰਡ ਗਿਆ।

“ਅੱਜ ਸਰਕਾਰੀ ਤਲਾਸ਼ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਮੇਰੇ ਏਥੇ ਹੋਣ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪਈ। ਡੂੰਮਣਾ
ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਆ ਟੁੱਟੇਗਾ। ਉਥੇ ਵੀ ਮਰਨਾ ਹੋਇਆ ? ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੈਂ ਕਲੰਕ ਧੋਣੀ
ਬੇਦਾਗ ਮੌਤ ਮਰਾਂ ? ਭੈਣ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਮਾਣ ਬੁਲੰਦ ਰੱਖਾਂ।”

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮਸਤਕ ਝੁਕਾਇਆ, “ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰੀਂ
ਭੈਣਾਂ, ਆਹ ਫੜ ਰਿਵਾਲਵਰ, ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਸੜਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੇਹ।”

“ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।” ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਬੇਜ਼ਾਰ ਸੀ।

“ਪਰ ਕਿਉਂ ?”

“ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਸਜਾਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਨੈ, ਤੇਰੇ ਵਾਂਗੂ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਜਗਰੂਪ ਦੇ ਸਿਰ ਵੀ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਧਰ ਦਿਆਂ ? ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਪਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਬਾਲਿਐ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੇਕ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਵੀ ਹੰਢਾਏਗਾ ।”

ਲੋਹੀ-ਲਾਖੀ ਹਰਪਾਲ ਫਤਵੇ 'ਤੇ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਈ ।

“ਤੂੰ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਚੁੱਕਿਐਂ ਜਸਬੀਰ ।”

“ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਦਾਗ ਧੋ ਕੇ ਜਿੱਤੀ ਬਾਜ਼ੀ ਏਸ ਕਲੰਕੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਬੈਠੀ ਜੱਗਿਆ । ਹਰਪਾਲ ਜਿੱਤੀ, ਮੈਂ ਹਾਰਿਆ.....।” ਜਸਬੀਰ ਧੜੱਮ ਕਰਦਾ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ । ਮੌਨਸੂਨੀ ਆਬਸ਼ਾਰ ਵਾਲਾ ਵਸਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਫਰਤ ਦੇ ਸੇਕ ਤੋਂ ਛਾਲੇ-ਛਾਲੇ ਹੋ ਗਿਆ । ਵਕਤ ਦੇ ਸੋਜ਼ ਡਾਹਢੇ ਹਿਰਦੇਵੇਦਕ ਸਨ । ਜਗਰੂਪ ਖਾਮੋਸ਼ ਸੀ ।

“ਉੱਠ ਜਸਬੀਰ, ਡੋਲਣਾ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨ੍ਹੀਂ ਆਇਆ ।”

ਪਰ ਜਸਬੀਰ ਲਾਚਾਰ ਸੀ ।

ਜਗਰੂਪ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਜੱਗੇ ਨੇ ਮਸਾਂ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਪਾਇਆ, “ਲੱਗਦੈ ਦਮ ਛਿੱਕੜ ਪੈ ਗਈ ਐ ।”

ਨੈਣੀ ਨੇ ਨਬਜ਼ ਟੋਹੀ, ਟੀਕਾ ਲਗਾਇਆ, “ਦਿਮਾਗ ਹਲਕਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਈ ਬੁਲਾਉਣਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਏ ।” ਉਸ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ ਨਸੀਹਤ ਸੀ, “ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਰੂਬੀ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੋਂ ਈ ਦੱਸ ਦੇਂਦੇ ।”

“ਏਸੇ ਨੌਬਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸਾਂ । ਹੋਰ ਕੁਝ ਨ੍ਹੀਂ ਛੁਪਾਇਆ । ਤੇਰਾ ਛੋਟੂ ਨੂੰ ਗੋਦ ਲੈਣਾ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤੈ ।”

“ਦੂੰਮਣ ਬਾਰੇ ।”

“ਅੱਧ ਕੁ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸੁੱਖੀ ਨੇ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਰਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ । ਵਡੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹਿਰ 'ਚ ਰੋੜ੍ਹਨ ਦੇ ਸੱਚ ਨੇ ਏਹਨੂੰ ਉਬਾਲਾ ਵੀ ਦਿੱਤੈ ਪਰ ਮਾਰੇ ਜੈਲਦਾਰ ਦੀ ਖਬਰ ਸਾਰਾ ਕ੍ਰੋਧ ਪੀ ਗਈ ।”

ਇਹ ਦੱਸਦਿਆਂ ਜੱਗੇ ਨੇ ਮਖਤੂਲ ਸਿਹੁੰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨੈਣੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ ।

ਚਹੁੰ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਜਸਬੀਰ ਅੱਧਾ ਝੜ ਗਿਆ । ਰੱਤ ਲੂਹਣਾ ਪਛਤਾਵਾ ਸਪਿਰਟ ਸੋਚ ਨੂੰ ਕੋਲੇ ਕਰ ਗਿਆ । ‘ਵਕਤ ਦਾ ਗੋੜ ਪੁੱਠਾ ਪੈ ਗਿਐ ਜਸਬੀਰ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਭਾਜੀ ਲਾਹ ਕੇ ਵੀ ਤੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਜ਼ੰਜ਼ੀਰੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਬੀਕਾ ੮੮ ਕਾਤਲ ਏਂ । ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਸੰਗ ਕਮਾਏ ਧੋਹ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਪੱਖ ਧੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਉਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਇਨਸਾਫ਼-ਪ੍ਰਸਤੀ ਪਾਲੀ ਸੀ, ਤੂੰ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪਾਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਕੁੱਲਾਂ ਕਲੰਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਇਤਰਾਜ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚ ਏ । ਕੀ ਸਾਰ ਸੀ ਤੱਤੀ ਨੂੰ ਕਿ ਮੇਰੇ ਫੱਟਾਂ 'ਚੋਂ ਕੱਚਿਆ ਬਰੂਦ

ਉਹਦੇ ਸ਼ਗਨਾਂ 'ਤੇ ਫਟੇਗਾ ? ਤੈਨੂੰ ਅੰਮਾ ਜਾਇਆ ਜਾਣ, ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਖੁਆਬ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਸੀ ਉਹ ਪਰ ਮਾਣ ਬੁਲੰਦੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਸੀ ਤੇਰਾ। ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਦਹਿਲੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮੌਜ਼ਨ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਜੇਠੇ ਸੰਕਲਪ ਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿਰਜ ਗਏ ਪਰ ਸਿਲਸਿਲਾ ਅੰਤਿਮ ਫੌਡਿਊਂ ਧੜਮ ਛਿੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਅੱਜ ਗੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਤੁੜਵਾ ਕੇ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਪਿਐ। ਭੋਲੀਏ ਭੈਣੇ, ਏਹਦੇ 'ਚ ਕਸੂਰ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ। ਜੰਮਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਉ-ਪਿਆਰ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਦਾਦੇ ਦੀ ਫੜੀ ਉੰਗਲ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਛੁਡਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਰੱਬ ਬਣ ਕੇ ਬਹੁੜੇ ਰੂਬੀ ਨੇ ਮੌਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਪਰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੇ ਤਮਾਮ ਰਾਹ ਸੀਲ ਹੋ ਗਏ। ਤੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਏਂ ਅੱਤਵਾਦੀ ਮਾੜੇ ਨੇ। ਕੋਈ ਦੋ ਰਾਵਾਂ ਨਹੀਂ, ਸੁਹਾਗਣ ਦੀਆਂ ਚੁੰਨੀਆਂ ਨਾਲ ਬੇਲੋੜਾ ਅਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੱਤਵਾਦੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਮਾੜੇ ਨੇ। ਐਜੀਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਆੜ 'ਚ ਧੀਆਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ, ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਤੇ ਲੁੱਟ-ਖੋਹਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕੋਨਿਊਂ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਹੱਕ-ਸੱਚ ਲਈ, ਅਨਿਆਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਵਾਲਾ, ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦਾ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਆਸ਼ਕ ਜਸਬੀਰ ਅਗਰ ਅਜਿਹਾ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਉਹਦੇ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਰੱਖਣੀ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹਦੀ। ਮੈਂ ਉਹ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਰਹਾਂਗਾ ਵੀ। ਵਕਤ ਘਰੋਂ ਧੱਕੇ ਨਾ ਮਾਰਦਾ, ਨੈਣੀ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਮੰਡ ਛਾਨਣ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਚਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਮੈਂ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹੋ ਕੇ ਨਿੱਜੀ ਗਰਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਆਦਮਬੋਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਕਈ ਥਾਂ ਮੂੰਹ ਮੌਜੇ। ਐਜੀਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਗੱਦਾਰ ਅਖਵਾ ਕੇ ਜ਼ਖਮੀ ਆਦਰੋਂ ਅਸੀਸਾਂ ਖੱਟੀਆਂ। ਰੂਬੀ ਦਾ ਦੁੱਖ ਮੈਨੂੰ ਤੈਬੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਗੁਨਾਹਾਂ ਭਰੀ ਪੰਡ ਸਿਰ ਧਰਾ ਕੇ ਵੀ ਆਵਦਾ ਪੱਖ ਦੱਸਣੋਂ ਝਿਜਕਾਂਗਾ ਨਹੀਂ। ਤੇਰੇ ਵੈਣਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਪੱਖ ਨਿਤਾਣਾ ਐ। ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਵਰਦੀ 'ਚੋਂ ਰੂਬੀ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਕਦੰਤ ਗੋਲੀ ਨਾ ਦਾਗਦਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹਦੀ ਗੋਲੀ ਮੇਰਾ ਸੀਨਾ ਚੀਰ ਦੇਂਦੀ। ਕਾਸ਼ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਗੋਲੀ ਦਾਗ ਦਿੰਦਾ। ਸਾਫ਼ ਦੋਵਾਂ 'ਚ ਦੋਸ਼ ਤਬਾਦਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਭੈਣੇ ਮੇਰੀਏ ਦੱਸ ਤੂੰ ਕੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈਂਦੀ ? ਭਰਾ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦੇਂਦੀ ? ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਪਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡਦੀ ?

ਸੋ ਭੈਣੇ ਮੇਰੀਏ, ਬੰਦਾ ਕਦੇ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਵਕਤ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਐ। ਤੇਰੇ ਵੀਰ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦੋਂ-ਅੱਜ ਇਕੋ ਐ, ਵਕਤ ਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚੋਂ ਅਪਣੁੱਤ ਨਿਚੋੜ ਕੇ ਨਫਰਤ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਐ। ਮੈਂ ਅੱਠ ਵਰਿਆਂ ਤੋਂ ਚੁੱਕੇ ਹਥਿਆਰ ਦਾ ਮਖਤੂਲੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਵਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਸੀਨਾ ਠੋਕ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦੈ। ਸਾਡੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਉੱਤੇ ਕਦੇ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਨੇ ਤਾੜੀ ਵਜਾਈ ਸੀ, ਅੱਜ ਕੁਲ ਆਲਮ ਤਾੜੀਆਂ ਸੰਗ ਗੂੰਜੇਗਾ। ਭਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਭੈਣੇ, ਫੈਸਲਾ ਤੇਰੇ ਹੱਥ.....।'

ਸੋਚਦਿਆਂ-ਸੋਚਦਿਆਂ ਸਿਰ ਦੁਖ ਜਾਂਦਾ। ਉਪਰੋਕਤ ਪੱਖ ਜੱਗੇ ਕੈਲ ਜਾਹਰ ਕਰ ਕੇ ਜਸਬੀਰ ਹਰਪਾਲ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ, “ਅਮੇੜ ਤਸੀਰ ਵਾਲੀ ਹਰਪਾਲ ਏਡੀ ਜਲਦੀ ਨਹੀਂ ਮੌਜ਼ਾ ਖਾਏਗੀ। ਮੌਕਾ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਈ ਗੱਲ ਛੇੜਾਂਗਾ।” ਜੱਗਾ ਤਰਲਿਆਂ ਸਾਹਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ।

ਜਸਬੀਰ ਤੋਂ ਚੌਰੀ ਜੱਗਾ ਨੈਣੀ ਨਾਲ ਪੱਖ ਵਿਚਾਰਦਾ।

“ਮੈਂ ਵੀ ਲੋਹਾ ਗਰਮ ਵੇਖ ਕੇ ਈ ਸੱਟ ਮਾਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਮਾਨਸਿਕ ਹੁੰਗਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਸਭੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਸਾਜ਼ ਹਨ। ਪਰ ਬਾਈ, ਉਦੋਂ ਦੇ ਬਚੇ ਫੱਟ ਸਮੇਟਣ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਡਿਊਟੀ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਈ ਨਿਭਾਉਣੀ ਪਏਗੀ।”

“ਤਨ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਮਨ ਦੇ ਫੱਟ ਭਰਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਈ ਨਿਭਾ ਦੇਂਦਾ। ਜਿੰਦਗੀ ਖਤਰਨਾਕ ਮੌਜ਼ 'ਤੇ ਖੜੀ ਐ।”

ਜੱਗਾ ਝੋਰਾ ਖਾਂਦਾ। ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੁਣ ਝੱਲੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਬੱਕੀ, ਟੁੱਟੀ ਤੇ ਅਰਧ-ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਜਿਹੀ।

“ਨੈਣੀ।”

“ਜੀ !”

ਨੈਣੀ ਦਾ ਸਿਰ ਭੱਜੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਨੇ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਸੀਨੇ ਸੜਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਅਰਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਰੂਹ ਤਕ ਪਿਘਲਾ ਗਿਆ, “ਇਕ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾਏਂਗੀ ?”

“ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਏ ?”

“ਪਰ ਇਹ ਓਦੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਐ। ਮੈਂ ਖੌਰੇ ਏਸ ਜੱਗ 'ਤੇ ਰਹਾਂ ਜਾਂ ਨਾ.....।”

ਨੈਣੀ ਨੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਦੀ।”

“ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਸੂਰਜ ਢੁੱਬਣਾ ਈ ਹੋਇਆ।”

“ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਚ ਈ ਦਬਾ ਧਰ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ....।”

“ਪਰ।”

“ਪਰ ਕੀ ?”

“ਤੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਹਰਪਾਲ ਨਾਲ ਸਕੀ ਨਣਦ ਜਾਣ ਨਿਭਾਈ।”

“ਇਸੇ ਗਿਸ਼ਤੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਆਂ, ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਇਲਮ ਹੋਇਐ ਤੇ ਉੱਗਲ ਫੜ ਕੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਸਿਖਾਇਐ।”

“ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਗੁਨਾਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਖਸ਼ਾ ਦੇਂਦੀ ?”

“ਸਾਡੇ ਪਿਆਰ 'ਚ ਤੱਕਲਾ ਗੱਡਣ ਵਾਲੇ ਦੁਮਣ ਨੂੰ ਅਸਾਂ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੈ ?”

“ਨਹੀਂ।”

“ਫਿਰ ਉਸੇ ਤਰਜ ਦਾ ਗੁਨਾਹ ਏਡੀ ਜਲਦੀ ਮਾੜ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੈ ? ਲੱਖ ਉਬਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਪਾਣੀ ਕੱਖਾਂ 'ਤੇ ਸੁਟੀਏ ਨਹੀਂ ਸੜਨਗੇ ਪਰ ਹਿਜਰ ਦੇ ਸੇਕ ਨੇ ਉਹਦੀ ਰੂਹ ਤੇ ਰੂਹ ਦੇ ਵੈਣਾਂ ਨੇ ਉਹਦੇ ਦੀਦੇ ਸਾੜ ਛੱਡੇ ਨੇ। ਤਮਾਮ ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਦੋ

ਮਹੀਨੇ ਸੁਹਾਗਣ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਦਾ ਜੋਬਨ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਤੇ ਗਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰਿਐ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਬਰ ਕਰੋ, ਵੱਡੇ ਖਲਾਅ ਨੂੰ ਭਰਨਾ ਅਜੇ ਅੱਖੇ।

ਪਰ ਜਸਬੀਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦਲੀਲਾਂ ਬੇਅਸਰ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ, “ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਭ ਰਾਹ ਬੰਦ ਨੇ। ਮੌਤੋਂ ਬਾਝ ਅਜਾਬੋਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ। ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਦੀ ਵੀਟੋ ਪਾਵਰ ਧੜੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਤੀਲਾ-ਤੀਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੀ ਘੁਸਪੈਠ ਤੇ ਟਾਊਟਾਂ ਦੇ ਬੋਲਬਾਲੇ 'ਚ ਸੰਤ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲਲਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਗਿੱਦੜ ਝੰਗਿਆਝਾਂ 'ਚ ਥੋਂ ਗਿਐ। ਦਹਾਕੇ ਭਰ ਹੰਢਾਏ ਸੰਤਾਪ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਪੁਟਵਾਉਣ ਬਿਨਾਂ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ? ਛੁੱਲ੍ਹੇ ਲਹੂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਦਿਲ ਕੰਬਾਉ ਮ੍ਰਿਤਕ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਨਿਆਂ ਕਬਰੀਂ ਜਾ ਪਿਆ। ਚੱਕੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੜਾਂ 'ਚ ਪੀਸੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਫੱਟੜ ਹੋ ਕੇ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਆ ਪਈ।

ਸਾਕਾ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮਰਜੀਵੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੈਲਿੰਜ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਪੱਗ 'ਤੇ ਪਏ ਦਾਗ ਨੂੰ ਧੋਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਵਾਜਬ ਮੰਨਿਐ ਪਰ ਰਾਜਧਾਨੀ 'ਚ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਥਾਪੜੇ 'ਤੇ ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੇਡੀ ਹੋਲੀ ਨੇ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੋਚ ਪਰੇ। ਤਤਕਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਰੀ ਝੰਡੀ ਵਿਖਾਈ ਪਰ ਲੀਰੋ-ਲੀਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਛੱਟ ਖਾਧੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹਾਬੀ ਵਾਂਗੂ ਆਪਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਢੀਆਂ ਪਾ ਧਰੀਆਂ। ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਏਦੂੰ ਗਰਮ ਲੋਹਾ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲਣਾ ਸੀ ? ਯੂ.ਪੀ., ਬਿਹਾਰ ਦਾ ਵਰਦੀਧਾਰੀ ਕਲਚਰ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਆ ਟੁੱਟਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਚੈਲਿੰਜ ਅਣਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਲਾ ਗਏ। ਇਸ ਮੁਕਾਬ 'ਤੇ ਪੰਬ-ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਬਾਂਹ ਕੌਣ ਫੜਦਾ ? ਬੱਕਰੀ ਦਾ ਦੁੱਧ-ਪੀਣੀ ਵਿਰਾਸਤ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰੱਤ ਪੀ ਕੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜੀਭ ਫੇਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਵੈਸ਼ਨੋ ਵੈਸ਼ਨੋ ਕੂਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਤਿਰਾਨਵੇਂ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਖੂਹ-ਖਾਤੇ ਪਵਾ ਵੱਖਰੇ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਲੋਬ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੋ-ਹੱਸੜੀਂ ਪਿੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਚਰਖੇ ਵਾਲੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਪੁਕਾਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅੱਤਵਾਦੀ—ਵੱਖਵਾਦੀ। ਢੁਰ-ਲਾਹਨਤ ਵੇ ਲੋਕਾ ! ਛੁੱਟੇ ਚਰਖੇ ਫੇਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਿਤਾ। ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਸੂਤੀ ਦਾਮਨ ਛੁਪਾਇਆ ਖੰਜਰ ਇਨਕਲਾਬ 'ਚ ਖੋਭਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦ-ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਤੇ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ, ਫਾਂਸੀਆਂ ਦੇ ਰੱਸੇ ਚੁੰਮਣ ਵਾਲੇ ਜਗਾਈਮ ਪੇਸ਼ਾ। ਸ਼ਮ੍ਭੁ 'ਤੇ ਸੜਨ ਵਾਲੇ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸੂਤ ਦੀ ਵੱਟੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਓਏ ਭੋਲੇ ਬੱਧ ਪੰਜਾਬ ਤੇਰਾ ਕੌਣ ਬੇਲੀ ? ਦਿੱਲੀ ? ਜਿਹਦੀ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਅੱਖ ਦਾ ਡੰਗਿਆ ਤੂੰ ਅੱਜ ਤੜਪਦੈਂ। ਤੇਰੇ ਮਾਸੂਮਾਂ ਗਲ ਪਵਾਏ ਬਲਦੇ ਟਾਇਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਨੇ ਹੰਢਾਉਣੈ। ਤੇਰੇ ਆਬੋਂ-ਹਵਾ 'ਤੇ ਡਾਕਾ ਮਾਰ ਤੇਰੀ ਕਿਸਾਨੀ ਲੁੱਟ ਲਈ ? ਹਿਮਾਚਲ, ਹਰਿਆਣਾ ਕੱਢ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਲੰਗੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤੈ।

ਏਸੇ ਹਮਾਮ 'ਚ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਗਦਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਕਦੋਂ
ਮਾਫ਼ ਕਰੂ ? ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨੋਚਣ 'ਚ ਚਿੱਟੇ ਬਗਲਿਆਂ ਸੰਗ ਨੀਲੇ ਮੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁੱਝਾਂ
ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਵਾਹਾਘੇ ਦੀ ਲਕੀਰ 'ਚੋਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਬੋਧਿਕ ਕੰਗਾਲੀ ਤੇ
ਸੌਜੀ ਸਿਆਸੀ ਬੋਅ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਧੂਰ ਅੰਦਰੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ। ਚਿੱਟੇ ਦਿਨੀਂ
ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਭੜਕਾਈ ਜਵਾਨੀ 'ਤੇ ਕਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ 'ਚ ਕੀਤੀ
ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੇ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਕੁਰੂਪ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅਥੰਤੀ
ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਲਾਲਸਾ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਪੈਂਦੀ, ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਗੁਰਯਾਮਾਂ
ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਜੇਠੀ ਪੁੰਨਿਆ ਜਿਹੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਮੱਸਿਆ 'ਚ ਡੋਬ,
ਗਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ ਲਕੀਰਾਂ ਖਿੱਚ ਕੌਮ ਸੰਗ ਕਦਮ-ਦਰ-ਕਦਮ ਧੋਹ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ
ਅੱਜ ਪੰਥ ਰਤਨ ਬਣ ਬੈਠੇ। ਵਛਾਦਾਰੀਆਂ ਗਦਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕੌਮ ਦੇ ਨੇੜੇ
ਤੇੜੇ ਨਾ ਢੁਕੀ। ਅੱਜ ਮੁੱਠ-ਮੁੱਠ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੰਗਰਾਂ 'ਚੋਂ ਘੂਰ-ਘੂਰ
ਮੰਤ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਖਾਲਸਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਜੰਗਲੀਂ ਜਾ
ਵੜਿਐ ?

ਇਹੋ ਸਾਂਝੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ 'ਚ ਤੜਪਦਾ ਪੰਜਾਬ ਅੱਜ ਮੱਥੇ ਹੱਥ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਝੂਰਦੈ।
ਪੈਂਤੜਾ ਸਿਆਸਤ ਨੇ ਖੇਡਿਆ, ਜੋਖਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੰਢਾਇਐ। ਤਰੱਕੀਆਂ ਤੇ ਨਿੱਜੀ
ਕਿੜਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪੈਂਤੜੇ ਜਵਾਨੀ ਹੱਥ ਹਥਿਆਰ ਫੜਾ ਗਏ। ਬਾਪੂ ਜਿਹੇ ਉਂ ਸ਼ਿਕਾਰ
ਹੋ ਗਏ। ਫਰਜ਼ਾਂ-ਗਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹਰਪਾਲਾਂ ਦੇ ਚੂੜੇ ਟੁੱਟ
ਗਏ ਤੇ ਨੈਣੀ ਜਿਹੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ ਹਾਰ ਬੈਠੀਆਂ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਭਰਾ ਅੱਜ ਦਸੋਟੇ ਕਟਦੇ
ਫਿਰਦੇ ਐ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਰਾਜਨੀਤੀ ਰੰਗਰਲੀਆਂ ਮਨਾ ਰਹੀ ਐ। ਮੈਂ ਚੰਦਰਾ ਨਾ ਨੈਣੀਂ
ਨੂੰ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਨਖਲਿਸਤਾਨ ਲੈ ਕੇ ਦੇ ਸਕਿਆ, ਨਾ ਕੌਮ ਨੂੰ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਹੀ
ਦੇ ਸਕਿਆ, ਨਾ ਤੇਰੀ ਰੱਖੜੀ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼। ਅਦਲੋਂ ਅੱਜ ਤਕ ਦੀ ਹਕੀਕਤ 'ਚ
ਬੇਕਸੂਰ ਖਲਕਤ ਤੰਗ-ਦਿਲ ਸਿਆਸਤ ਹੱਥਾਂ ਹਲਾਲ ਹੋਈ ਐ। ਸੋ ਮੇਰੀਏ ਭੈਣੇ,
ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪੁਲਸੀਏ ਰੂਬੀ ਨੇ, ਨਾ ਹੀ ਮਖਤੂਲੇ। ਨਾ ਹੀ ਸਮੁੱਚੀ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਤੇਰੀ
ਕਾਤਲ ਏ, ਨਾ ਭਰਾ। ਦੱਸ ਅੜੀਏ, ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾਵਾਂ ?”

ਸੋਚਾਂ ਨੇ ਜਸਬੀਰ ਦੀਆਂ ਆਦਰਾਂ 'ਚੋਂ ਲਹੂ ਖਿੱਚ ਲਿਆ।

“ਅਗਰ ਹਾਲਤ ਇਹੋ ਰਹੀ ਦੁਖਾਂਤ ਕਿਸੇ ਭਾਅ ਵੀ ਪੈ ਸਕਦੈ। ਅਸਾਂ ਨੂੰ
ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐ।” ਜੱਗੇ ਨੇ ਜਗਰੂਪ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਪਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ।” ਉਹਦੇ ਰੋਮ-ਰੋਮ 'ਚੋਂ ਹਿਜਰ ਸਿੰਮਦੈ।

“ਪੁੱਛ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ।”

“ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਅਮੋੜ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਵੇਖਿਐ।”

“ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵੀ ਮਸਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜੀਹਦਾ ਹੱਲ ਨਾ ਨਿਕਲੇ।” ਜੱਗਾ
ਪੂਰਨ, ਆਸਵੰਦ ਸੀ। “ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਰਾਹ ਲੱਭ ਸਕਦੇ।”

“ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਹੂ ਵਹਾ ਕੇ ਸਮਝੌਤਾ ? ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਉਜਾੜ ਕੇ

ਸਮਝੌਤਾ ? ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਿਆਰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਸਮਝੌਤਾ ? ਦੱਸ ਬਾਈ ਜੱਗਿਆ, ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਐਂ ?” ਹਰਪਾਲ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਕੀ ਤੂੰ ਅਭੁੱਲ ਭਰਾ ਸੰਗ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਜੋ ਪਛਤਾਵੇ 'ਚ ਪਲੋ-ਪਲ ਸੜਦੈ ?”

“ਨਿਆਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਆਂ।”

“ਤੇ ਫੇਰ ?”

“ਪਰ ਵੀਰ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਤਕਦੀਰ ਦੇ ਸਿਵੇ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਊ ?” ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸਨੇਹ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਉਲਫਤ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਮਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਗੱਲ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨਾਲ ਹੋਏ ਖਿਲਵਾੜ ਦੀ ਹੁੰਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਨੈਣ ਕੱਢਣ ਵੱਲਾ ਖੰਜਰ ਕਿਹੜੇ ਬੁਲ੍ਹੀਂ ਚੁੰਮਾਂ ?”

ਦੁਖਦੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚੋਂ ਬਗਾਵਤ ਉੱਛਲੀ।

“ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਉਹਦਾ ਦੋਸ਼ ਸੀ, ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤ ਚੁੱਕੈ।”

“ਉਹ ਆਂਵਦੇ ਨਸੀਬ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਏ, ਜ਼ਮੀਰੋਂ ਮਿਲੀ ਪਰ ਮੈਂ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਈ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਈ।”

“ਹਰਪਾਲ !” ਜੱਗੇ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਨੈਣੀ ਆ ਖਲੋਤੀ, “ਮੈਂ ਤੇ ਅੱਜ ਤਕ ਤੇਰੇ ਪੱਖ 'ਚ ਖੜੀ ਹਾਂ। ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇਗੀ ?”

“ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਨੀ ਏਂ ?”

“ਇਕ ਵੇਰ ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਹ, ਵੀਰ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹਦਾ ਅੱਧਾ ਦੁੱਖ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗਾ।”

“ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਨਾ ਆਖਾਂ।”

“ਫਿਰ ਉਹ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਲ-ਪਲ ਮਰ ਈ ਤੇ ਰਿਹੈ ਤੇ ਆਖਦੇ, ਹਰਪਾਲ ਤੇ ਰੂਬੀ ਦਾ ਮਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ-ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਭਾਰਾ ਕਰਜ਼ ਮੈਥੋਂ ਜਿੰਦ ਦੇ ਕੇ ਈ ਲੱਖਣੈ।” ਜੱਗੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਮੈਂ ਏਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਾਂ ? ਮੁਹੱਬਤ ਨਾਲ ਏਦੂੰ ਵੱਡਾ ਫਰਾਡ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਹੋਵੇਗਾ ?”

“ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਉਂ ਭੁੱਲਦੀ ਏਂ ਕਿ ਉਹਦੇ ਮਗਰੋਂ ਤੂੰ ਉਵੇਂ ਈ ਪਛਤਾਵੇ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜੇਂਗੀ, ਜਿਵੇਂ ਅਜ ਉਹ, ਸੜਦੈ।”

ਪਰ ਦਲੀਲਾਂ ਵਾਲਾ ਗੁਲੂਕੋਜ਼ ਹਰਪਾਲ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਕੁਲ ਪਲ ਪਿੱਛੋਂ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਆਲਮ ਤੋੜ ਕੇ ਜੱਗਾ ਤੇ ਨੈਣੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ।

“ਫਿਰ ਕੱਲ ਤਕ ਗੱਲ ਕਿਨਾਰੇ ਲੱਗਦੀ ਹੋਈ ਜ਼ਰੂਰ ਆ ਜਾਵੀਂ।” ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਕੌੜੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਵਜੂਦ 'ਚੋਂ ਰੁੱਗਾਂ ਦੇ ਰੁੱਗ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਗਈ। “ਮੈਨੂੰ ਮੁਗਲ ਖੂਹ 'ਚ ਸੁੱਟ ਆਓ, ਮੈਂਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਬੁਝੇ ਚਿਰਾਗ ਮੁੜ ਜਗ ਪੈਣ।”

ਉਹ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦਾ। ਨੈਣੀ ਤੇ ਜੱਗਾ ਦਿਮਾਗੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਗੜਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਂਦੇ, “ਕਿਸੇ ਉੱਚ ਢਾਕਟਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਆਂ।”

“ਪਰ ਬਾਈ, ਲੱਗੇ ਰੋਗ ਨੂੰ ਤੂੰ ਭਲੀਭਾਂਤ ਜਾਣਦੈਂ। ਲਹੂ 'ਚ ਰਚੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦੀਆਂ।”

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰਪਾਲ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਆਸ ਵੀ ਧੁੰਦਲੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਕੇ ਬੁਝ ਗਈ। ਪਰ ਧਰੇਕੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਹਰਪਾਲ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਆਤਮਾ 'ਤੇ ਵੀ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰ ਦਿੱਤੇ, “ਮੈਂ ਏਡੀ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਈ ? ਸ਼ਾਹ-ਰਗ ਤਕ ਪਛਤਾਵੇ ਭਰਿਆ ਜਸਬੀਰ ਬੇਕਸੂਰ ਲੱਗਦੈ। ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਮੌਤ ਨੇ ਗੁਰੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਕੱਢ ਮਾਰਿਆ ਪਰ ਤੇਰੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਉਹਦੇ ਲਈ ਢਾਲ ਬਣ ਖਲੋ ਗਈਆਂ। ਤੇਰੀਆਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਕੋਹਿਆ ਅੱਜ ਉਹ ਮੌਤ ਮੰਗਦੈ। ਰੂਬੀ ਦਾ ਕਤਲ ਉਹਨੂੰ ਰੂਹੋਂ ਕਲੰਕੀ ਕਰ ਗਿਐ। ਕਾਸ਼ ਉਹ ਗੋਲੀ ਹੋਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ। ਤੂੰ ਸਿਆਪਾ ਜੀਜੇ ਦੀ ਨੀਅਤ ਦਾ ਕਰਦੀ। ਸਾਡੀ ਮੁਹੱਬਤ ਨੂੰ ਚਹੁੰ ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਉਹਦੀ ਬੰਦੂਕ ਨੇ ਈ ਦਿਵਾਇਐ। ਕੋਈ ਕੁਫ਼ਰ ਏਸ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਗਰੂਪ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਦਾ ਇਲਮ ਤੇਰੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਸਬੀਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਹੋਇਐ। ਤੈਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ 'ਚ ਲੈਂਦਿਆਂ ਉਹਨੇ ਪਲ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ। ਤਮਾਮ ਸਾਇਉ ਸੱਖਣੀ ਤੇਰੇ ਲਈ ਸਾਇਆ ਬਣਦੀ ਰਹੀ। ਜਸਬੀਰ ਤੇਰਾ ਦੋਖੀ ਜ਼ਰੂਰ ਏ ਪਰ ਤੂੰ ਨੈਣੀ ਦੀ ਦੋਖੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣੂੰ। ਤੈਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦੈ.....।” ਆਖਰ ਭੱਜੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ।

ਡਾ. ਹਰਪਾਲ ਪਾਣੀ ਪਾਣੀ ਹੋ ਗਈ।

“ਪਾਣੀ ?” ਜਸਬੀਰ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਿਆ ਤੜਪਿਆ। ਨੈਣੀ ਨੇ ਚਮਚਾ ਭਰ ਕੇ ਮੂੰਹ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਲੱਡ-ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਪਲ ਪਲ ਘਟਦਾ ਗਿਆ। ਖੋੜ ਲੰਮੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਪੁੱਟਦਾ ਰੂਹਾਂ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਗਰੂਪ ਦੀਆਂ ਸੱਦੀਆਂ ਬੰਤੋਂ ਤੇ ਦੇਬੋ ਵੀ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ।

“ਜਸਬੀਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ, ਬਚਣਾ ਨੈਣੀ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ।” ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਦੇਬੋ ਨੇ ਜੱਗੇ ਦੇ ਕੰਨਿੰ ਖਦਸ਼ਾ ਜਾਹਰ ਕੀਤਾ।

“ਮੈਬੋਂ ਕੁਝ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬੇਬੋ।”

“ਪਰ ਕੀਤਾ ਕੀ ਜਾ ਸਕਦੈ ?” ਬੰਤੋਂ ਦੀ ਅੱਖ ਭਰ ਆਈ।

“ਮਨ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।” ਵੱਡੀ ਬੇਬੇ ਮਰੀ, ਬਾਪੂ ਪੁੱਤਰ 'ਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੇਂਹਦਾ ਰਿਹਾ। ਤੁਹਾਡੀਆਂ 'ਕੱਠੀਆਂ ਮੁਸ਼ਿਆਂ ਉੱਜੜੀਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਖੋਂ ਅੱਜ ਤਕ ਆਂਵਦੇ ਲਹੂ 'ਚੋਂ ਆਸਾਂ ਤੱਕੀਆਂ। ਅੱਜ ਜਸਬੀਰ, ਨੈਣੀ ਤੇ ਹਰਪਾਲ ਰੂਬੀ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਮੰਨਿਐ ਡਾਹਢਾ ਕਹਿਗੀ ਐ, ਪਰ ਆਸਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਐ। ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਭਾਣੇ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਹਨੇ ਰੋਕਿਐ ? ਰੱਬ ਨਾ ਕਰੇ ਗੇੜ ਪੁੱਠਾ ਪੈ ਈ ਗਿਐ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਆਸਾਂ ਸਹਾਰੇ ਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲੰਘਾਉਣੀ ਪਉ। ਦੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਹਕੀਕਤ ਅਜਲੋਂ ਅੱਜ ਦੀ ਇਹੋ ਐ। ਨਫਰਤ ਇਨਸਾਫ਼

ਦੀ ਜੰਗ ਤਕ ਰਹੇਗੀ ਵੀ।” ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਹਰ ਚਿੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਹੇਠ ਇਹੋ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਹੌਕੇ ਸੁਣੀਦੇ ਐ।”

ਦੋਵੇਂ ਮਾਵਾਂ ਰੋ ਪਈਆਂ। ਇਕ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਟੀਆਂ ਦੂਜੇ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਈ ਅਲਖ ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ।

“ਇਹ ਦੁਖਾਂਤ ਤੁਹਾਡਾ ਨਹੀਂ, ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਐ। ਘਰ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਟੋਹ ਲਵੇ, ਇਹੋ ਈ ਸੇਕ ਆਉਣੈ। ਜਸਬੀਰ ਬਚ ਵੀ ਗਿਆ, ਕਿਥੇ ਛੁਪਾਉਗੇ ? ਇਨਾਮੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਜਰਮ ਨੂੰ ਕੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅੱਜ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੋਦੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦੇ-ਮੋਏ ਲਾਲਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਨੇ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਲਵਾਰਸ ਕਢਣਾਂ ਚੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਪੇਟੇ-ਪੋਟੇ ਤੋਂ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਐ।” ਜੱਗਾ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਗੱਲ ਭਾਵੇਂ ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਚੌਰਾਸੀ ਦੀ, ਜੰਗ ਭਾਵੇਂ ਪੈਂਹਠ ਦੀ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਇਕੱਤਰ ਦੀ, ਝੋਟਿਆਂ ਦੇ ਭੇੜ 'ਚ ਕਿਆਮਤ ਝੁੰਡਾਂ 'ਤੇ ਪਈ ਪਈ ਹੈ। ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਜਿਗਰੋਂ ਨੁੱਚੜੀ ਅਤੈ, ਰੰਗ ਚਿੱਟਾ ਚੁੰਨੀਆਂ ਦਾ ਹੋਇਐ।

“ਬਾਈ, ਵੇਖ ਹਰਪਾਲ ਆਈ ਐ।” ਜੱਗੇ ਦੀ ਢਾਕ 'ਤੇ ਹੱਥ ਪਰ ਨੈਣੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ। ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਹਰਪਾਲ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜੋਸ਼ ਨਿਚੜਨ ਪਿੱਛੋਂ ਹੌਲੀਆਂ ਛੁੱਲ ਸਨ।

“ਚੰਦਰੀਏ, ਕਿਉਂ ਪਾਪਾਂ ਭਰੇ ਪਛਤਾਵੇ ਸਹੇਡਦੀ ਏਂ। ਵਹਿੰਦੇ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਸਾਂਭ, ਮਤੇ ਪਛਤਾਏਂਗੀ। ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਅੱਧੇ ਗੁਨਾਹ ਹਮਦਰਦੀ ਕੱਜ ਲੈਂਦੀ ਏ, ਅੱਧੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੌਫ। ਸਦਮਿਆਂ ਦੀ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਰੁੱਤ 'ਚ ਹੱਕ-ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕੌਣ ਸਿਆਣਦੈ ? ਫਿਰ ਭਰੇ ਬਜ਼ਾਰ ਲੱਖ ਪਿੱਟਦੀ ਫਿਰੀਂ, ਤੇਰੇ ਸਿਦਕ ਈਮਾਨ ਦਾ ਗਾਹਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੱਭਣਾ।”

ਜੱਗੇ ਨੇ ਹਰਪਾਲ ਨੂੰ ਤਾਅਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਹਰਪਾਲ ਖਾਮੋਸ਼ ਰਹੀ। ਪਰਸ 'ਚੋਂ ਰੱਖੜੀ ਕੱਢੀ, ਸਭ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਇਲਮ ਹੋਇਆ। ਪੌਣੇ ਦਹਾਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਵਕਤ ਨੇ ਆਪਾ ਦੁਹਰਾਇਆ, ਜਸਬੀਰ ਦੇ ਹੋਸ਼-ਹਵਾਸ ਦੀ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਹਰਪਾਲ ਨੇ ਕਲਾਈ 'ਤੇ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹੀ। ਜੱਗੇ ਨੇ ਹਲੂਣ ਕੇ ਜਗਾਇਆ, “ਜਸਬੀਰ, ਉੱਠ ਕੇ ਵੇਖ ਹਰਪਾਲ ਆਈ ਐ।”

“ਉੱਠ ਮੇਰਿਆ ਵੀਗਾ, ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕੀਤੈ।” ਸ਼ਾਇਦ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਲਹੂ ਪਿਘਲ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਜਸਬੀਰ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ, ਬਾਹਾਂ ਉਲਾਗੀਆਂ, ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਮੁਸਕਾਨ ਆਈ। ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਮੁਸਕਾਉਂਦੀ ਰੱਖੜੀ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਹਰਪਾਲ ਨੇ ਸਿਰ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੀਆਬਾਨ ਰੂਹ 'ਤੇ ਬੱਦਲੀ ਨਿੱਚੜੀ। ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਹਰਪਾਲ ਦਾ ਹੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਸੀ।

x x x

ਰਿਸਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਤਨਹਾਈ ਨੂੰ ਮੇਰੀ
ਆਤਮਾ ਨੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ।

ਦਰਦ ਆਪਣਾ ਹੋਵੇ ਜਾ ਬੇਗਾਨਾ
ਉਸ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਰੂਹ
ਦਾ ਰਿਸਤਾ ਨਹੀਂ-ਮਾਸ ਵਾਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਜਨਮੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ
ਹਕੀਕਤ ਇਹੋ ਜਿਹੋ ਦੁਖਾਂਤ ਦੁਆਲੇ ਹੀ
ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹੇ ਜਖਮਾਂ-ਸਿਤਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ
ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਰਚਨਾ।

ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਡੂਮੇਵਾਲ

...ਹਨੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੇ ਕਦੋਂ ਬੁਝੇ ਹੋਏ ਚਿਰਾਗ,
ਟੁੱਟੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੀ ਕਦੇ ਥਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।
ਲਹੂ ਘੁਲੇ ਸਧੂਰੋਂ ਪੁੱਛੀਂ ਮੇਰੀ ਤੂੰ ਇੰਤਹਾ,
ਰੋਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾ ਭਾਲੀ ਐਵੇਂ ਛਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।
ਬਲਦੇ ਵਕਤ ਦੀ ਸੱਜਣਾ ਇੱਕੋ ਸੂਹੀ ਪੈਤ,
ਇਤਿਹਾਸ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜਾ ਇਹਦਾ ਨਾਂ ਕੋਈ ਨਾ।

